

ES-SEYYİD OSMAN HULÛSİ EFENDİ DÎVÂNÎ'NDA

GÖNÛL VE AŞKA DAİR

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN

ES-SEYYİD
OSMAN HULÛSİ EFENDİ
DÎVÂNINDA
GÖNÛL VE AŞKA DAİR

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN

Nasihât Yayınları

Ankara / 2012

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Dîvânı'nda
Gönül ve Aşka Dair

Copyright © Nasihat Yayınları 2012

Bu kitaptaki metin ve resimlerin, tamamının veya bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi yada herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması ve depolanması yasaktır.

Yayın Numarası: 33

ISBN: 978-9944-774-24-6

Baskı:

SALMAT Basım Yayıncılık Ltd. Şti./ Ankara Tel: 0 312 341 10 20

Kasım 2012

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı

Vişan İktisadi İşletmesi

Zaviye Mahallesi Hacı Hulûsi Efendi Cad. No:71 (44700)

Darende / MALATYA

Tel:(422) 615 15 00 - 615 28 95 Fax:(422) 615 28 79

www.nasihatyayinlari.com - facebook.com/nasihatyayinlari

yayin@nasihatyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

TAKDİM/H. HAMİDETTİN ATEŞ.....	5
HULÛSİ EFENDİ (K.S)'NİN GÖNÛL İKLİMİ	5
ÖNSÖZ/PROF. DR. MAHMUT KAPLAN	13

I.BÖLÜM

ES-SEYYİD OSMAN HULÛSİ EFENDİ'NİN DÎVÂNÎ'NDA GÖNÛL

GÖNÛLE DAİR.....	19
------------------	----

II. BÖLÜM

ES-SEYYİD OSMAN HULÛSİ EFENDİ'NİN DÎVÂNÎ'NDA AŞK

AŞKA DAİR.....	69
KAYNAKLAR:	125

III. BÖLÜM

GÖNÛL ve AŞK MERKEZLİ MAKALELERDEN ÖRNEKLER

AŞK ATEŞİNE PERVANE OLMAK	129
HAYAL ÂYİNESİYİM	145
HULÛSİ EFENDİ (K.S)'NİN ŞİİRİ.....	145
GÖNLÜMÜZE İSTİKÂMET VERELİM	153

DERD-İ HAK İLE YAN EY GÖNÜL	157
HULÛSİ EFENDİ SEV SEVİL PROJESİYLE DÜNYA GENÇLERİ DARENDE'DE BULUŞTU	165
GÖNÜLDEKİ BÜYÜK ÂLEM.....	171

TAKDİM

HULÛSİ EFENDİ (K.S)'NİN GÖNÛL İKLİMİ

İnsanların mutlu ve huzurlu olabilmesinin ilk şartı, birbirleriyle kardeşçe, sevgi, saygı ve hoşgörü içerisinde anlaşabilecekleri, gönül bağının ve gönül dostluğunun tesis edilmesidir. Tasavvuf yolunu benimseyen sâlikler, bu mektebin sıralarında, bu iklimin havasını soludukça, o atmosferde pişerek olgunlaştıkça şekillenirler. Sohbet halkalarında manevî eğitim ve terbiye gördükçe; kendi iç dünyasındaki duygu ve isteklerini en insanî seviyeye oturturken, diğer insanlarla münasebetlerini de sevgi ve saygı kuralları dâhilinde gönül dostluğuna çevirirler.

Gönüllerde yerleşen ulvî hisler; hak ve adaletle toplumun huzurunu sağlayan, cemiyetleri ayakta tutan önemli temel unsurlardır. Kişinin önce kendisiyle, sonra da toplumla barışık olması ancak gönül huzuruyla mümkündür. Bunu da sağlayan en önemli etken sağlam iman ve samimiyettir. Tasavvufta öz; ihlâs, samimiyet ve gönülden bağlanmaktır. Samimiyetle meydana getirilen eserler gönüllerde ebedi taht kurarlar.

Nazarî ve estetik esaslarını İslâm kültüründen alan “Dîvân Edebiyatı” asırlardır süren bir geleneğin en müstesna örneğidir. Ecdadımız asırlardır, bu alanda bizlere sanat ve kültür yâdigârları bırakmışlardır. Engin ruh hâlinin, hassas muhabbet duygusunun, ilmek ilmek dokunduğu Dîvân edebiyatı mahsul-leri, gizli hazineler olarak külçeler hâlinde kütüphanelerin rafla-

rında değerinin takdir edilmesini beklemektedir.

Kendi kültür ve edebiyat geçmişini bilmeyen milletlerin, geleceğe ümitle bakması, yücelmesi, yükselmesi mümkün değildir.

Gönlündeki hazineleri hikmetli ve kafiyeli mısralarla ifade eden, kâğıda döken zengin ruhlar, saf ve berrak pınarlar gibi yüzyıllardır billur sular akıtmış, âb-ı hayat misali şüire can vermişlerdir.

Şair, gül yetiştiricisi gibidir. Güzel kokular saçan gülfidanlarını yetiştirmenin zorluğuyla, gönül âlemindeki şiir demetlerinin okuyucuya sunulması ihtimam gerektirir. Onun içindir ki, güzelliğe meftun olanlar, şiir kadar güle, gül kadar şüire değer vermişlerdir. Zaten şiirlere manevî zenginliği veren gül kokuları taşınması değil midir?

Maverâünnehir'den gönüllere akan bir nehir olan Dîvân edebiyatı, bugün hudutsuz bir deryadır. Bu deryanın derinliklerinde inci ve mercanlar saklıdır.

Edebiyatımız; şiirin her türlü motifinin işlenmiş olduğu güzel bir halıdır. Gönül saraylarını süsleyen bir gül dalıdır. İlâhî aşkın en coşkun şekilde anlatıldığı, şairin ruh hâlidir, düşüncenin dilidir. Aşk duygusunun gazel mısralarındaki ifadesi, ideal güzelliğin çağlardan çağlara yankılanan sesidir. Güzeller güzeline yazılan en müstesna na'ların güftesi, en samimî dost meclislerinin gönül bestesidir. Şairin, bir olanın aşkıyla kaleme aldığı, tevhidî, münacatî, kasidesi, ağlayan kalbin inlemesidir. Değişik tasvirlerle, öğüt veren beyitlerle ahlâkî anlatımların destanlaşan mesnevisidir.

Gül bahçelerinde okuyucuyu gezdiren gazeller, aynı zamanda beyit beyit gül kokusunu sezdirirler. İnsan ruhunun ve sanatının ne derece yüksek hasletlere haiz olduğunu gazeller, güzellere gösterirler. Hayat ve varlığın manasını mısra mısra anlatmaya çalışan rubailer, fikrî derinliğin ince sırlarını bizlere verirler.

Duaya kalkan ellerin, Mevlâ'yı zikreden gönüllerin zikri olan kasideler, övülmeye en layık olan Rabbimize yalvarmanın, yakarmanın şairâne şeklidir. Muhammedî muhabbetin yine şiir diliyle ifadesi olan na't-ı şerifler Dîvânların övünç levhasıdır. Dost meclislerinde okunan ilâhîler dillerden dilere gönüllerden gönüllere çağlayarak akan pınarların en hasıdır. Şiirin mayasıdır.

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi (k.s) de mutasavvıf bir şair olarak ilâhî muhabbeti, sanat ve estetik zevkiyle meydana getirdiği "Dîvân-ı Hulûsi-i Dârendevî" adlı eserinde yukarıda saydığımız güzelliklerin tamamını bir gül destesi olarak sunar. Onun gül bahçesine girenler, en güzel kokuları hissedip, en güzel gülleri gönül bağından dererler. Aşkı yansıtan gül güzelliğindeki beyitlerin, mısraların verdiği okuma zevkiyle ilâhî vuslata yol bulur, manevî zevke ererler.

Edebî değer, ses ve âhenkle beraber, mana zenginliği ile okuyanı ve dinleyeni lahûtî âlemlere götüren bir seher yeli, bir sevda selidir. Çünkü Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi (k.s) şiirlerini; ilhamın, aşkın, seher vaktinin, gülün, bülbülün sevdasını, sadâsını ruhunda hissederek ilâhî bir sırla, imanla, vecdle, hikmetle kaleme almıştır. Daha doğrusu her bir kelime, mısralar, beyitler, gazeller, ilâhîler, koşmalar doğuşla yazılmış, ilham ile

ilâhî kudretle kendisine yazdırılmıştır. Onun için okuyana da, dinleyene de tesiri o nispette etkilidir

Hulûsi Efendi Hazretlerinin gönül iklimi, rahmet yüklü bulutlar gibi inci mercan misali şiir yüklüdür. İlahî hazineden onun gönlüne ilham olan şiirler, sohbet ortamlarında, seher vaktinde veya hiç belli olmayan bir gecede, bir zaman diliminde aniden doğardı.

O, çoğu şiirlerini gece kâğıt kalem bulmamışsa, doğuş esnasında duvar üzerine kömürle yazmış, daha sonra kâğıda çekmiş, deftere geçirmiştir. Gece yarısı kalkarak, evin odasının toprak duvarı üzerine yeni doğuşları, ilâhîleri yazdığını Hacı Validemiz bize çok defa sabahları anlatırdı. Bu doğuşlar, semaver çayının yudumlandığı sohbetlerde ilâhî, gazel ve koşma formunda okunmuştur.

Bir sohbet esnasında bir gazeli okunurken, bir arkadaş Hulûsi Efendi Hazretlerine;

Nice kez deldi tığ-ı çeşmi bağrım bilmedi kimsse

Bu sîne nice bir sîne o matkab nice matkabdır

beyitinde ne kastettiklerini sorar. O da, “nazardır” diye buyurur.

Tasavvufta mürşidin müridine şefkatle bakışı anlamına gelen nazar, ruhlara tesir eder, onlara yeni bir şekil verir, gönüllerini feyzle doldurur, ruhlarını olgunlaştırır. Bu nazarın eğitici ve yetiştirici bir özelliği de vardır. Sûflerin sohbeti gibi nazarları da feyz kaynağıdır. Zira onların nazarı, ayn-ı nazar-ı Hakk’tır.

Hazret, 1981 yılında Ankara’da 34 gün tedavi görmüşlerdi. Yanında refakatçi kalan arkadaşına bir sabah: “Gece bir doğuş

oldu. Bir na't-ı şerif yazdım. Rüyamda bir mücevherat yığınının başında duruyordum. Oradan bir parça alıp kime verdimse onda da inkişaf ediyor, bir mücevherat yığını oluşuyordu. Bu arada bu na'tı yazdım.” diye buyurur.

Dürr-i şebvâr-ı risâletdir Muhammed Mustafâ

Tâc-ı Levlâk-i hilâfetdir Muhammed Mustafâ

diye başlayan na'tını o gece kaleme almıştır. Allah'a hamdüs-enâlar olsun, onun Muhammedî yolun bir yolcusu olarak uğradığı merhalelerde, kime sevgi, hoşgörü ve hizmet incilerinden bir parça vermişse, şimdi birer mücevherat yığını olarak karşımıza çıkıyor. Bu yolda bitmez bir sermaye bıraktığını herkes görüyor ve anlıyor.

Yine 1981 yılında Hulûsi Efendi Hazretleri bir sohbette buyurdular ki: “Bu gece bir doğuş oldu.” Duyan arkadaşlardan biri de; “Yazayım Efendim” dedi. “Peki, yaz” diye buyurdular. Daha sonra söze devam ederek: “Bu ilâhîleri gece karanlıkta kaleme aldık. İki ayrı ilâhî, fakat üst üste yazılmış.” buyurdu.

Artık sılamıza bir dönüş oldu

Kimi yoldaş oldu kimi eş oldu

Üç beş günlük hayât cümle düş oldu

Günler tez tükendi yel gibi gitdi

dörtlülüğüyle başlayan koşmayı o zaman kendilerinden dinlemiştik.

1984 yılında bir kış günüydü. Efendi Hazretleri sohbet esnasında şöyle buyurdu: “Bu gece elektrikler kesilmişti, biz de bir doğuş oldu onu yazdık:

*O yâr mihmânımız oldu
Gelin dostlar bize gelin
Gönlümüzü şevk ile doldu
Gelin dostlar bize gelin*

*Ufkumuzdan güneş doğdu
Nefsin karanlığın boğdu
Hidâyet Hâdî'den oldu
Gelin dostlar bize gelin*

*Seyyid Hulûsi namımız
Sabâb oldu akşamımız
Bu gün kutlu bayramımız
Gelin dostlar bize gelin*

Birkaç ay sonra arkadaşlar yine ziyarete gelmişlerdi, kendi odasında sohbet ediliyordu. Birkaç ay önce yazmış olduğu ilâhînin;

*Ufkumuzdan güneş doğdu
Nefsin karanlığın boğdu
Hidâyet Hâdî'den oldu
Gelin dostlar bize gelin*

dörtlüğünü okuyorlardı. O gün, gözleri dolarak; “*Hidâyet Hâdî'den oldu/Gelin dostlar bize gelin*” mısralarını tekrarlamıştı. Yine o zaman Farsça manzum tarikat silsilesine kendi ismini

mütevazı bir şekilde dâhil etmişti. Kendini seven gerçek dostlarına seslenerek bu ilâhîyi manevî bir mesaj olarak dile getirmiş; tasavvufî manada “Gel” çağrısı yapmıştı.

Ufuktan doğan güneş, ilâhî kudretin aydınlığı, elhamdülillah, kıyamete kadar sönmeyecektir. Dîvân’ı ve diğer yâdigârları okundukça, temelini attığı, şimdi bir vakıf medeniyeti olarak inşa edilen eserleri temâşa edildikçe, onun ismi çağlardan çağlara aktarılacaktır. Örnek ve önder bir insan olarak her zaman gönüllerde yaşayacaktır.

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Hazretleri, tasavvufî düşüncesiyle hep gönüllere hitap eden, gönüllere hizmet eden bir yüce şahsiyettir. Ona göre, gönül; aşkın menbaı, manevî ilham ve duyguların zuhur ettiği yerdir. Hakk’ın sırlarının tecelli ettiği aynadır. Samimi gönül; sahibini Allah’ı her an kalpte zikretmeye ve ona tam bir imanla yönelmeye sevkeder. Manevî kuvvet ve destek verir. Bunların hepsinden murad, ancak can ve gönülden Cenâb-ı Hakk’ın huzuruna sâfiyâne varmaktır. Gönül âyinesindeki bu ezeli muhabbet ile Osman Hulûsi Efendi; Allah’ın yarattıklarına sevgi ile bakmış, “İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır” prensibi ile insanlığa hizmeti, Hakk’a hizmet kabul etmiştir. İnsanlara şefkat ve yardımda ahlâk numunesi sevgili ceddi Hz. Muhammed (s.a.v)’i örnek almış, O’nun yolunu takip etmiştir. Allah ve Rasulü’nün rızasını kazanmak için, insana ve çevreye karşı duyarlı olmuş, gösterdiği hassasiyetle samimiyetini bütün ömrüne yaymıştır. Hayatına bakıldığında, insanlar arası ilişkilere çok geniş seviyede yer verdiği ve bu konularda çok hassas olduğu görülmüştür. Hizmetleri ve hareketleriyle, ihlâs ve samimiyetin eseri olarak insanlara karşı

yardımsever ve hoşgörülü, içinde yaşadığı topluma karşı güven verici ve barışı sağlayıcı bir manevî görevi üstlenmiş olduğu açıkça müşahede edilebilir.

O, hizmetlerini halka halka genişletmiş, başkanlıklarını yürüttüğü dernekler ve kurmuş olduğu vakıf vasıtasıyla, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel sahalarda her türlü toplumsal meselelerin halli için gece gündüz çalışmıştır. Alt yapı hizmetlerinin vatandaşlar tarafından imece usulü ile yapıldığı dönemlerde, elektrik hatlarının mahallelere çekilmesi, suyollarının ve tesisatının döşenmesi, yolların genişletilmesi gibi toplum hizmetlerinde her defasında ilk adımı atan, ilk kazmayı vuran o olmuştur. O, bütün ömrünü insanlığa, toplumun bütünleşmesine, toplum barışına ve vakıf hizmetlerine adanmıştır. Tabî ki emekleri meyvesini vermiş; şimdi onun sevgi ve gönül medeniyeti olarak inşa ettiği muhkem hizmet âbidelerinin kapılarında ismi serlevha olarak yazılmakta, hatıraları dillerde dolaşmakta ve insanların sevgilisi olmakta, muhabbeti gönüllerde yaşamaktadır. Eserleri ve hizmetleriyle nâmı gökkubbede bir hoş sadâ olarak yankılanmaktadır.

Gönül dostlarına, gönül dolusu selamlar...

H. Hamidettin ATEŞ
Mütevelli Heyet Başkanı

ÖNSÖZ

Es-seyyid Osman Hulûsî Efendi (k.s) gönül merkezli tasavvuf şiirimizin son yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biri olarak temayüz etmiştir. Bilindiği üzere tasavvuf şiiri, gönül pınarının coşup çağlamasıyla dile dökülen, dilden dile, çoğu zaman besteyle okunarak-yayılır ve yaşar. Bu şiirde maksat, sanat hüneri göstermek değil, insanları irşat ve ikazdır. Ancak bunu yaparken kuru ve sıkıcı bir öğretici üslûp ile hareket edilmez. Mutasavvıf, gönül gözüne görünen, kalbi heyecana getiren ilhamını günün, durumun ve zeminin şartlarına göre ifade eder. Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerinden bu yana tasavvuf şiiri pek çok örnekle insanların ruh dünyalarını zenginleştirmiş, kul ve Rabbi arasında bir tür iletişim vasıtası olmuştur. Mutasavvıf, adeta bizim sözcümüz gibi, hissedip söyleyemediklerimizi ifade ederek bize yardımcı olur.

Osman Hulûsî Efendi (k.s.) de bu büyük geleneğin bir takipçisi, bir mensubu olarak yüzyılımızda gönül dünyamızı ihtizaza getiren eserler kaleme almış, edebiyatımızı, kültür dünyamızı eserleriyle tezyin etmiş muhterem bir kâmil insan ve muta-

savvıf şair olarak yerini almış bulunmaktadır. Geleneği bu denli samimiyet ve ihlâsla sürdüren şiirleri, meclislerin süsü, gönüllerin pasının silicisi, ruh iklimlerinin enisi oluşturmaktadır. Şiirlerini okuduğumuzda herbirinin zengin bir iç âlem muhtevası ile lebaleb olduğunu hissederiz. Bu şiirde sun'ilik, tasannu söz konusu değildir. Kalbin bakir derinliklerinden nebean eden manalar şiir formunda ifade edilerek insanların istifadesine sunulmuştur.

Hulûsî Efendi'nin şiirinde iki temel husus bariz olarak karşımıza çıkmaktadır. Gönül ve aşk... Aslında bu iki kavram birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur. Aşk, gönlün bir fonksiyonu olarak ifade edilebilir. Aşkın mahalli gönüldür. Aşk, gönülden fıskırıp çağlar. Gönül, Rahman'ın arşı olarak insanın asıl varlığını ifade eden tarafıdır. Hulûsî Efendi(k.s.)'nin şiirleri gönül, hakiki sahibine tahsis etme yolunda önemli bir hizmet ifa etmektedir. Onun şiirlerini okuyan gönül tezkiyesine önemli bir müşevvik, değerli bir destek bulur. Biz de bu amaçla Hulûsî Efendi Dîvânı'nda gönül ve aşka dair söylenenleri tesbit etmeye çalıştık. Bu çalışma böyle bir tecessüsün neticesinde ortaya çıktı. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

- I. Bölüm: Dîvânda Gönül
- II. Bölüm: Dîvânda Aşk
- III. Bölüm: Gönül ve Aşk Merkezli Makaleler

Özellikle III. bölümde bizim çalışmamızı destekleyen, farklı bakış açıları sunan akademisyen ve edebiyatçılarımızın makalelerinden örneklere yer verdik.

Ortaya konulan çalışmada güzellikler eserin sahibi Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi (k.s)'ye, kusurlar ve hatalı değerlendirmeler bize aittir. Hata ve yanlışlarımızın müdekkik okuyucular tarafından haber verilmesi bizi memnun edecektir.

14 Haziran 2012, İstanbul

Prof.Dr. Mahmut KAPLAN

I.BÖLÜM

ES-SEYYİD OSMAN HULÛSİ EFENDİ'NİN
DÎVÂNINDA GÖNÛL

Kem nazâr kılmak yaraşmaz bende-i Rahmân'a kim

Her kulun kalbinde bin gencâne-i pinbâni var

Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî

GÖNÜLE DAİR

Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi (k.s), tasavvufî şiir gele-
neğini yirminci yüzyılda sürdüren önemli bir mutasavvıf, bir
gönül ve aşk insanıdır. Hayatını iyiye, güzele ve hayra adayan
bir müşid olarak kalbine gelen sünuhâtı, ilhamı şiir halinde
söyleyerek insanları irşad etmeye çalışmış, bunda da muvaffak
olduğu yapılan çalışmalar, sempozyum ve yayınlar göstermiştir.
Anadolu insanın mayası tasavvufî irfan ve imanla yoğrulmuş
olduğundan, onlara bu yönden hitap eden eserler asla yankısız
kalmaz. İnsanlar, gönül telini titreten bu tür şiirleri, musiki eser-
lerini görünce pervaneler gibi etrafında toplanıp zevkine var-
maya çalışmışlardır. Bu yazımızda Hulûsî Efendi'nin
Dîvân'ında gönül ve aşka dair mesajları, haber ve bilgileri anla-
maya çalıştık. Metinleri anlamak için zaman zaman lügatlere
başvurduk, ancak sözlüklerin bu tür şiirleri anlamada pek de

yeterli olmadığını itiraf etmek durumunda olduğumuzu da belirtmeden geçemeyeceğiz.

Muhabbetsiz gönüllerden irak ol

Ki ölmüş murg-i rûba bir tuzak ol¹

I. Gönül: Lügatler gönül kelimesini şöyle tarif eder: “Dil” kelimesi gönül ile yürek mânâsında müşterek iseler de yürek çam fıstığı kozalağı şeklinde bedene nispeti olan et parçasıdır ki göğsün sol tarafındadır. Gönül bunun mânevî cihetidir. Gönül ile yüreğin ayrıldığı noktalar bellidir: Bu çam kozalağı biçimindeki suret, gönül değildir, belki bu, gönül dudusunun kafesidir. Câmî.², “1. İman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin mânevî yönü, yürek, dil. 2. Tasavvuf. Cenab-ı Hakk’ın insanda tecelli ettiği yer, tasavvufî aşkın kaynağı.”³, “1. Yürek. 2. Yürekte var olduğu kabul edilen sevgi, düşünme, anma, istek ve hatır gibi duygu kaynağı. 3. Yüreğin manevî gücü; iç. 4. Mecaz. Arzu; istek. 5. Vicdan. 6. Mecaz, aşk. 7. Tasavvuf. İnsanın akıl üstü bilgiye ulaşma gücü ya da bu tür bilgilerin insanda doğduğu; dünya nimetleri ve geçici isteklerin bağından kurtulan sûfide Allah’ın tecelli ettiği ve Allah’la ilgili bilgilerin geldiği yer.”⁴ Gönül, insanoğlu için, kâinatın yaratılış sırrını içinde barındıran bir ilahî hediyedir. Kâinatın yaratılış sebebi muhabbet, muhabbetin neşv ü nema bulunduğu

¹ Es-Seyyid Osman Hulûsi Ateş, *Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî*, Haz: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Nasihat Yayınları, İstanbul 2006, s. 395

² Ziya Şükun, *Farsça-Türkçe Lügat Gencine-i Güfîtar Ferheng-i Ziya*, C.II, İstanbul 1996, s.919.

³ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, C.1. İstanbul 2008, s.1088.

⁴ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, C.2, İstanbul 2007, s.1750.

yer gönüldür. Tasavvuf edebiyatımız, gönül ve gönlün arınması üzerinde kurgulanmış, desek abartmış olmayız. Bu bağlamda tasavvuf edebiyatının 20. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden biri olan Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi'nin şiirleri, içerdığı zengin tahayyül ve tefekkürle gönül denilen esrarlı mefhumu hissedebilir, kabiliyetimize göre anlayabiliriz. Hulûsi Efendi'nin şiirlerinde en geniş, en seçkin yer gönüle ayrılmıştır. Tasavvufu, kalb ayağı ile bir ruhanî seyr ü sülûk olarak tarif edersek gönlün ehemmiyeti anlaşılır. Bu manevî yolculukta sâlikin elinden tutacak, onu nefis ve şeytanın hile ve desiselerinden koruyacak en değerli vasıta gönül ve içindeki muhabbettir. Allah, sevgisini arınmış, saf, mücella gönüllere emanet etmiştir. Bu, bizi tecelli hadisine götürür: “*Ben gizli bir hazîne idim, bilinmek istedim, onun için bu, kâinatı yarattım.*” Hulûsi Efendi bu hadis-i şerife gönülle bağlantılı olarak defalarca atıfta bulunur. Gönül bütün sırların içinde bulunduğu bir hazine, bir definedir:

Dil oldur ki kamu sırra bazîne

Hakâyık gevherine hep defîne⁵

(*Gönül bütün sırlara bir bazinedir; hakikatle cevherine definedir.*)

Gönül sevgilinin tecelli ettiği, aynasında görüldüğü, iki âlemin perdesiz aksettiği yerdir:

Dil oldur ki görüne vech-i mabbûb

İki âlem ana olmaya mahcûb⁶

(*Gönül, içinde sevgilinin vechinin görüldüğü (yer)dir; iki âlem ona perdelenmiş değildir.*)

⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 316.

⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 316.

Gönül, tecelliden dolayı, ferdî miracın gerçekleşebileceği, ‘kabekavseyñ’ makamıdır:

Harîm-i “kâbe kavseyñ” ü “ev ednâ”

Ne kim varsa Hulûsî’yâ gönüldür⁷

(Gönül, “kabe kavseyñi ev ednâ”nın⁸ ihtiva ettiği her şeyin harimidir.)

Gönül herkese açılmayan, gizli “küñtü kenñ”in sırrını taşır. Bu sır ancak gönülde ifadesini ve değeriñi bulur⁹. Şöyle ifade edilir şüirlerde gönül:

O bir sırr “küñtü kenñ” in mahzenidir

O bir dürr sûret-i ma’nâ gönüldür¹⁰

(O, ‘kuntu kenñ’ sırrının bulunduğu bahzinedir; o suret ve mana incisidir.)

Bir inci; Gönül ‘küñtükenñ’in mahzeni olan bir sır; mana incisinin suretidir. Yani gönül manadan ibaret bir manevî mekândır. O mekânda, kâinatın yaratılış sırrı gizlenmiştir. Bu bağlamda gönül bir maarif, bir ilahî bilgi madenidir. Marifettullah, Allah’ı esma ve sıfatıyla bilmek, daha doğrusu bu bilgiye gönül ayağıyla ulaşmaktır. Marifettullah, kalpte saklanan vahdet incisidir. Sâlik bu yolla vahdete ulaşır. Dolayısıyla gönül, aynı zamanda vahdet sırrının da saklandığı bir yerdir¹¹. Hulûsî Efendi,

⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 63.

⁸“O (Muhammed(s.a.v.)) Rabbine Kâbe Kavseyñ veya daha yakın oldu.” (53/Necm, 9).

⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 67.

¹⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 63.

¹¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 197.

dikkatleri âfaktan enfüse çevirir; ikaz görevini yapar:

“Küntü kenz”in mahzeni zâtındadır

Bil Hulûsi sırrın olma kem gönül¹²

(“Ben gizli bir hazineydim” sırrının mahzeni insanda, insanın gönlündedir. O halde gönlü eksik, ya da kusurlu görmek doğru değildir.)

Madem gönül o gizli hazinenin mahzenidir, o halde kişi ona sahip çıkmalı, korumalıdır. Âşıkların gönülleri bir cilveli sevgili olur.

Ol kenz-i mahfiye gönül mahzen düriür mahrem düriür

Bir cilvekâr yâr olur âşıkların gönülleri¹³

Yukarıdaki beyitte şair, daha çok beşeri sevgililer için kullanılan “cilve” kelimesini “-lı” takısı ile farklı bir manada kullanıyor: gönül bir cilveli yarıdır. Yani gönülde durmadan esma tecellileri balmaktadır. Gönül, Hz. Musa’nın tecelliye mazhar olduğu Tur Dağıdır insanda:

Gönül Târ-ı tecellînin tesellîsindedir cânâ

Bulursan vâridâtın Hak Yed-i Beyzâ-yı aşkıdır hep¹⁴

(Ey sevgili, gönül tecelli Tur’unun tecellisindedir; eğer varidatını akarını bulursan Hakk’ın, hep aşkın yed-i beyza (beyaz el)sıdır.)

Hz. Musa’ya Rabbi hitap eder, elini koynuna sok. Hz. Musa denileni yapar, elini koynuna sokup çıkarınca beyaz bir nur saçtığını görür. Bu, Rabbi’nin bir ihsanı, bir mucizesidir, yüce peygamber için. Gönle gelen varidat ise hep muhabbetullah

¹²Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 173.

¹³Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 297.

¹⁴Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 22.

dairdir. Gönlün böyle bir tecelli lutfuna ulaşabilmesi, nail olabilmesi ancak arınması, tezkıyesi ile mümkündür. Sâlik, gönlünü her türlü kirden pastan, masivadan arındırıp cilalamadıkça tecelli nurlarına mazhar olamaz:

*Gönül pasın silip at cümle pâk olsun için dışın
Hakâyık geberine et derûnunda makarr peydâ¹⁵*

Tecelli durup dururken olmaz. Sâlikin manen hazırlanması, kalbini arındırması gerekir. Nasıl yapacak bunu, sorusunun cevabı yukarıdaki beyittir: Gönlün pası silinecek. Nedir gönül pası? Günahlar, masıva sevgisi, mal, mülk, makam hırsı vs. Kişi bunları kalbinden söküp atacak; böylece hakikat mücevherine yer açmış olacaktır. Aşağıdaki beyit bu düşüncenin şahlanmış ifadesidir:

*Gönül sen “küntü kenz” in mahzeninin sırr-ı vahdetde
Derûn-ı lâ-mekânın lâne-i ankâ-yı aşkdır hep¹⁶
(Ey gönül, sen, vahdet sırrındaki ‘küntü kenz’in madenisin; me-
kânsız derunun, için aşk ankasının yuvasıdır.)*

Şair, yukarıdaki beyitte gönlün asıl işlevini açıklamış oluyor: Aşk ankasının yuvası... Anka benzetmesi sebepsiz değildir. Anka, ele geçirilmesi zor bir kuştur. Hatta imkânsızdır. Ancak söz konusu aşk ankasıdır ve o ancak arınmış bir gönülle avlanabilir; saf bir kalbe misafır edilebilir. Gönlün mahiyetini birçok beytinde dile getirdiğine şahit olduğumuz Hulûsi Efen- di'nin bu husustaki açıklamalarını görelim: Gönül neye derler,

¹⁵Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 2.

¹⁶Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 22.

sorusunu şöyle cevaplandırır:

Dil oldur ki açıla şeş cibâtı

Görüine her cibetden dost sıfâtı¹⁷

(Gönül, altı yönünününden sevgilinin sıfatlarının görüldüğüdür.)

Gönlün altı yönü de açıktır; sevgiliyi görmeğe, karşılamaya hazırdır. Şairin “dost” dediği, kâinatı esma ve sıfatına bir ayna olarak yaratan Zat-ı akdes’tir. Dostu, bütün esma ve sıfatı ile tanımağa, bilmeğe teşne olan gönül, Allah’ın sırlarının mahremidir. Orada sadece ilahî sırlar bulunmalı, yad nazarlar oraya sokulmamalıdır:

Hudâ’nın mahrem-i râzı gönüldür

Makâm-ı kuds şebbâzı gönüldür¹⁸

(Allah’ın sırlarının mahremi gönüldür; kuds makamının doğanı gönüldür.)

‘Kuds’ makamı, sâlikin ilahî yönü, saf, arınmış yanıdır. Bu, ancak gönülde bulunur. Gönül, Samed aynası olduğundan insanın en makbul ve muhterem tarafıdır. Çünkü oraya Allah tecelli eder. Gönülle ilgili Hulûsi Efendi’nin kullandığı ilginç bir tezat vardır: ‘Lâ-mekânî mekân’: “Gönül kim lâ-mekânî bir dir.”¹⁹ Mekânsız olmanın yolu gönülde mekân tutmaktan geçer:

Gönülde bir mekân tut lâ-mekân ol

Mekânsız lâ-mekân illâ gönüldür²⁰

¹⁷Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 316.

¹⁸Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 67.

¹⁹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 67.

²⁰Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 63.

Asıl saadet, Cenâb-ı Hakk'ın yakınlığını kazanmaktır. Bu saadete eren, gerçek manada lâ-mekân olmuştur.²¹ Hulûsî Efendi, gönül kuşunun mekânsızlık diyarında bir mekân edinmesi için çalışıp çabalaması gerektiği konusunda teşvik eder.²² Aşağıdaki beyitte, kevn ve mekândan geçerek mekânsızlık ülkesinde yer edinme tavsiyesinde bulunulmuştur:

Söyleme esrârını elden nihân tut ey gönül

*Terkin ur kevn ü mekânın lâ-mekân tut ey gönül*²³

Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde lâ-mekân için şu karşılığı verir: "1. Mekânsız. 2. Mec.Mekâna ihtiyacı olmayan; Allah. 3. Tas. Mekân maddî şeyler için söz konusudur, Allah, melekler ve ruhlar mekâna ihtiyaç duymaz; diğer bir ifadeyle mana ve ruhlar âlemi mekânsızdır, lâ-mekândır. Bedenle ilişkisini en alt düzeye indiren ve ruhanileşen ermişlere lâ-mekânî denir."²⁴ Sâlikî kuds makamına ulaştıracak anahtar, merdiven, siraç gönüldür. Bu sebeple gönül, doğana teşbih edilir. Doğan, avcılıkta kullanılan yırtıcı bir kuş. Doğanın özelliği, avını yemeyip sahibine getirmesidir. Gönül de sahibini kuds makamına ulaştıran bir doğandır.

Gönül için kullanılan başka bir isim, ya da sıfat "Kâ'betu'llah"tır. Allah, mekândan münezzehtir, kâinata sığmaz, fakat mü'min kulunun kalbine sığar. Bundan dolayı gönül Allah'ın evi addedilir. Yani Beytullah'tır. Gönül Beytullah olun-

²¹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 120.

²²Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 238.

²³Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 332.

²⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, s.227

ca elbette Allah, ona nazar edecek, nurlandıracak, envar-ı marifete aşına kılacaktır.²⁵ Allah'ın gönle tecelli etmesi onun masivadan arınmasına bağlıdır:

*Çıkardıkda kamıyu ara yerden
Safâ vü Merve Hicâz'ı gönüldür²⁶*

(Her şeyi aradan çıkardıktan sonra Hicaz'ın Safâ ve Merve'si gönüldür.)

Gerek klasik, gerek tasavvuf edebiyatımızda kutsal mekânlar şiirlerde çeşitli sanat ve söz oyunlarında karşımıza çıkar. Bu mekânların isim ve işlevleri şairler için geniş anlatım imkânları sağlar. Yukarıdaki beyitte de böyle bir durum var. Gönül, masiva kirlerinden arındıktan sonra hac ibadetinin önemli şartlarından olan Safâ ve Merve gibi olur. Orada kirden, pastan, günahattan eser kalmaz. Böyle safâ bulmuş bir kalb asıl sahibi olan ezel ve ebed sultanını konuk etmeye hazır olur. Safâ kelimesi yer adı olduğu gibi, saflık, temizlik, arınmışlık ve sevinç manasını da ifade eder. Böyle bir konuğu ağırlayan gönülden daha sevinçli ne olabilir? Bu rütbeye vasıl olan gönlün mükâfatı aşağıdaki beyitte dile getirilmiştir:

*Taayyünsüz cemâl-i yârı seyre
Hemîşe dîde enbâzı gönüldür²⁷*

(Sevgilinin cemâlini perdesiz seyretmek için gözün ortağı her zaman gönüldür.)

Yukarıdaki beyitte önemli bir tasavvuf terimi vardır, taay-

²⁵Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 67.

²⁶Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 67.

²⁷Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 67.

yün: “Müşahhas hale gelme, birbirinden seçilme, ayırt edilme, ayn olarak ortaya çıkma. İlk taayyün, vahdet mertebesi; ikinci taayyün ise vâhidiyet mertebesidir. Sûfilere göre Hakk’ın zatında her şey vardır; ama belirsiz olarak vardır. Şeylerin ondan zuhur ve tecelli yoluyla çıkışları bir taayyün (belirme) şeklinde kendini gösterir.²⁸ Taayyünler biri küllî, biri cüz’î olmak üzere iki türdür. Cins ve türlerin taayyünleri küllîdir. Bunların ruhlar âleminde mücerret manevî mahiyetleri vardır. Cüz’î taayyünler ise küllîlere bağlı olan sonsuz sayıdaki ferdî taayyünlerdir. Sâlik için taayyünler birer perdedir. Hakk’a yükseliş halinde bulunan sâlik bu taayyünleri kaldırır, perdeleri açar, en sonunda hakiki varlığa ulaşır yok olur, sır olur, yoklukta var olur.”²⁹

Şair, aşağıdaki, “Eğer her şeyin kadrini gereği gibi bilirse gönülün kurb makamı ile yüceltiğini görür” manasındaki şu beyitte,

Bilirse kadrini kadrince her şey

*Makâm-ı kurb ser-efrâzı gönüldür*³⁰

sâlikin her şeyin değerinin yerine ve zamanına göre bilinmesinin neticesine dikkat çeker.

Gönül “kurb makamı”nın başını yükselten, benzerlerinden üstün olanıdır. Kişi kadrini bilirse, aşağıdaki beyitte dile getirildiği üzere “kurb makamı”na ulaşabilir. Kurb makamı, “Kulun Allah’ın ibadet ve tâatine yakın olması,kulla Hakk’ın arasında araçların bulunmaması veya az olması,kulun, Hak ile arasındaki ezeli ahde vefa etmesi, ‘kâlu belâ’da verdiği sözde durmasıdır.

²⁸ İFH (Affifi), 291.

²⁹ Uludağ, a.g.e., s. 340.

³⁰Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 67.

Kul Rabb'ine yakın olduğu gibi Rab de kuluna yakın olur. Yakınlık karşılıklıdır. Kendisine bir karış yaklaşan kuluna, Hak bir kulaç yaklaşır. O, kuluna şahdamarından daha yakındır. Kul ile Hak arasındaki yakınlık zaman ve mesafe itibarıyla değildir. O kuluna sevgisiyle, inayetiyle, rızasıyla, lutfuyla ve ihsanıyla yakındır.³¹ Gönül için mesafe, zaman ve mekân söz konusu değildir. O, nazargah-ı İlahî olup, sadece ve ancak ona aittir. Eğer gönülde başka sevda bulunursa, yaratılış sırrına aykırı gitmiş olur.³² Gönül Beytullah, Allah'ın evi olduğu için onu yıkmak büyük günahdır:

Anı bir kimse taş urup yıkarsa

Denir yık Kâ'be'yi yıkma gönüldür³³

(Birisi taş atıp yıkmaya kalkarsa, ona Kâbe'yi yık gönülü yıkma demir.)

Allah'ın rızasını kazanmanın yolu, gönlün eteğine yapışmaktan geçer. Gönül, güneş, ay ve her türlü gök cisminin doğduğu akıp gittiği yerdir. Gönül, semavatla, aşkın olanla bağlantılıdır.³⁴ Allah'ın insanlara mirası, emaneti insanın gönlündedir. Bu bakımdan gönül son derece değerlidir.³⁵ Kısaca gönül, kâinat Sanii'nin tecelli ettiği yer olduğu için değerlidir:

Pâdişâh-ı hüsn ü aşkın cilve-gâhı sendedir

Sen o hüsnün pâdişâhıyla mekân tut ey gönül³⁶

³¹ Uludağ, s. 221.

³²Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 63.

³³Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 63.

³⁴Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 63.

³⁵Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 87.

³⁶Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 332.

(*Ey gönül, güzellik ve aşk padişahının tecelli ettiği yer sende olduğu için sen o güzellik padişahı ile mekân tut.*)

Hulûsî Efendî'nin tanımını verdiği üzere gönül Hakk'ın tecelligâhıdır. Mutluluğa giden yol, bu emaneti hakiki sahibine verip onun rızasını kazanmaktan geçer. Yukarıda kısaca tarifini, Hulûsî Efendî'nin şüirlerinin tanıklığında ifadeye çalıştığımız gönlün evsafi konusunda yine şairin Dîvânı'na başvurmak durumundayız. Gönlün ilk vasfı:

I.a. Ayine: Gönül, esma-i hüsnanın tecelli ettiği bir aynadır; ne kadar parlak ve saf olursa tecelli de o kadar berrak ve huzur verici olur. Hulûsî Efendî bunu aşağıdaki beyitle çarpıcı bir mecazla anlatıyor:

Cemâl-i dil-berin âyîne-i zîbâsıdır gönlüm

Zülâl-i Kevser'in bir ka'rı yok deryâsıdır gönlüm³⁷

(*Gönlüm, gönül kapıcı güzelin güzelliğinin süslü aynası; Kevser suyunun dibi olmayan denizidir.*)

İlk mısra bir mecazî güzelden bahsediyor gibi görünürken ikinci mısrada durumun öyle olmadığı belirtiliyor. Gönül ilahî güzelliğin yansıdığı bir aynadır. Elbette ilahî güzellik, dünya sahrasında başı dönmüş, gönlü susamış insana berrak, duru bir kevser suyu gibi olur. Tecelliye mazhar gönlün derinliğinden ya da genişliğinden söz etmek abestir. Sonsuza mazhar olan için bir son, bir ölçü, bir endâzeden söz edilebilir mi? Aslında her gönülde bu ilahî güzelliğin yansımaları vardır. Fakat kimi yanlış yorumlar, maddî güzele, güzelliklere yorar hata eder:

³⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 197.

Gönül bu âlem-i dehr içre sanma hâlî bir dil var

Ezêl Mecnûn-ı zülf ü kâkûl-i Leylâ-yı aşkdar hep³⁸

(Ey gönül, bu fanî, geçici dünyada boş bir gönül bulunduğunu sanma; ezelden beri hepsi aşk Leyla'sının perçeminin, saçının tutkunudur.)

Aşağıdaki beyit kalbin/gönül mahiyeti çok güzel ifade edilmiştir:

İki cibânın mebde-i bir kalb içinde gizlidir

Âyîne-i didâr olur âşıkların gönülleri³⁹

(İki dünyanın mebdei, başlangıcı kalpte gizlidir; (bu sebeple) âşıkların gönülleri sevgilinin didarının aynası olur.)

Gönlün aynaya teşbihi, edebiyatımızın güzel benzetmelerinden biridir. Bu yüzden sâlik kendi gönül aynasına baktığında sevgiliyi görür. Bu hususta başka göz ve ayna aramasına gerek yoktur. Hulûsi Efendi aşağıdaki beyitte Yunus Emre ile aynı gerçeğe parmak basar:

Kendi mir'âtına nazâr eylesen yârî görürsün

Cân gözünden gayrı ana açacak göz arama⁴⁰

(Kendi aynana bakarsan sevgiliyi orada görürsün; can gözünden başka onu açacak göz arama.)

Sevgili ancak intibaha gelmiş, masivadan yüzünü çevirmiş can gözüyle görülebilir. Yunus da şöyle demişti:

Tanrîy ararsan kendinde ara

Kudüs'te Mekte'de hacta değildir

³⁸Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 22.

³⁹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 297.

⁴⁰Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 9.

I.b. Derya: Gönlü tasvirde başvurulan metaforlardan biri deryadır. Mahiyeti bizce tam olarak bilinemeyen gönül ancak ilgi ve içeriği ile kavranmaya çalışılır. Gönül, kâinatı kuşatacak bir genişlikte yaratılmıştır. Bunu en iyi ifade eden kelime deryadır:

Çalkalanır deryâ gibi dil bil ki deryâ andadır

Öyle bir deryâdır ol kim dürr-i yektâ andadır⁴¹

(Gönül, derya gibi çalkalanır, bil ki derya gönüldedir; gönül, içinde biricik inci bulunan denizdir.)

Hulûsi Efendi'nin kast ettiği “dürr-i yekta” vahdet, yani Allah'ı bir ve eşsiz bilme, marifetullahı varmadır. Marifetullah gönüldeki biricik incidir. İnci, denizde, istiridyenin içinde bulunur. İstiridyenin içine düşen kum tanecığı salgılanan salgı ile zamanla inciye dönüşür. Eğer, istiridyenin içinde sadece bir inci bulunursa bu “dürr-i yekta” olur. Dürr-i yekta iri, tek incidir. Tıpkı sadef gibi, gönül de içinde inci bulundurur. Bu incinin tek olması, sâlikin hizmet ve zikrine bağlıdır. Eğer gönülde sadece Allah sevgisi bulunursa bu tek inci gibi kıymetli olur. Böyle bir saadete eren başka güzellikler peşinde koşup yorulmaz. Bu yüzden şair, aşağıdaki beyitte gönül bütünü vüs'ati ile tarif ediyor:

Gönül bir bahr-ı ummândır ana hadd ü pââyân olmaz

Derânu dürr ü cevberdir ki pinhândır ayân olmaz⁴²

(Gönül, içi inci ve mücevher dolu, gizli, gözle görülmeyen uçsuz, sı-

⁴¹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 83.

⁴²Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 98.

nursız, sabili olmayan bir okyanustur.)

Gönlü çok güzel tarif eden bir beyit yukarıda verdiğimiz örnek. Denizlere bakıldığında içinde gizlediklerini göremeyiz. İnci ve mücevher çıkarabilmek için denizin içine dalmak gerekir. Gönül de böyledir. Gönlün hazineleri tevhid ve marifetullahtır. Dışarıdan bakıldığında, hangi gönülde neler bulunduğunu herkes bilemez.

I.c.Tecelli: “Gaybden gelen ve kalpte zahir olan nurlar. Görünmeyenin (guyûb) kalplerde görünür hale gelmesi. Her ilahî ismin, tecelli ettiği yere ve yöne göre türlü türlü şekilleri vardır. İçinden, tecellilerin zahir olduğu gayblar yedidir: Gaybu’l-hak, gaybu’l-hafâ, gaybu’s-sır, gaybu’r-ruh, gaybu’l-kalb, gaybu’n-nefs, gaybu’l-letaif’l-bedeniye. Tecelli kavramında daima bir gaybdan şühûda, karanlıktan aydınlığa, bilinmezlikten bilirliliğe, belirsizlikten belirliliğe geçiş vardır. Tecelli sâlike bazen cezbe, bazen sükûn verir.”⁴³ Cebecioğlu’nun verdiği tanım şöyledir: “Gaybden gelen ve kalbde ortaya çıkan nurlara tecelli denir.”⁴⁴

Koyup gayrı kayyûdun dilde Mevlâ’yı şuhûd etmez

*Tecellî Târ’una her kim ki çıkmaz sanma Mûsâ’dır*⁴⁵

I.d. Virane: Gönül bir saraydır. Eğer bu sarayın sahibi, efendisi içinde bulunmuyorsa viraneden, yıkıntıdan ibarettir. Gönlün virane oluşunun farklı durumları vardır. Eğer sultan gönle misafir olmamışsa haraptır. Ve yine şayet sultan gönle

⁴³ Uludağ, a.g.e.,s..346.

⁴⁴ Cebecioğlu,a.g.e., s. 638.

⁴⁵Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 58.

misafir olmuşsa bu kez, içinde ne var ne yok tamamen sürüp çıkardığı için yine virandır. Ancak bu kez durum farklıdır, zira içinde ebedi bir hazine vardır: Marifetullah, ya da cemâl-i bâ-kemâl-i Zat-ı akdes'in tecellisi:

Gönül virânesi tebdîl olup bir kasr-ı sultâna

Misâfir olmağa bu kasra ol şâm ulâ geldi⁴⁶

(Gönül viranesi, misâfir olmağa şam yüce bir sultan geldiğinden pa-dışab konağına döndü.)

Kimi zaman mürşidin nazarı kimya etkisi yapar, Âşığın gönlünü yağmalar:

Harâbın gönlümün başdan başa gamzen murâd etmiş

Velâ mest gözlerin manzarların i'mâra açmışlar⁴⁷

(Gamzen gönlümün yıkılmasını istemiş, fakat sarboş gözlerin onu imara açmış.)

Bu beyitte çarpıcı bir tezat var: Yan bakış, göz ucuyla bakış demek olan gamze gönlü yıkmaya çalışırken sevgilinin mest gözleri onu yeniden imara açıyor. Yani gamze onu yıkıp viran ederek masivadan kurtarıırken mürşidin gözü nazar ederek yeniden imara açıp inşa ediyor. Gönül masivadan arınınca şüphesiz mamur olur. Başka bir beytinde de Hulûsi Efendi benzer bir düşünceyi şöyle dile getirir:

Tabrîb-i gönül âbir lutfıyla olup ma'mûr

Kim bâğ-ı Behîst oldu bir lahzaada virânım⁴⁸

⁴⁶Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 292.

⁴⁷Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 73.

⁴⁸Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 192.

(*Gönül tabrihi sonunda lutfuyla mamur olup bir anda cennet bahçesine döndü.*)

Beyitte dile getirilen durum yukarıda da geçmişti. Mürşid, sâlikin gözlerine bakar, kalbine nüfuz ederek, yıkar ve lutfuyla yeniden bayındır hale getirir. Daha doğrusu vesile olur. Çünkü hiç kimse Cenâb-ı Hakk'ın izni ve iradesi olmadan bir şey yapamaz. Kimi zaman şevk ve cezbe galebe edince sâlik, içinde bir hoş halet hisseder ve şöyle demeye başlar:

Âb varlığı dağılıp gönüüm vîrân olaydı

Pervâne-tek şem'ine dostun sûzân olaydı⁴⁹

(*Ab, keşke gönüümün varlığı dağılıp viran olsaydı, pervane gibi dostun mumuna düşüp yansaydı.*)

Pervane, yani kelebek, ilahî aşkın simgesidir. Pervane, ışığı görünce dayanamaz; etrafında döner, kanat çarpışları gittikçe hızlanır, sonunda dayanamaz kendini ateşe atar, yanar. Ne ses, ne çığlık koparmaz. Şairler de ilahî aşk söz konusu olunca pervane metaforuna başvururlar. Burada dost, Allah'tır. O'nun aşkı, sıradan aşklara benzemez. Harap olmuş gönlü abad eder, hazineleri mesken haline getirir. Bütün sâliklerin, Hak yolcularının dileği bu muma pervane olup yanmak, yok olup ona kavuşmaktır. Gönül, sevgilinin mekânıdır. Gönül, "*Ben, kâinata sığmam, mü'min kululumun kalbine sığarım*" diyen güzeller güzelinin, cemâl-i mutlak sahibi Zat-ı akdesin beytidir.⁵⁰ Gönülün dudakları o sevgilinin aşkıyla kurumuş, susamıştır. Ancak onun dudaklarının suyuyla hayata dönebilir. Klasik şiirde ve tasavvuf edebi-

⁴⁹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 290.

⁵⁰Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 292.

yatında dudak, fenafillah'ı, yani Allah'ın varlığında yok olmayı remz eder. Hulûsi Efendi, aşağıdaki beyitte bu durumu dile getiriyor:

Sunsa lebinden katre âb hâli olur her dem harâb

Başdan ayağa pür-kebâb biryâm olmuşdur gönül⁵¹

I.e. Gönülde misafir: Bütün anlatılanlar, gönlü, maksudu olan misafire hazırlamak içindir. Dünya misafirhanesini, kendine müştak ve müteşekkir kulları için bir bekleme salonu, bir sergi salonu gibi donatan zat, kullarını, bunların verasında olan bir büyük ziyafetgâha çağırılmaktadır. Mekândan münezzeh olan Cenâb-ı Hak, kuluna misafir olmak diler. Bu sebeple gönlü kendine arş yapar, ayna yapar, onda tecelli eder; bahtlı kulunu sevindirir, vıran gönlünü şenlendirir. Âşıkların gönlünü bu duygularla şöyle tarif eder Hulûsi Efendi:

Halvet-geh-i dil-dâr olur âşıkların gönülleri

Gencîne-i esrâr olur âşıkların gönülleri⁵²

(Âşıkların gönülleri, sevgilinin halvetgâhı olur, âşıkların gönülleri, sırlar hazînesi olur.)

Tasavvuf, ferdî tecrübeler bütünü olduğundan, biz sıradan insanlar ancak mecazın elverdiği oranda tarikat ehlinin sözlerini zevk ve fehm edebiliriz. Yukarıdaki beyitte ifade edilen de bu cümleden olmalıdır. Sevgili, âşığın kalbindedir. Oraya ondan başkası giremez. Yani gönül, bir tür inziva yeridir. Ancak burada sevgili vardır. Gönül ona tahsis edildiğinden bir tür halvet

⁵¹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 168.

⁵²Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 297.

evidir. Halvet, aynı zamanda visal/kavuşmayı da işaret eder. Oraya başka nazarlar nüfuz edemediği için sırlarına da herkes vakıf olamaz. O sırlar âşıkla sevgili arasındadır. Biz bilemeyiz. Her gönlün kendine göre konuğu vardır. Kiminde ezel ve ebed Sultanı, kiminde ceylan gözlü bir dünya güzeli.⁵³ Kiminde aşağıda ifadesini bulan bir sevgili:

Kiminin taht-ı dilinde dîv ü şeytân eğleşir

Kimi izzetle oturtmuş bir ulu sultânı var⁵⁴

(Kiminin gönül tahtında dev ve şeytan eğleşir, kiminde ise izzetle oturtmuş ulu sultan vardır.)

Bu imtihan meydanına atılan herkesin geçmesi beklenmemeli. Kalbini şeytana tahsis edenin, sonunda onunla beraberliği yadırganmamalı. Malum, kişi burda da orda da sevdiğiyle beraberdir. Şair de şiirlerinde bu gerçeğe vurgu yapar. Kiminin gönlünde diken, diken gibi arzu ve istekler, kimin gönlünde ise Leylası vardır.⁵⁵ Bazı gönüllerde gizli bir misafir, bazılarında uçsuz bucaksız bir deniz.⁵⁶ Gönlün, Ulu Sultan'ı misafir etmesi için ne yapılmalıdır? Bu sorunun güzel bir cevabı vardır:

Bu kalbin hânesin pâk et misâfir gele dost sana

Musaffâ olmayan gönül o dil-dâra mekân olmaz⁵⁷

(Dostun sana misafir gelmesini istiyorsan bu gönül evini temizle; temiz, arınmış olmayan gönül o sevgiliye mekân olmaz.)

⁵³Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 67.

⁵⁴Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 88.

⁵⁵Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 87.

⁵⁶Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 88.

⁵⁷Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 98.

Hulûsi Efendi, birçok şairin de belirttiği üzere gönül evinin temizlenmesi gerçeğini çarpıcı bir beyitle dile getiriyor. Nâbî de benzer bir beyitle asırlar önce bu gerçeğe işaret etmişti:

Ayine-i idrâkini sâf eyle sivâdan

Sultân mı gelir hâne-i nâ-pâke hicâb et

(İdrak aynanı/gönlünü masiva kişilerinden arındır; utan, hiç kirli eve sultan misafir gelir mi?)

Aşağıdaki manzume kısa, fakat veciz anlatımıyla konuyu en yalın haliyle ifade ediyor:

Dost gayrını yâd etse dil

Dil deme dil adını sil

Bir yârdan özgeye gönül

*Kim mesken olmuş ol n'idem*⁵⁸

I.f.Gönül, murg: Klasik şiirimizdeki gönlün kuşa teşbih edilmesi tasavvuf edebiyatına da yansımıştır. Belki de durum bunun tersidir. Tenî bir kafes, ruhu da bunun içine hapsedilen kuş olarak gören anlayış tasavvuftan klasik edebiyata geçmiştir. Murg, “Tasavvufî sülûk (seçmeli ölüm) veya tabîî ölümle (zorunlu ölüm) rûh, bedenî kayıtlardan, bağlardan kurtulur; yüce âlemlere doğru kanat açıp uçar, gider.”⁵⁹ Her iki durumda da gönül kuşa benzetilir. Bu teşbihin önemli sebepleri vardır: Ruh ölümsüz, bedense topraktan yaratıldığı için fanîdir. Ruh bedende tutsaktır. Tutsak olanın bütün arzusu bağlarından kurtulup özgür olarak asıl vatanına gitmektir. Bu, en iyi kuş sembolü ile

⁵⁸ Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 196.

⁵⁹ Cebecioglu, a.g.e., s. 446.

ifade edilebilir. Dost diyarından gelen gönül kuşu ona doğru uçmak diler:

Gönül mürgünü dost cânibine etdirmeyip pervâz

Düşürdüm dâm-ı zindâna şikâr-ı mâ-sivâ kaldım

(Ben gönül kuşunu dost yönüne uçuramayıp zindan tuzağına düşürüp masivaya av ettim.)

Çok çarpıcı bir beyit. Gönül kuşunun masivaya av olması sâlikin korkulu rüyasıdır. Hulûsi Efendi, üzerine alınarak sâlikleri ikaz sadedinde söylemiş olmalı bu beyti. Ancak, insan her makamda zaman zaman masiva tuzağına düşebilir. Hiç kimse bu hususta kendinden emin olamaz. Hulûsi Efendi de kendini ve kendini sevenleri bu tehlikeye karşı uyanık tutmaya çalışıyor. Böyle bir tuzağa düşmek şair tarafından bir kara bahtlılık olarak algılanıyor:

Dedim gönül neden bu dâm-ı zülfe beste olmuşsun

Dedi aceb sorma benim bahtı kara mı kara mı⁶⁰

(Ey gönül, neden bu saç tuzağına bağlandın, dedim; hiç sorma dedi bu benim bahtı karalığımdır.)

Bahtı kara derken tevriye yapmaktan kendini alamıyor şair, malum saç karadır. Gönül bu saçlara dolandığından bahtı da kararmıştır. Klasik şiirle tasavvuf şiirinin buluşma noktalarından biri de bu zülûf denen tuzaktır. Zülûf tuzağı, gönül kuşunu avlamak için kurulur. Gönül buna bir yakalandı mı, kurtuluşu söz konusu olamaz. Her kuşun bağlandığı, tutsak olduğu sevgilinin kâkülü başkadır. Saç aynı zamanda kesrettir, sâliki vahdete

⁶⁰Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 296.

gitmekten alıkoymaya çalışır. Kimi mecaza takılıp kalır, kimi hakikiye yükselir ebedül abadda mesut yaşar.⁶¹

Her gönül bir sanemin kâkâülünün bestesidir

Aşkın aşkına nisbetle dil-ârâ başka

I. g. Zâr olmak: Gönlün önemli vasıflarından biri, karşılık görmediğ aşkından dolayı ağlaması, sevgilinin dikkatini çekebilmek için feryat edip inlemesidir. Tasavvufî manada bakıldığında, sâlikin karşılaştığı manevî sıkıntı ve zorluklardan Allah’a tazarru ve niyaz halinde bulunmasıdır. Aşağıdaki beyitte Hulûsi Efendi bu durumu şöyle dile getiriyor:

Ey dil yürü zâr eyle kim zârın nice bir zâr ola

Aç gözünü didârı gör bu uykudan bîdâr olâ⁶²

Şair, ağlayıp inleyerek tazarru ve niyaz etme sonunda sâlikin ulaşacağı mükâfata dikkat çekiyor. Sen ağla ve inle ki sonunda “didâr”a ulaşasın. Buna erişebilmek için gaflet uykusundan uyanmak ve hulûs-i kalb ile Hakk’a teveccüh edip ağlamak, yakarmak gerekir. Şair, hayret denizine dalıp, ilahî aşkın terennümleri için ağlamak, inlemek hususunda gönlün emrine kendini bağlamış, boyun eğmiştir.⁶³ Gönlün ağlayıp inlemesinin sebebi “havf-ı ilahî”dir. Sâlik, seyr ü sülûkunda mahşer gününün muhasebesini yapıp kendini ona göre hazırlamak durumundadır.⁶⁴ Manevî yolculuğun maksadı, gönlü asıl sahibine, geldiği yere ulaştırmaktır. Hulûsi Efendi bu yolculuğun nasıl

⁶¹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 270.

⁶²Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 6.

⁶³Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 22.

⁶⁴Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 87.

olması gerektiğini şöyle anlatıyor:

Bu hâl ile ey dil yürü dil-dâra varılmaz

Zâr eyle ki bîzâr ile gül-zâra varılmaz⁶⁵

(*Ey gönül, bu hal ile sevgiliye ulaşılmaz; yürü git inle, ağla. Bu halde gül bahçesine ulaşamazsın.*)

Sâlik, yakarıştta kalbinin derinliklerinden kopan bir pişmanlık, bir hüznün ve sadaketele el açıp ağlamadıkça gül bahçesi güzelliği ile ancak tarif edilebilen tevhid güzelliklerine ulaşamaz. Mahzun bir kalbin rehberliği ile yâre ulaşılabilir... Bunu bildiğinden Hulûsi Efendi, sözü kendine getirerek adeta hıçkırır ve gönlüne seslenir:

Hodgâm u rüsvâyım gönül arkadaşlık eyler misin

Zâr u bî-bervâyım gönül arkadaşlık eyler misin⁶⁶

(*Bencil ve rezil olmuşum, ağlamaktayım, pervasızım; ey gönül bu yolculukta bana arkadaşlık eder misin?*)

Kâmil mürşitler, rehberlik ettikleri hakikat yolcularını ikaz etmek için bizzat kendi nefislerini hedef alan sözler söylerler. Sâlik, mürşidin söylediklerinin kendisi için irşat manasına geldiğini kavrar, kendine çeki düzen vererek, sülûka devam eder. Gönül, günah ve kusurlarını hatırlayıp bu yükün, yolculuğunda nasıl bir ayak bağı olduğunu düşündüğünde düşeceği zararın büyüklüğünü anlayarak feryat eder. Feryatlar ney metaforuna götürür. En güzel inilti sesi neyden çıkar. Bu sebeple Hulûsi Efendi gönlüyle neyi bir tecahül-i arif içinde şöyle benzeştirir:

⁶⁵Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 94.

⁶⁶Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 223.

Nâle-i ney mi gönül mü nâle-zen

Ney gibi inler yok ârâmı neden⁶⁷

(Ney iniltisi mi, yoksa gönül mü inlemekte? Neden gönül buşursuz ney gibi inlemekte?)

Neyin, ruha işleyen iniltisidir ki Hz.Mevlâna asıldan kopuşun, dünya gurbetine savrulup düşüşün acısını terennüm etmek için ney istiaresine başvurur. Gönül, ten kafesinde inleyen can bülbülünün nefes alıp verdiği yerdir:

Kafesde zâr eden cân bülbülünün

Mekân-ı zâr u âvâzı gönüldür⁶⁸

(Kafeste inleyen can bülbülünün ağlayıp feryat ettiği mekân gönüldür.)

Beyitte dikkat edilirse can ve gönül adeta birbirlerinden ayrılmış gibi veriliyor, ama sonunda can bülbülünün gönülde bulunduğu belirtiliyor. Bu da bize, gönlün canın mekânı veya mahall-i zühuru olduğu manasını işaret ediyor. Gönül, kirlerinden arındığı, ya da fitrat üzere korunduğu takdirde doğrudan Allah’la irtibatlı olan, gerçek insan manası da alınabilir.

İstiğna, “Sâlikin Allah’ın kendisine kâfi olduğuna inanarak ondan başkasına ihtiyaç duymaması ve tenezzül etmemesidir. İstiğnâbillâh ile iftikârbillâh birbirini tamamlayan iki haldir. Bir kimse kendini ne kadar Allah’a muhtaç (fakir) bilirse o kadar Allah’la zengin (istiğnâ) olur. Allah’tan istiğnâ ise caiz değildir, küfürdür.”⁶⁹ Bu kelime kısaca tokgözlülük, ihtiyaçsızlık manala-

⁶⁷Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 236.

⁶⁸Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 67.

⁶⁹ Uludağ, a.g.e., s. 192-193.

rında da kullanılır. Ancak tokgözlülük, halka karşıdır, Hâlik'a karşı yahut Hâlik'tan değildir. Kişinin dünya ve içindekilerden müstağni olması, sadece Hakk'a arz-ı ihtiyaçta bulunması demektir. Kul, Allah'tan gayrı herkseten yüzünü çevirir, sadece onu diler, ondan diler. Ellerini sadece onun dergâhına açar, ona yakarır:

Öyle istiğnâdadır gönliüm reh-i aşkımda kim

Koydu andan gayryı fakr u fenâ hâsıl kılar⁷⁰

(Gönliüm, aşkınun yolunda öyle bir istigna içindedir ki, ondan başka her şeyi bırakıp fakr ve fena makamına erdi.)

Gönül, arş-ı İlahidir, orası sadece ve ancak ona tahsis edilmiştir. O, Rabbin nazargâhıdır. Onun aşkı gönle yerleştiği zaman sâlik, masivadan, dünya ve içindekilerden alakasını keser. Sadece ona bakar, onu görür, onunla nefes alıp verir. Bu hal, kelimenin tam manasıyla bir istiğna halidir. Gönül için en büyük saadet, bu hazineyi elde etmesidir. Bunu elde eden dünya metâna önem vermez; gözlerini geçici mevkilere, servet ve zenginliklere dikmez.⁷¹ Sâlik, kalbinde O'nun aşk ve şevkini elde etti mi artık gayra bakmaz, bakmaması gerekir.⁷² Tasavvufta asıl maksat, gaye, gönlü temizleyip hakiki sahibini misafir etmek için hazırlamak ve son tahlilde bu bahtiyarlığa ermektir. Mürşid-i kâmil, sâlikleri ikaz etmek için çoğu zaman, kendi nefesine hitap ederek irşat görevini yapar. Aşağıda Hulûsi Efendi'nin kendi nefesine hitaben söyledikleri, aslında bütün yol ehli

⁷⁰Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 43.

⁷¹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 53.

⁷²Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 6.

için de geçerlidir:

Bu kayd-ı sivâyı atuban bâk olacakken

Âlûdesi oldu dil ü cân pâk olacakken

Bîgâneyim ol yârumı derrâk olacakken

Heybât yazıklar men-i âvâreye heybat⁷³

Gönlün, amacına ulaşabilmesi için yapacakları bellidir. Masiva bağından kurtulup nefsinin hakir görecektir, toprak mertebesine indirecektir. Toprak, tevazuu ifade etmenin en çarpıcı ifadesidir. İnsan topraktan yaratılmıştır ve bunu asla unutması gerekir. Maddesi toprak, fakat ruhu Allah'tan geldiğinden eşref-i mahlûkattır. Eşref makamına yücelmesi ise insanın varlığına, maaliyata teşvik ve terakki için, yerleştirilen nefsinin aşması, onu toprak derecesinde hakir görmesi ile mümkündür. Gönül, dünyanın varını yoğunu ardında bırakıp O'na teveccüh etmekle mükelleftir:

Dil oldur ki cibânın var u yoğun

Çöpe saymaz nesi var az u çoğun⁷⁴

(Gönül, dünyanın varını yoğunu ardında bırakıp azını çoğunu hiçe sayandır.)

Böyle bir kemâle eren gönül, asıl konuğu ağırlamaya hazır demektir.

I.f. Gam/derd: Gönül, tariflere sığmayan bir kavram. Ancak neticeleri ve tezahürleri ile hakkında bazı bilgilere ulaşırız. Gönlün bu tezahürleri gam, üzüntü, manevî bulanıklık ve peri-

⁷³Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 25.

⁷⁴Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 316.

şanlık olarak müşahede edilir. Tam olarak bilmesek, künhüne varamasak da bir insanın gönlünün ahvalini şahsın davranışlarından sezme, tahmin etmek imkân dairesindedir. Gönül, eza ve cefa ile olgunlaşır. Saflaşması için bir tür ateşte yanması gerekir. En büyük cefa, sevgiliden gelen cefadır. Sevgili, âşığa yüz vermez; onu sürekli peşinde koşturur.⁷⁵ Gönlün, maksad-ı aksası olan marifetullahı ulaşması için çok çabalaması, nefis ve şeytanın karşısına çıkardığı engel ve sıkıntılarla baş etmesi gerekir. Allah, kulunu tecrübe eder, sevgisine lâayık olup olmadığını bir takım musibet ve dertlerle teste tabi tutar. Sâlike düşen bu imtihanlara sabır ve tevekkülle katlanıp yoluna devam etmektir:

Her n'eyler ise yârimız eyler bize ağıâr yok

Ölsek dahi gam çekmeyiz o yârdan geldi deyü⁷⁶

(Sevgilimiz bize ne yaparsa yapсын, madem ağıyardan değil; biz ondan ölsek bile, sevgiliden geldi diye, gam çekmeyiz.)

Kişi, sevdiğinden gelen her türlü sıkıntıyı göğüslemeye razıdır. Dert ve gam şiddetini artırdığı zaman sâlik ne yapacaktır, türünden bir soruya Hulûsi Efendi aşağıdaki beyitle cevap verir:

Gönül derdinle bîmâr oldu dermâna eriş ey yâr

Yanar hasret odundan ana ibsâna eriş ey yâr⁷⁷

(Ey sevgili yetiş, gönül senin derdinle hasta oldu, hasret ateşinle yanar, ona ihsan için, iyilikte bulunmak için yetiş.)

Sâlike düşen yakarış eteğini elden bırakmamak. Madem

⁷⁵Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 5.

⁷⁶Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 240.

⁷⁷Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 43.

dert O'ndan geliyor, aşğa düşen “baş göz üstüne” deyip hüsn-i kabul göstererek razı olmak ve sabretmektir. Dert çok ağır olunca Hz. Eyyub gibi, “Rabbim, dille seni anmaya, kalben seni düşünmeye bu kurtlar engel oluyor. Şifa ver” deyip dua etmekten başka çare yoktur. Âşık, sevgiliden gelen ya da gelecek olan her cefaya önceden razıdır. O, bunları bilerek yola tır.⁷⁸Gönül, kendisi gibi aşka düşenleri bilir, çıktığı marifetullah yolunda kendisi gibi bağı yanıklar bulunduğunu bilir, onların halinden anlar ve bir manada teselli bulur:

Düşen derde bilir derdlilerin abvâl-i derdinden

Yanan dil kendi tek nâra düşüp bağı kebâb ister⁷⁹ (Derde düşen, derdlilerin dertlerinin halinden anlar; yanan gönül kendisi gibi ateşe düşüp bağı kebâb olmuşları arar.)

Bu beyit bize zikir ve tesbihatın cemaatle yapılmasını vurgulaması bakımından önemlidir. Dünyevî işlerde ortaklık nasıl harika sonuçlar, kârlar sağlarsa, tarikat ve tasavvuf yolunda da aynı hedefe kilitlenen sâliklerin topluca zikir edip birbirlerine manevî destek ve imdat vermeleri o derecede manevî fayda sağlar. Bu sebeple şair şöyle bir çağrıda bulunur:

Gelin ey mihnet-i bî-müntehâ-yı hicr-i bî-pâyân

Gönül esbâb-ı cem'iyetle hâtır-hâne-i gamdır⁸⁰

(Ey sınırsız, uçsuz bucaksız sıkıntılar gelin, gönül, cemiyet sebepleriyle bir gam hatır evidir.)

Cem'iyet, tasavvuftaki önemli kavramlardan biridir:

⁷⁸Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 43.

⁷⁹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 50.

⁸⁰Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 63.

“Mâsivadan yüz çevirme ve dikkati Yüce Allah noktasında toplama. Kalbin huzursuz ve perişan (tefrika) halde olmaması, insanın zihnen ve kalben kendisini Hakk’a vermesi.”⁸¹manasındadır. Ethem Cebecioğlu ise şu açıklamayı yapar: “ Allah’a yönelme (teveccüh sırasında, hizmetleri toplamak, bir noktada temerküz ettirmek, yöneldiği şeyden başkasıyla meşguliyeti zihinsel olarak terketmek.”⁸²Gönlü işgal eden, içinde ne var ne yok silip götüren aşk selidir:

Aşkın gam u seylâbı bu gönlümü vîrân eyledi

*Ey şâh bu vîrân gönlümün kenz-i nihân-ı cânısın*⁸³

(Aşkın gam ve seli bu gönlümü viran etti; ey padişah, sen bu viran gönlümün gizli can hazinesisin.)

Beyitte kast edilen, aşkın, Allah’a ulaşmada en keskin yol olmasıdır. İnsan ancak aşkla içindeki lüzumsuz ağırlıklardan kurtulur. Beşerî aşklarda bile âşıkların her türlü tehlikeyi, riski göze aldıklarını biliyoruz. İlahi aşk da böyledir. İlahi aşk, bir kalbde saltanat kurdu mu nefis ve şeytan eşkiyası oradan firar eder. Gönül, seyr ü sülûk yolunda uğradığı sıkıntılardan sevgiliye halini arz eder, yine ondan yardım diler. Sâlik, sevgiliden gelecek her eziyete baştan rıza göstereceğine dair söz vermiştir:

Her ibtilâya dil verip dil-dârdan geldi deyü

*Her bir kazâyâ râzîyız ol yârdan geldi deyü*⁸⁴

⁸¹ Uludağ, a.g.e., s. 87.

⁸² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2009, s. 124.

⁸³ Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 178.

⁸⁴ Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 240.

(*Biz, her tutkunluğa, derde, sevgiliden gelmiştir diye gönül verip her bir kazaya rıza gösteririz.*) Hulûsî Efendi, tasavvuftaki rıza anlayışına vurgu yaptığı yukarıdaki beyitte İbrahim Hakkî'nin tefviznamesini hatılatır gibidir:

Mevlâ görelim neyler

Neylerse güzel eyler

Mevlâ'dan gelen her şeye rıza göstermek, sâlikin en başta gelen tavrıdır. O, bu yola çıkarken gelebilecek zorluklara peşinen razı olduğunu taahhüt etmiştir. Gönül, O'na, ezeli Sevgili'ye tahsis edilmiştir; onda başka hiçbir varlığa, ilgiye, ilişkiye yer olmamalı. Bu, dert bile olsa.⁸⁵ İçinde O'nun derdi bulunmayan gönül, tedaviye layık değildir. Aşağıdaki rubai, Hulûsî Efendi'nin yukarıda sözünü ettiğimiz dertlere bakışının en güzel örneğidir:

Derde düşdü dil-bere ifşâ-yı râz etmez gönül

Çâre ummaz derdine dermân niyâz etmez gönül

Sensin ey gül-çehre gönlün âşinâsı dil-beri

Senden özgeyle yok işi gayra nâz etmez gönül⁸⁶

Derde düşen gönül, dilbere sırrını ifşa etmez. Derdine çare beklemez. Gönlün aşinası olduğu, bildiği, tanıdığı sevgilidir. Ondand başkası ile işi yoktur. Madem ondan gelmiştir, derde derman aramak gerekmez. Çünkü âşığın dermanı derdidir. O, bu derdi elde etmek için yola çıkmıştır. Ne işe yarar dert ve

⁸⁵Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 315.

⁸⁶Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 354.

elem? Bu sorunun cevabı şu rubaidedir:

*Derd ü mihnetdir âlemde âdemoğlunun her işi
Pâk eyleyip zâmîrini gider gönülden teşvîşi
Bir dil-bere dil veregör zevk-i demini süregör
Sa'y edip vasla eregör uçmasızın bu cân kauşu⁸⁷*

Derdin amacı, gönlü her türlü masiva kirinden arındırmak, hakiki sevgili için hazır hale getirmektir. Gönül, bir dilbere verilip, onun dışındaki düşünceler, endişeler yok oldukça âşık vuslata erer. Yani derdin nihai sonucu gönlü arındırmak, mahbub-ı hakiki olan Zat-ı Zül-Celal'i ağırlamaya hazır hale getirmektir. Sevgilinin âşığa cefası, asıl manada vefasıdır. Cefa, sevgilinin ilgisinin âlametidir. Bunu bildiği için âşık sevgilinin cefasını arzular. O cefaya katlanarak sevgilinin aşkına lââyık olduğunu kanıtlama fırsatı bulur:

*Ey dil vefâsız olma terk eyleyip de yârı
Yârın cefâsı bir gün ihsân olur olur yâ⁸⁸
(Ey gönül, sevgiliyi terk edip vefâsız olma; sevgilinin cefası bir gün gelir ihsan/iyilik olur.)*

Sâlikin bu yolda sabit-kadem olup sabretmesi şarttır. Sabrın sonunda selamete ererek hakiki sevgiliye kavuşma mutluluğuna ermek vardır. Böyle bir sonuç elde etmek de ancak toprak gibi mütevazı olup İlahi aşkla yanıp yakılmakla mümkündür.⁸⁹

⁸⁷Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 364.

⁸⁸Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 5.

⁸⁹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 88.

Nefis-gönül ilişkisi: Nefis ve gönül farklı kavramlardır. Bazı beyitlerde Hulûsî Efendi'nin gönlü doğrudan insan manasında kullandığı görülür:

Gönül nefisine hâkim oluben eyle zafer peydâ

Ziyâsı kalbi rûşen kalmağa et bir kamer peydâ⁹⁰

(Ey gönül, nefisine hâkim olarak zaferre ulaş, ışığı kalbi aydınlatan bir ay elde etmeye bak.)

Beyitte, sâliki iki bakımdan uyarı söz konusudur. Birincisi gönül, nefis konusunda uyarılıyor. Nefisine hâkim ol. Bu beyitte gönül, insan karşılığı kullanılmış. İkinci husus, nefse hâkim olmanın yolu gösteriliyor: Kalbi aydınlatacak bir ay. Burada kamerden maksat farklı manalarda anlaşılabilir. Kalbini irşad edecek bir mürşit bul. Allah'a ulaşmanın en kestirme yolu olan aşkı bul ki, aşk ayı gönlünü aydınlatarak seni viran olmaktan kurtarsın..

I.h. Gözyaşı akıtmak: Gönülde kopan hüznün dalgalarının belirtisi, gözden akan sıcak yaşlardır. Gönül deryası coşup kaynadı mı âşığın gözlerinden sicim gibi gözyaşları akar. Neden bu gözyaşı?

Pertev-i hüsnündeki zevki gönül idrâk eder

Zâhiren ol vuslatı gör dâde-i giryân dıyar⁹¹

(Gönül, güzelliğinin nurundaki zevki idrâk eder, görünüşteki o kavuşmayı ağlayan göz dıyar.)

Göz, ruhun bu âlemi seyrettiği bir penceredir. Aynı za-

⁹⁰Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 2.

⁹¹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 42.

manda gönül gözü denen bir hakikat vardır. Gönül gözü, maddî gözün görmediği esma tecellilerini görür, hayran olur, ilahî güzelliğe duyduğu özlemle hüzne gark olarak maddî gözden yaş akıtır durur:

Gönlüm sana hayrânedir dâdelerim giryânedir

Bu cân dabi kurbânedir ey yâr-ı sâdik yâr yâr⁹²

(Ey sadık yar, gönlüm sana hayrandır, gözlerim ağlamaktadır; bu cân da sana kurbanlıktır.)

Hayran olan gönül için canı kurban etmek çok ehven bir iştir. Karşılığında ebedi bir güzellik bulunan bir fedakârlıktan kim kaçmak ister. Allah, kuluna verdiklerini ebedi bir saadet karşılığında satın almak ister. Akli başında olan kul, bu alışverişe seve seve, candan katılır.

I.i. Perişanlık: “Farsça, dağınıklık, zavallılık, mahzunluk vb. gibi anlamları olan bir kelimedir. ‘Tasavvûfî açıdan, cem’ âleminin zıddı olan tefrika âlemine denir.’”⁹³ Perişanlık kavramı genel olarak saçla birlikte karşımıza çıkar. Saç, tasavvufta kesret manasında vahdetin zıddıdır. Sâlikin kalbi kesret, ya da masiva demek olan saç dolandıkça vahdete ulaşması zorlaşır. Aşağıdaki beyitte Hulûsî Efendi bu hale dikkat çekiyor:

Dil zülfi perîşâna dolaşdıķça dolaşmış

Hayrette kalp fark edemez kendini şaşmış⁹⁴

(Gönül dağınık saçlara dolaştıkça dolaşmış, hayrette kalarak ken-

⁹²Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 42.

⁹³ Cebecioğlu, a.g.e., s. 501.

⁹⁴Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 331.

dini farkedemeyerek şaşırmış.)

Beyit tasavvufî terimlerle örölmüş. Sâlik cem'in zıddı olan "tefrika"ya düşmüş sevgilinin saçlarına dolanarak. Benzer bir ifade,

*Dil zülf-i perîşâna dolaşdıķça dolaşmış
Aklın yitirip fark edemez kendini şaşmış⁹⁵*

beytinde de vardır. Bu durumda karşısına elbette çıkacak olan hayrettir. Hayret, "Kalbe gelen bir tecelli (varit) sebebiyle sâlikin düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmesidir. Hayret ya delilde olur veya medlulde. Allah'ın varlığını ispatlayan delilde hayrete düşmek zındıklık ve mühlitlikdir. Medlülü, yani delille varılan Hakk'ın tecellilerini temaşada hayrete düşmek sıddıklıktır."⁹⁶ Hayrette olan gönlün kendini fark etmesi, daha doğrusu farktan kurtulup cem'e varması oldukça zordur. Hayret, bir tür mestlik, yani kendinden geçme halidir. Aşağıdaki beyit bize biraz daha vüruh kapılarını arıyor gibi:

*Dedim ey dil safâ-yı bâtırın n'oldu perîşânsın
Dedi üftâde-i aşk bende-i zülf-i perîşânım⁹⁷
(Ey gönül, bâtırının safâsı ne oldu, perîşânsın? Aşkın düşküni, dağınık saçların kölesiyim dedi.)*

Beyit, dağınık saçlara dolaşan gönlün perîşanlığını bütün etkileyiciliği ile anlatıyor. Gönlün safâsı vahdette mümkündür. Perîşan saçlar/kesrete sâplanan gönül dağılır, huzuru kaçır. Çünkü gönül, esas olarak tevhide göre dizayn edilmiş olup an-

⁹⁵Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 123.

⁹⁶ Uludağ, a.g.e.s., s. 163.

⁹⁷Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 398.

cak “vahdet-i sırf”la safâ bulur. Üzerine masiva tozları konan gönül, bulanır, safâsını yitirir, insan huzursuz olur. Hulûsi Efendi, gönülde tecelli ile doğan sevinç halini şu beyitte tasvir ediyor:

Hayâlin âşinâlar bezmine bir dem kadem bassa

Perîşân dilleri bandân olur gamdan eser kalma⁹⁸

(*Hayalin bir an tanıdıklar meclisine ayak bassa onların perişan gönülleri güler, gamdan eser kalma⁹⁸*.)

Beyit gayet açık, gönülde tevhid nurları tecelli edince, bütün kederleri, elemeleri silip kovar, sâlik huzur bulur. Hulûsi Efendi, bu halin aşınalar meclisinde vuku bulacağını ima ediyor. Çünkü sadece Allah rızası için bir araya gelenlere, gökte melekler imrenir. Elbette böyle bir topluluğun üzerine tecelli nurları yağar. Cemaatle ibadetin sırrı da buradan geliyor. Cemaatte rahmet var, diye boşuna söylenmemiş. Seyr ü sülûkun müntehası gönülden âlemin çıkması, gözün başka varlıklara nazar etmemesi, gönlün can Yusufuna muntazır olmasıdır.⁹⁹

I.j. Zikir: “*Kalpler ancak Allah’ın zikriyle tatmin olur*”¹⁰⁰, mealindeki kutsî ferman gereği, tasavvuf yolları çeşitli esma-i hüsnayı belli sayılarda anmayı sistemleştirmişlerdir. Zikir sayesinde sâlik, kendisini sürekli huzurda bilip, yasaklardan kaçınıp emirlere imtisal etme gücünü muhafaza eder. İnsan Allah’ı andıkça, Allah da onu anar. Bu durum süreklilik kazanınca da “kurb” denen yakınlık hâsıl olur. Zikrin faydası aşağıdaki mat-

⁹⁸Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 105.

⁹⁹Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 106.

¹⁰⁰ 13/Ra’d. 28.

lada çok güzel ifade edilmiştir:

Zikr-i Mevlâ gönliü her âlâm u gamdan dâr eder

Meyl-i fâni zevk-i Mevlâ'dan kulu mebcûr eder¹⁰¹

(Allah'ı zikretmek gönliü her (türlü) elem ve gamdan uzak tutar.
Fanîye olan eğlim, kulu Allah'ı anma zevkinden uzak tutar.)

Bu beyit zikrin temel espirisini çok güzel ifade ediyor. Kul zikrettikçe kendini Allah'ın huzurunda bilir, kalbinde, fanî olan varlıklara duyduğu ilgiyi keser. Böylece ilahî zevklere ulaşır. Bu sebeple mutasavvıflar, zikre büyük önem vermiş, müntesiplerini sürekli zikir etmeye teşvik etmişlerdir. Mürşitler, müritlerini uyarmak istedikleri zaman etkisi mücerrep olan nazma başvurmuşlardır. Aşağıdaki beyitte Hulûsi Efendi, kendini muhatap almış görünüyor. Ama aynı zamanda müritlerini ikaz ediyor:

Dilimi gayrılarla gâfil etme zikir ü fikrinden

Senin fikrinle bulsun cân u gönliüm müntehâ yâ Rab¹⁰²

(Rabbim, gönliümü/ dilimi zikir ve fikrinden alıkoyup başkalarıyla gaflete düşürme;canım ve gönliüm senin fikrinle son bulsun.)

Bu temenni, bütün inanmış gönüllerin arzusudur. Her mü'min son nefese kadar O'nu anmayı, O'nu düşünmeyi, O'nu hissetmeyi ister. Bu yüzden durmadan İhlas Sûresini okur, O'ndan hidayet umar.¹⁰³

I.k. Gurbet: Tasavvuf edebiyatında önemli temalardan biridir. İnsan, bu dünya memleketine gurbete gelmiş bir varlıktır.

¹⁰¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 382.

¹⁰²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 21.

¹⁰³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 39.

İlahi âlemden, imtihan için dünyaya gönderilen insan ruhu, geldiği diyarı sürekli özler. Şairin kast ettiği maddî vatandan ayrılık değil ebedül-abaddan ayrı düşmektir. Ruh, atıldığı gurbetten kurtulmak için durmadan feryat eder. Aşağıdaki beyit bu görüşü destekler mahiyettedir:

Ni'met-i vaslın ile olsun gönüller kâm-yâb

Devlet-i kurbunla her anımız olsun kutlu fâl¹⁰⁴

(*Gönüller sana kavuşma nimetiyle muradına ersin; sana yakın olmak saadetiyle her anımızın fali kutlu olsun.*)

Ruh, bedenî arzu ve isteklerden, gönül masiva kayıtlarından kurtuldukça kurb makamına yaklaşır. Bu yaklaşma, sâlikin gurbet duygusundan uzaklaşmasına vesile olur. Madde âleminde bulunan insan gönlü kederler içindedir. Bu kederlerden kurtulması biraz da mürşid-i kâmilin sohbeti ve kutlu sözleri ile mümkündür. Her ne kadar ruh bedenden kurtulmadıkça gurbet hayatı bitmese de mürşidin güzel sözleri ona teselli ve şevk verir:

Gurbet ilde bu mükedder gönlümün sermâyesi

Nutk-ı pâkinden çıkan her lü'lü-i şebvâra bend¹⁰⁵

(*Gurbette bu kederli gönlümün sermayesi, temiz sözlerinden çıkan şahlara layık incilere bağlıdır.*)

Mürşidin sözleri sâlik için değerli inci hükmündedir. Gurbette bulunan ruhun tam tesellisi ise samimi bir dua ve yakarıştır. Kul, yalvarıp yakararak Rahman ve Rahim olan Allah'ın

¹⁰⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 175.

¹⁰⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 38.

şefkatini celbe gayret eder.¹⁰⁶Aşağıdaki beyit ilk bakışta maddî bir gurbet terennümü gibi algılansa da dikkatle okuyunca Hulûsi Efendi'nin ilahî memlektten uzak bulunmaktan duyduğu gurbet hüznünü terennüm ettiği görülür:

Firâkımla gönül başdan başa vîrâne-i gamdır

*Dem-â-dem ayş ü nûş-ı firkat-i peymâne-i gamdır*¹⁰⁷

(Gönül, ayrılığınla baştanbaşa gam harabesidir; sürekli ayrılık ka-
dehinin gamının şarabını içmektedir.)

İlahi aşkı, maddî aşk üslubunda anlatan mutasavvıf şairler, ruh gurbetini de maddî gurbet kıyafeti içinde sunarlar ki kolayca anlaşılsın. Bu sebeple tasavvufun dili sembolik, metaforik bir dildir. Çünkü tasavvuf hal ilmidir. Ancak zevk edilerek, yaşanarak bilinir. Yaşamayanlara, yaşanan ezvakı anlatmak ihtiyacı doğunca müşahedeler sembol ve mecazlarla anlatılır. Bu durum birçok yanlış anlamalara ve su-i zanlara da yol açar. Doğrusunu söylemek gerekirse yapılacak başka bir şey de yoktur. Balın tadını bilmeyene bu lezzeti anlatmak nice mümkün olsun? Gönül gurbetinde kim teselli verici olabilir, sorusunun cevabı, Mürşid-i Kâmilidir:

Gurbetde kaldım bâ-enîs olgil bana ni'me'l-celîs

*Ey mürşid-i pâk-nefes ol dâd-res feryâdıma*¹⁰⁸

(Ey temiz nefesli mürşit, gurbette dostsuz, arkadaşsız kaldım; bana güzel bir arkadaş ol da feryadıma yetiş.)

¹⁰⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 43.

¹⁰⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 62.

¹⁰⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 247.

Hulûsi Efendi'nin bu dost ıĝlıĝı karşılıksız kalmamış olmalı ki ařaĝıdaki beyitte sevinç ve memnuniyetini ifade ediyor:

Kâşe-i bicrânda ser-gerdân u bî-kes gönülmü

*Afitâb-ı hüsn-i tâbânınla rahşân eyledin*¹⁰⁹

(*Sen, gurbette ayrılık köşesinde başı dönmüş kimsesiz gönülmü ışık saçan güzellik güneşinle aydınlattın.*)

I.1. İhlâs: Samimiyyet, doğruluk, riyasızlık manalarına gelen bu kelime, tasavvuf dilinin temel kavramlarından biridir: “Gösterişi bırakmak; tâatta, ibadette samimi olmak manalarını ihtiva eden Arapça bir ifade. Kalbi, safâsına keder veren şeylerden kurtarma. Tam bir doğrulukla kullukta bulunmak. Amellerinde, Allah'tan başkasından karşılık beklememektir.”¹¹⁰ Hulûsi Efendi, Dîvânı'nda bu kavrama çeşitli manalar yükleyerek uyarılarda bulunur. Aşkın temel şartı ihlâstır:

Dil veren dildâra sıdkla yapışır dâmânına

*Terk-i nâm u şân edip girer anın erkânına*¹¹¹

(*Sevgiliye gönül veren doğrulukla eteĝine yapışır, nam ve şanı terk edip onun erkânına girer.*)

Beyitte aşkın temel şartının doğruluk olduĝu belirtilirken her türlü varlıktan geçmek şartı da ileri sürülüyor. Bu terk, sâliki ihlâsa yaklaştırır:

Teveccüb eyleyip ihlâs ile yâra mukârin ol

*Teveccübsüz olan dil kanda yâra iktirân eyle*¹¹²

¹⁰⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 162.

¹¹⁰Cebecioĝlu, age.S.298.

¹¹¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 244.

(Teveccühedip samimiyetle sevgiliye yakın ol; teveccühü olmayan gönül sevgiliye nasıl yaklaşılm?)

Teveccüh:“Şeyhin Hakk’a, müridin mürşide yönelmesi, gönlünü ona bağlamasıdır.”¹¹³, “Şeyhin, bütün manevî gücünü müridin kalbi üzerine yöneltmesi ve bu sûretle ona aktarması. Bu, müridin ruhunda filizlenmelere sebep olacak manevî bir aşılama olayıdır. Yani müridin ruhî kabliyet kapasitesinin artırılmasıdır. Mürid bu şekilde mürşidinin manevî özelliklerini yüklenmiş olur.”¹¹⁴

I.m. Fenâ: “1. Yokluk, hiçlik. 2. Kulun filini görmemesi halî. Bu mertebede bulunanlar “lâ fâile illâllâh” derler.”¹¹⁵, “Arapça, fanî olmak, yok olmak mânâsına gelir. Nesnelere, sûfî gözünden silinmesine fenâ denir.”¹¹⁶ Hulûsî Efendi, fena kavramını bekânın anahtarı olarak görür. İnsan madde ve nefis cihetinden fanî olmadıkça bekâyâ eremez:

Fenâ ol ey gönül fânîliğün ahvâlin öğren kim

Fenâ olanların cânı bekâyı âşiyân eyler

(Ey gönül, fanî olmanın hallerini öğren ve fanî ol; fanî olanların cânı bekâyı, ölümsüzlüğü yuva edinir.) Kişi, maddî olandan tamamen yüz çevirip bâki-i hakiki olan Allah’a teveccüh etmedikçe bekâ ile tanışamaz. Daha doğrusu bekânın müsbet tarafları ile tanışamaz. Daha hayattayken bekâ zevkine eremez. Bu yüzden Hz.

¹¹²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 78.

¹¹³ Uludağ, a.g.e., s. 357.

¹¹⁴ Cebecioğlu, a.g.e., s. 658.

¹¹⁵ Uludağ, a.g.e., s. 134.

¹¹⁶ Cebecioğlu, a.g.e., s. 208.

İbrahim, yıldızların, ay ve güneşin üzerindeki fena damgasını görünce Bâki-i hakikiye yüzünü çevirmiş ve “Uful edenleri sevmem” demiştir. Hulûsi Efendi de kendi gönlüne seslenerek bizlere uyarıda bulunuyor: “Kalbinizden masıvayı çıkarın, nefis bakımından yok olun ki bâkiye erişesiniz. Zaten gönülde sevgi-
linin güneşi doğunca içinde ne var ne yok silip süpürür, sadece ona tahsis edilir.”¹¹⁷ Buna en güzel örnek İbrahim Edhem’dir. Sevgili, kalbini güneş gibi nuruyla doldurunca tacı tahtı bir yana atıp fakr u faka yoluna girdi. Dünya saltanatına bedel ebedi bir hükümdarlık kazandı. İnsan topraktan halk edildi, dolayısıyla mecazen gönlün de menşei topraktır. O halde gönle düşen toprak gibi olmak, yani eneden, benden tecerrüd edip kul olduğunun bilincine varmak durumundadır. Toprak olmak da yeterli değildir. Gönlün Hak ateşiyle yanıp arınması gerekir. İnsanı olgunlaştıran, aciz bir kul olduğunu hatırlatan en önemli hakikat aşktır. İlahi aşk, gönülde çerağını tutuşturunca gönül kirlere-
rinden arınır.¹¹⁸

Allah, kendi varlığını bilsin, tanıсын diye insanoğluna “ene” ben, adında bir vahid-i kıyasi vermiştir. İnsan bu aygıtla kendi varlığına bakıp başını kaldırarak ezel ve ebed sultanı olan Cenab-ı Hakk’ın Rububiyetinin haşmetini görür, kendi varlığının hiç mertebesinde olduğunu kavrayarak ikilik hastalığından kurtulur. Hulûsi Efendi aşağıda bu gerçeği şu çarpıcı bir ifade ile dile getiriyor:

¹¹⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 47.

¹¹⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 79.

*Aradan ey gönül çıkıp fenâ-ender-fenâ olsan
İkilik perdesin çâk eyleyip birle bekâ bulsan*¹¹⁹

(*Ey gönül, aradan çekilip yok içinde yok olsan, ikilik perdesini yırtıp bir olanla beka/sonsuzluk bulsan.*)

Beyitte ‘bulsan’ kelimesi bir istekten çok bir emri ifade ediyor. Emir şöyledir: “Ey gönül -ki bu beyitte gönül daha çok “ene”ye tekabül ediyor- Allah’la aramızdan çekil. Sen aradan çekil ki ben tevhide varıp onunla beka bulayım.” Burada “fenafillah” vurgusu yapılıyor. İnsan varlığını yok etmedikçe fenafillaha eremez, hakiki saadete nail olamaz. Aslına bakılırsa insan şahıs olarak hiçbir şeye malik değildir. Varlığı hediye eden Allah’tır; mülk O’nundur. Ama yine de Allah, insana, sanki o mülkün sahibiymiş gibi bir hal vererek onu, yine kendisinin armağan ettiği bazı şeylerden vazgeçmesini istiyor. O’nda fanî/yok olan hiçbir şeye malik olabilir mi? Veya kendini O’na veren her şeye sahip olmaz mı?¹²⁰ Aşağıdaki beyitte fena/yokluğa erişme yolunun ipuçları veriliyor:

*Ey gönül cîfe-i dünyâyâ gönül verme zâg olma
Perr ü bâl açıp uçup Kâf’a ol Anka olagör*¹²¹

(*Ey gönül, dünya leşine gönül verme; karga olma; kol kanat açıp Kaf Dağı’na uç anka kuşu ol.*)

Beyit bir hadis-i şerif mealidir: “*Dünya bir cıfedir (leştir, pislîktir); onun talipleri ise köpeklerdir!*” Anka kuşu leş yemez. Üstelik Kaf Dağı’nda yaşar ve tokgözlülük sembolü olarak kabul edilir.

¹¹⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 146.

¹²⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 155.

¹²¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 79.

Hulûsi Efendi ikaz ediyor: “Murdar bir leş olan dünyadan vazgeç, sende yüce bir himmet var. Kanatlarını aç, Kaf’a doğru uç. Sen karga değilsin. Hedefini yüce tut ki muradına eresin. İnsana düşen manasını idrâk edip gördüğü leşe konan leş kargasına benzememektir. Bunun farkına varan isığna makamına çıkar, anka ile yoldaş olur.” Malum, Anka efsanevî bir kuştur. Kaf Dağı’nda yaşadığı var sayılır. Ancak gerçek mürşit de Anka’dır.

I.n. Vuslat: Şairleri, sürekli ümit halinde tutan, her türlü cefa ve eziyete katlanmalarında teselli veren vuslat, yani kavuşma hayalidir. Klasik edebiyatta âşık, sevgili ile kavuşma imkânı olmadığını bile bile bu umuttan vazgeçmez. Tasavvuf edebiyatında durum biraz farklıdır. Visal, zor olsa da imkânsız değildir. Ancak sâlikin uyması gereken işler, çekmesi gereken çileler vardır. Sâlike düşen say ve gayretle çalışmak, çabalamak, onu haketmektir:

Dil böyle niyyet eylese cân sa’y u gayret eylese

Dost vasla da’vet eylese gîtsem de görsem yârımı¹²²

(Gönül böyle niyyet etse, cân çalışıp çabalasa, dost kavuşmaya davet etse gîtsem de yârımı görsem.)

Beyit, bir temenni, bir arzu ifade etmekle birlikte visalin şartlarını da içeriyor. Şartlar belli,gönülde niyyet, cân’da çalışma ve gayret ve dosttan davet. Evet, bu üç şarttan ikisini yerine getiren üçüncüye liyakat kazanır. Bu liyakatin neticesi dostu görmek. Dost nasıl görülür? Bu zor bir soru fakat anlaşıldığı kadarıyla dünyada gönül gözü ile ukbada bütün haşmet ve tecellisiyle...Bu sebeple gerçek mü’min cennet ve cehennem

¹²²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 301.

kaygıları ile değil, rü'yet-i cemâl hasretiyle yanar tutuşur. Dünyada gönül aydınlanmış, paslarından arınmışsa sevgilinin hayali ile aşına olur, biliş ve tanış olur:

Gönül hayâl-i yâr ilesin âşinâsınsın

*O pâdişâh-ı mülk-i hüsnün gedâsınsın*¹²³

(Ey gönül, sevgilinin hayali ile aşınasın, güzellik ülkesinin padişahının bir dilencisisin.)

Sözü edilen dilencilik, aşk kapısında rü'yettir. Bu dilencilik her türlü saltanatın, bahtın, talihin, saadetin üstündedir. Sadık sâliklerin tek dileği bu vasla erişmektir. Gönül vasla alıcı oldu mu, sermayesini ortaya koymak zorundadır:

Gönül sevdâ-yı yârda her zâmân bir kâra koymazlar

*Metâ-ı sâdu yok bîgâneyi pâzâra koymazlar*¹²⁴

(Ey gönül, sevgilinin sevdasında her zaman bir kâra, işe koymazlar, kâr edecek metâ bulunmayan ilgisiz, çulsuzu pazara koymazlar.)

Sevda pazarına girenin elinde ya malı olacak, ya da satın alacağı metân parası. Yoksa kişiyi pazardan içeriye sokmazlar. Kişinin elindeki sermaye ise temiz bir gönül, halis bir niyet ve kararlı, azimli bir duruş. Bu şartlar varsa bu pazara girilebilir... Aşağıdaki beyitte Hulûsi Efendi, güzel bir teşhisle söz konusu duruma açıklık getiriyor:

Gönlümün bâlin görüp bayrân olurdu andelîb

*Şem'i bezm-i vasluna pervâne sûzân etmese*¹²⁵

¹²³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 155.

¹²⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 76.

¹²⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 147.

(Eğer bülbül, kavuşma meclisinin mumuna pervane düşüp yanmasaydı, gönliümin balını görüp hayran olurdu.)

Gönül, zaman zaman maddi güzellere meyl eder, sâlikî yolundan alıkoyma gafletinde bulunabilir. Hulûsî Efendi, kendi gönlüne seslenerek sâlikleri ikaz eder:

Gönül mebrûların ârzû-yı vashyla tebâh oldun

Güzzeller bî-vefâdır kimse anlardan vefâ bulmaz¹²⁶

(Ey gönül, ay yüzlülere kavuşma arzusuyla mahv oldun; güzzeller vefasızdır, onlarda vefa bulunmaz.)

Allah, insanı türlü duygularla donatmıştır. Bu duyguların en etkili olanlarından biri şüphesiz, güzelliğe olan tutkusudur. Bu, aslında imtihan sırrının neticesidir. Yolcu, kaş, kirpik, göz ve ay gibi parlayan bir yüzle sınıdır. Unutulmaması gereken, dünyevî güzellere vefasız olduğu hususudur. Çünkü gönül, bu geçici güzellere sevgisi için yaratılmamıştır. Onlar olsa olsa asıl olana teşvik ve tergi için bir araç, bir yemdir. Sâlik başını bunlardan kaldırır ve gerçeği fark eder, görür:

Dil gayrıdan olsa nebiy vashın ile dolsa tebî

Sen gevher-i zâta gönül kândır ser-â-pâ sevdiğim¹²⁷

(Sevdiğim, gönül başkasından yasaklansa, kavuşma (arzun ile) dolsa, cevber olan senin aslına gönül bir madendir.)

Bu ifade bize asıl sevilenin “aşkın güzellik” olduğunun belgesi durumundadır. Çünkü o sevgili ile gerçekleşecek visalin

¹²⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 104.

¹²⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 208.

zevali, gurubu, bitişi söz konusu değildir.¹²⁸ Masiva tozlarını savurup süpürecek olan ezeli sevgilinin güzelliğidir. Sâlik bu mertebeye geldiğinde gönlünde sadece O'na kavuşma arzusunu hisseder:

Gubâr-ı mâ-sivâyı şevk-i hüsnün verdi yağmaya

Dil-i dîvânemizde bir visâl arzûsu kalmıştır

(*Masiva tozlarını güzelliğinin aşkı yağmaya verdi; divane gönlümüzde bir kavuşma arzusu kalmıştır.*)

Bu noktaya uruç eden sâlik, muradına ermiş sayılabilir.

I.o. Mest: Sarhoşluk, kendinden geçme halî. Mest şöyle tasvir edilir: “Sekran, aşkın, âşığın bütün varlığına hâkim olması, iliklerine işlemesi.”¹²⁹ Gönül, ilahî aşkla kuşatılınca başka hiçbir varlığa nazarını çevirmez, dönüp bakmaz:

Mest gözleriyle baksa yâr kaplar her yanı âb u zâr

Kâbil değil ola tîmâr hayrânı olmuşdur gönül³⁰

(*Sevgili mest gözleriyle baksa her yanı âb ve inilti kaplar; hayranı olan gönlün tedavi edilmesi mümkün değildir.*)

Beyitte sevgilinin mest gözleriyle bakmasında bahsediliyor. Bu durumda Hakk'ı müşahedenin kast edildiğini anlamak mümkündür. Burada, mürşid-i kâmilin nazarının işaret edilmek istendiğini sanıyoruz. Mürşit, sâlikin kalbine nazar edince ilahî aşk kıvılcımları çakmaya başlar. Aşk, kalbi istila edince âşığın visal arzularıyla feryatları göğe yükselir. Tecelliye mazhar olan

¹²⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 227.

¹²⁹ Uludağ, a.g.e.s., s. 245.

¹³⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 168.

gönül ise tam bir hayret hali yaşar ki, dış dünyadan bîhaber olur.

Men o dostun bâdesiyle gönlümü mest eyledim

Gayrı bir câm ile bu mest gönlü hüşyâr eylemem¹³¹

(Ben o dostun şarabıyla gönlümü sarhoş ettim, başka bir kadehle bu sarhoş gönlü ayıltmam.)

Gönül, aşk şarabıyla mest olunca artık ayılmak istemez. Zaten hayret makamı da buna izin vermez. Aşk sarhoşunu hiçbir kadeh ayıltamaz. O, rüyet-i didar ile kendinden geçmiş durumda olur.

I.ö. Gönül yıkmak: Gönül, Kâbe ile eşdeğer kabul edildiğinden gönül yıkmak büyük günahlardan addedilmiştir:

Nefsine yan çıkıp da Ka'be'yi yıksan dabi

İncitme gönül yıkma ger uslu ger deli ol¹³²

(Nefsine taraf çıkıp da Ka'be'yi yıksan bile, ister akıllı ister deli ol sakın gönül incitme, gönül yıkma.)

Beyit son derece açık ve anlaşılır bir gerçeği dile getiriyor: Gönül yıkmamanın günah olduğu. Hulûsi Efendi açıkça uyarıyor; Müslümanların Kâbe'sini nefesine uyup yıksan bile gönül yıkma. Arif olan gönül yıkmaz. Gönül ehliyle ünsiyet eder, halden anlamaya çalışır.¹³³ Allah'ın rızasını elde etmek gönül kazanmaktan geçer:

¹³¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 190.

¹³²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 179.

¹³³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 231.

*Hulûsi istersen rızâ gönüllere sen hizmet et
Kıblegâh-ı esrâr olur âşıkların gönülleri¹³⁴*

(Ey Hulûsi, Allah'ın rızasını istersen gönüllere hizmet et; âşıkların gönülleri sırların kablesi olur.)

Aşağıdaki rubai, bu konuda söylenenlerin hûlasası gibidir:

*Lutf edip ey cânım etsen tenezzül
Bin cân-ı cibânı değerdi mutlak
Bir gönül yapmayı kılsan teemmül
Mülk-i Süleymân'ı değerdi mutlak¹³⁵*

(Ey canım, lutf edip tenezzül etsen dünyanın bin canına değerdi. Bir gönül yapmaya çabalasaydın mutlak olarak Hz. Süleyman'ın mülküne değerdi.)

*Yakıp şem'-i cemâl-i nârına pervâneler-âsâ
Yok olmak âşka hem lutf hem ayn-ı inâyettir¹³⁶*

(Cemâlinin ateşine pervaneler gibi (varlığı) yakmak, yok olmak âşk için hem lutf hem de inayetin ta kendisidir.)

Pervane, ilahî âşkın sembolüdür. Mumun etrafında döner, kavuşmak emeliyle dayanamaz kendini ateşe vurup yanar. Bu sebeple gerçek âşık kabul edilir. İlahi aşkla sermest olan sâlikin dünya ve masivadan geçerek varlığını feda etmesinde şaşacak bir durum yoktur. Bu aşk ateşine yanmak onun için en güzel lütuftur.

¹³⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 297.

¹³⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 349.

¹³⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 66.

II. BÖLÜM

ES-SEYYİD OSMAN HULÛSİ EFENDİ'NİN
DÎVÂNI'NDA AŞK

*Kangı dilden şevk ile hubb eylese cândan zühûr
Ol zühûrun şu'le-i berkini degmez dü cibân
Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî*

AŞKA DAİR

II.1.Aşk'ın tarifi: İslâmî gelenekte “aşk”, beşerî ve mecazî olmak üzere iki manada kullanılır. İlahî aşk karşılığı olarak “hakikî aşk”; beşerî aşk içinse “mecâzî aşk” ifadeleri tercih edilmiştir. İlahî aşk daha çok tasavvufta, kimi zaman da İslâm felsefesinde işlenmiş, varlıklar hiyerarşisinde alttaki varlığın bir üstteki varlığa iştiyakı ve sevgisi de aşk olarak ifade edilmiştir.¹³⁷ Kur'an'da ve sahih hadis kitaplarında aşk kavramı geçmez; bunun yerine “hub”, “muhabbet” ya da “meveddet” kelimeleri kullanılır. Sevgi konusunda, “Allah onları, onlar da Allah'ı severler”¹³⁸, “*De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşlerinizi, eşlerinizi, kabilenizi, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korka geldiğiniz bir ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler, size Allah'tan, onun peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleye durun.”*”¹³⁹ Bu konuda şu

¹³⁷ Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1994, s. 11.

¹³⁸ 5/Maide, 54

¹³⁹ 9/Tevbe, 24

hadis-i şerifler nakledilir: “Allah, güzeldir, güzeli sever.”¹⁴⁰ “Allah ve Rasûlü, kişiye başkalarından daha sevimli olmadıkça, iman etmiş olmaz.”¹⁴¹, “Allah Teâlâ’nın size verdiği nimetler için onu seviniz. Beni de Allah sevdiği için seviniz.”¹⁴², Hz. Peygamber (s.a.v.)’in duası: “Allah’ım, bana, sevgini, seni sevenin sevgisini, sevgine beni yaklaştıracak şey’in sevgisini nasib et ve senin sevgini, soğuk sudan benim için daha sevimli kıl.”¹⁴³, Hz. Ebubekir: “Allahu Teâlâ’ya olan hâlis sevginin zevkine varan, dünyalıktan vaz geçer ve bütün insanlardan yüz çevirir.”¹⁴⁴ Görüleceği üzere âyet ve hadislerde “aşk” kelimesi hiç geçmemektedir.

Yine Rabia, Bayezid-i Bistamî, Cüneyd-i Bağdadî, Hallâc-ı Mansûr gibi ilk dönem mutasavvıfları da “aşk” kelimesini kullanmamışlardır.¹⁴⁵ İslâm tasavvufunda aşk kavramını ilk kez ciddi bir biçimde inceleyen Ahmed el-Gazâlî’dir.(ö.1126)¹⁴⁶ Ruzbihân-ı Baklî, “Ben gizli bir hazîne idim, bilinmeyi istedim ve bu yüzünden bu âlemi yarattım.” mealindeki kudsi hadis olarak rivayet edilen sözdeki “bilinmekten amacın muhabbet” olduğunu söyler; Allah’ın sevgiyle tecelli etmesinden âlem meydana gelmiştir. Bunun sebebi de “hakikat-i Muhammediye”dir diyerek sözü bağlar.

Görüşleri, klasik edebiyatımızı derinden etkileyen İbn Ara-

¹⁴⁰İhya, C.4. s. 542

¹⁴¹Buhari ve Müslim’den rivayet

¹⁴²İhya’dan Tirmizi

¹⁴³İhya- C.4, s. 536

¹⁴⁴İhya, C.4.,s. 537

¹⁴⁵ Uludağ a.g.m., .s. 11.

¹⁴⁶ Uludağ a.g.m., s. 12.

bî (öl.1240), aşk kelimesi yerine “muhabbet”i tercih eder. “Bil ki, sevgi (hubb) ilahî bir makamdır. Allah kendini onunla vasfetti. Kendini Vedûd diye adlandırdı. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hadislerinde de Allah, Muhibb (Seven) diye nitelendirildi. Allah, Tevrat’ta Mûsâ’ya sevgiyle şöyle vahyetti: *“Ey Âdemoğlu! Sana verdiğim bakla ben seni seviyorum. Öyleyse, senin üzerindeki hakkımla da sen Beni sev.”*¹⁴⁷ Aşkın tanımı olarak niteleyebileceğimiz şu sözler de İbn Arabî’ye ait: “Kimi zaman keşf içinde bir tecelli başlar senin için. Ve aşk belirtileri yavaş yavaş kendini gösterir. Kimi zamanda birini görürsün, onu görünce bir vecd haline girersin. Daha önce hiç tanımadığın halde, onun, sevgilin olduğunu anlarsın. Kimi zaman da, yanında birinden söz edilir, ta gönlüne işleyen bir sevgiyle ona meyl edersin ve birden âşık oluverirsin. İşte o zaman onun senin dostun olduğunu anlarsın. Bu durum, gayb perdesinin arkasından eşyayı keşfederek, o eşya üzerinde ruhların sahip olduğu kontrolün en gizli inceliklerinden biridir. O inceliklerin durumunu bilemezsin. Kime âşık olduğunu, kimde ve nasıl âşık olduğunu, ayrıca aşkın ne olduğunu anlayamazsın.”¹⁴⁸ İbn Arabî sevgiyi üç kısma ayırır: İlahî muhabbet, ruhî muhabbet ve tabîî muhabbet.¹⁴⁹ Ona göre: “Allah, insan için yine insan sûreti üzere başka bir şahsı üretti, ona da kadın adını verdi. Kadın kendi sûreti üzere zâhir olunca ona müştak oldu. Bu hal bir şeyin kendi yurduna düşkünlüğüdür. Şu izahımıza göre insana kadın sevdirdi. Çünkü Allah da bizzat kendi sûreti üzere halk ettiği kimseye muhabbet gösterdi; nurdan

¹⁴⁷ İbn Arabî, *İlahî Aşk*, Çev. Mahmut Kanık, İstanbul 2008, s. 24.

¹⁴⁸ A.g.e.s. 27.

¹⁴⁹ Uludağ a.g.m., s. 13.

yarattığı meleklerin mevki ve mertebeleri daha yüce ve âlemden neş'et etmiş olmalarına rağmen bunları insana secde ettirdi. İşte (erkekle kadın ve Hak ile insan arasındaki) münasebet buradan başladı.”¹⁵⁰ Yine İbn Arabî’ye göre, “Aşk, eşyayı birbirine rabteden ve tüm varlıkları kuşatan ilahî prensiptir. Bu, Allah’a ibadetin en üst tezahürünün aşk olduğu anlamına gelir. Başka deyişle evrensel aşk ve evrensel ibadet (kulluk) bir ve aynı olgunun iki yönünü oluşturur.”¹⁵¹

Gazalî’nin aşk konusundaki görüşleri şöyledir: “Allah aynı zamanda güzellik sıfatlarına da sahiptir. Planında ve yaratıcı kudretinde güzellik vardır. “*Allah güzeldir ve güzeli sever*” der Peygamber (s.a.v.).”

Son olarak insanın ruhu, ilahî kaynağıyla yakınlığa sahiptir. Allah insanı kendi suretinde yaratmıştır. Böylece Allah’ı, tüm bu sıfatları ile bilir ve aynı zamanda onunla ilgili konumumuzu kavrarız. O’na olan sevgimiz zorunlu hale gelir ve ardından O da bizi sever... Aşk azmi (şevk) içerir, çünkü her âşık her zaman sevdiğini görmeyen özlemine duyar. Allah âşığı, kendisine kapalı en büyük ihsan ve en büyük mutluluk olan Allah’ı görmeye ulaşmak için yalvarıp yakarır. Gene aşk, yakınlık (üns) ile neticelenir... Aşk, Allah’ın bilgi ve seyr ü temâşâsının sonucu olduğu için, âşık ariftir.”¹⁵² Gazalî, aşkı şu cümlelerle tarif eder. “Sevgi,

¹⁵⁰ İbn Arabî, *Füsûsu'l-Hikem*, Terc. M. N. Gençosman, İstanbul 1964, s. 447.

¹⁵¹ A. E. Afifi, “İbn Arabî”, *İslâm Düşünce Tarihi*, C. II, İstanbul 1990, s. 28. Terc. Mustafa Armağan.

¹⁵² M. Said Şeyh, Gazalî, *İslâm Düşünce Tarihi*, C. II, Terc. Mustafa Armağan, İstanbul 1990, s. 260.

gönlün zevk aldığı şey'e meyletmesi demektir. Bu meyil kuvvetleşirse, buna aşk derler."¹⁵³

İslâm felsefesinde çok tartışılan aşk konusunda Eflatun ve Aristo'dan aldıkları ilhamla hâkimlerin, düşünürlerin farklı görüşler ileri sürdükleri bilinmektedir. Ebubekir er-Râzî'ye göre aşk, maddî hazlara düşkünlüğün bir tezahürüdür. Âşık olanlar şehvetlerinin esiri olduklarından hayvanlardan aşağıdır. İhvân-ı Safâ ise aşkı bir fazilet olarak değerlendirir. İbn Sinâ, aşkı kemâl fikriyle irtibatlandırır. Ona göre hem hakikî, hem mecâzî aşk, bir kemâle erme iştiyakıdır. İbn Miskeveyh, aşkı sevgide aşırılık olarak niteler.¹⁵⁴ Miskeveyh'e göre aşk, "Asla Aristo'nun inandığı gibi kendini sevmenin bir uzantısı değil, fakat kendini sevmenin sınırlandırılması ve başkasını sevmektir. O, sevgiyi (muhabbet) genellikle insanlarla doğuştan arkadaşlık etme kapasitesi olarak kabul eder... Aşırı haz yahut iyilik arzusu olan aşk - menfaat düşüncesi aşka yabancıdır- iki kişinin ötesine geçmez. Hayvanî aşkın objesi haz, manevî aşkın objesi erdem yahut iyiliktir."¹⁵⁵

İslâm mutasavvıfları, Kur'an-ı Kerim'in "İman edenler Allah'ı daha ziyade severler."¹⁵⁶, "Allah onları, onlar da Allah'ı severler."¹⁵⁷, "De ki: Eğer babalarımız, oğullarımız, kardeşlerimiz, eşlerimiz

¹⁵³ İmam-ı Gazalî, *İyhan Ulumu'd-Din*, Tercüme,,Ahmed Serdaroğlu, C.4, İstanbul 1975, s. 538.

¹⁵⁴ İlhan Kutluer, "Aşk", *TDV. İslam Ans.* C.4,s.17.

¹⁵⁵ Abdurrahman Bedevî, "Miskeveyh", *İslam Düşünce Tarihi* C.II, s. 95. Terc. Kasım Turhan

¹⁵⁶ 2/Bakara, 165

¹⁵⁷ 5/Maide, 54

yakınlarımız, kazandığımız mallar, durgunlaşmasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler size Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise, o zaman Allah'ın azabı gelinceye kadar bekleyin."¹⁵⁸ ayetleriyle; Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Hz. Ömer'e hitaben söylediği: "Ben sana herkesten daha sevimli olmadıkça iman etmiş olmazsın"¹⁵⁹, "Bana dünyamızdan üç şey sevdirdi: Güzel koku, kadın ve gözümün nuru namaz." hadislerini referans olarak aşk konusunda görüşlerini temellendirmeye çalışmış; Allah ve onun peygamberini sevme gereğini ifade etmişlerdir. Kuşeyrî, şeyhi Ebu Ali Dakkâk'ın "Aşk aşırı sevgi yani sevgide ölçüyü aşmak anlamına gelir. Allah için böyle bir aşırılık düşünülemez. O'nun kuluna olan sevgisine aşk denemez. Öte yandan kulun Allah'a duyduğu sevgi ne kadar güçlü olursa olsun yine de O'nu yeterince ve layık olduğu ölçüde sevmeyeceğinden kulun Allah sevgisi de aşk diye adlandırılmaz." diyerek aşkı tanımlamış, sınırlarını çizmiştir. Ancak Kuşeyrî, sûfîlerin Allah'a duydukları sevgiye aşk adını vermelerine hoşgörü ile bakmıştır.¹⁶⁰ Müfessir Fahrüddin Râzî de Allah'ı sevmenin marifetin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulayarak kişinin irfanı derecesinde muhabbetullahta ilerleme kaydedeceğini söyler.¹⁶¹ Râzî şu kıssayı örnek gösterir: "Hz. İsa üç kişiye rastlar. Bir de ne görsün, onlar daha çok zayıf ve renkleri daha çok soluk. Öyle ki onların yüzleri sanki nurdan meydana gelmiş

¹⁵⁸ 9/Tevbe, 24.

¹⁵⁹ Buharî, İman 8-9, Müslim, İman 67-70.

¹⁶⁰ Uludağ, a.g.m., s.12.

¹⁶¹ Fahrüddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, Terc. Suat Yıldırım, C.4., Ankara 1989, s. 183.

birer ayna gibi. Bunun üzerine Hz. İsa onlara, “Siz bu makama nasıl ulaştınız?” dediğinde onlar, “Muhabbetullah ile...” dediler. Bunun üzerine Hz. İsa “Siz kıyamet gününde Allah’a yaklaştırılacak olan kimselersiniz” dedi.”¹⁶²

İlahî aşkı, beşerî aşk coşkusu içinde terennüm eden Hz. Mevlâna’nın aşk redifli iki gazelini Şefik Can’ın tercümesiyle, konuya açıklık getirmek amacıyla sunuyoruz:

“Ey dünyada gönüller açan, gönüller kazanan aşk devleti! Ey, “*Allah dilediğini yapar*” âyetinin sırrına mazhar olan aşk ikbali! Ey aşkın cevrinde, cefasında gizlenen safâ ve vefâ! Aşk devleti ne de hoş, ne de güzel! Ey candan da daha can olan aşk yüzü, aşk dîdarı! Ey candan da, yüksek mevkiden de üstün olan aşk devleti. İhlâstan da, gösteriştten de kurtuldum da anladım ki: ihlâsın da, gösterişin de canı aşk devletiymiş. Eğer güneş dönüp dolaşırsa, bu onun güçsüz oluşundan, ayrı düşüşünden değildir. Aşk devleti yerden yere konup göçmektedir. Halk her işte “Sonu hayr olsun” der. Bizim sonumuz aşk devletidir. Ben sustum, ağzımı kapadım. Çünkü aşk devleti Allah’a gönül vermiş kişilerin gönüllerinde kanat açtı. ...aşk birliktir. Burada iki yok, ya sen varsın, ya aşk, ya da aşk devleti var.”¹⁶³

Seyyid Nesimî, aşk redifli iki gazelinde düşüncelerini özetle şöyle açıklamıştır: “Aşk, ansızın kalbime düştü; akıllıyken beni divane etti. Aşkı, ancak bu derde düşenler bilir. Aşkın en karşı konulmaz sonucu rüsva olmaktır. Âşık, dinden ve dilden geç-

¹⁶² Fahrüddin Râzî, a.g.m., s.183.

¹⁶³ Mevlâna, *Divan-ı Kebir, Seçmeler*, Haz. Şefik Can, C. 2, İstanbul 2000, ss. 168-169.

mek durumundadır. Bu konuda örnek Şeyh San'an'dır. Visale ermenin yolu canı feda etmekten geçer. Aşk, gönül viranesini bayındır eder, şenlendirir. Aşk, sonunda gönül evini yağmalayarak saltanatını kurar. Gönül, aşkın sığınağı, yuvası olur:

Gönlümüñ vîrânesin ma'mûr kıldı aşk-ı yâr

Cânının halvet-sarâyın kılmuşım me'vâ-yı aşk¹⁶⁴

Nesîmî'ye göre aşk, kalpte saklanması gereken bir sırdır ama aşk, gönlü yağmalayarak bunu ifşa eder. Aşk, kişiden nam ve nişanı alır, onu yok hükmüne getirir. İnsan, özünden, değerinden habersizdir. Oysa aşkla bu gerçeği keşf eder. Nereden geldiğini fark eder, neyi veya kimi sevdiğini kavrar. Nesîmî, kendisini aşk ankası olarak takdim eder:

Aşk ile her dem Nesîmî seyr edersen kâh-ı Kâf

Sensin ol âlî mekânda var ise ankâ-yı aşk¹⁶⁵

Yunus Emre ilahî aşkı en güzel ifade eden Hak âşıklarındandır:

Yırde vü gökde 'ışkıla 'ışkdan gelür her söz dile

Bî-çâre Yûnus ne bile ne kara okadı ne ak¹⁶⁶

Her ne kadar akı karayı okumadım dese de söylediklerinden Yûnus'un yüce bir mektepte okuduğunu biliyoruz. O, ilahî aşk mektebinin ankalarından biri olarak edebiyat tarihindeki müstesna yerini almıştır. Bu sebeple bütün söyledikleri aşka, daha doğru bir deyişle Allah aşkına dairdir:

¹⁶⁴Nesîmî *Divanı*, Haz. Hüseyin Ayan, Ankara 1990, s. 206.

¹⁶⁵ A.g.e., s. 207.

¹⁶⁶ Yunus Emre *Divanı II*, Tenkitli Metin, Haz. Mustafa Tatçı, Ankara 1990, s.139.

Muhabbet babrinin garvâsı oldum

Gerekmez Ceybûn'a talmaşam ayrık

(Aşk denizinin dalgıcı oldum artık bana Ceybun'a dalmak gerekmez.)

Gerek tasavvuf, gerekse klasik şiirimizde aşk bir denize teşbih edilir. Bu teşbihin altında yatan sebep, aşkın, insan ruhunu yükselttiği ufukların sonsuzluğudur. Allah, insanı sonsuz bir sevme yeteneği ile donatmıştır. İnsan bazen farkına varamayarak bu sonsuz duyguyu sonlu ve fanî şahıslara, objelere yöneltebiliyor. O zaman durum farklılaşıyor. İnsanı yüceltecek bir değerken basitleşip sıradanlaşabiliyor. Mutasavvıf şairler, mecazdan geçerek hakikatin zevkine vardıkları için zaman zaman zahiri çizginin dışına taşıp hayatlarından olabilmişlerdir. Aşağıdaki beyitte böyle bir ima seziliyor:

Yanmışam 'ışkuna ta küil olunca

Boyandum rengine solmaşam ayrık¹⁶⁷

(Senin aşkına, küil oluncaya kadar yanmışım; rengine boyandım, artık solmam.)

Yunus'un hitap ettiği Cemil-i mutlak olan Cenab-ı Hak'tır. İnsan bir kez onun boyasıyla boyandı mı artık solmak nedir bilmez. Unutulmasın ki bâki olanın boyası da bâkidir, bâki izler bırakır. Yunus Divanı baştan sona ak terennümlerinden ibarettir. Deryadan katre ile yetiniyoruz.

15.asır mutasavvıf şairlerinden biri olan Eşrefoğlu Rumî

¹⁶⁷ Tatçı, age., s.137.

aşkı aşağıdaki şiirinde şöyle anlatır:¹⁶⁸

Cibâm hiçe satmaktır adı 'ışk

Döküp varlığı gitmekdür adı 'ışk

(Dünyayı hiçe satmanın adı aşktır. Varlığı döküp gitmenin adı aşktır.)

Aşk, dünyayı hiçe saymak, varlığı kırıp dökerek vazgeçmektir. Âşık, arkasına bakmadan varlığından vazgeçer. Bunun çok örnekleri vardır. Hallac bunlardan sadece biridir.

Elinde şükkeri ayruga sunup

Aguyı kendü yutmaktır adı 'ışk

(Elindeki şekerini başkasına sunup kendisi zehiri yutmanın adı aşktır.)

Aşk, fedakârlıktır. Elindeki şeker gibi nimetleri başkasına verip zehiri kendine ayırmaktır. Yani tam bir fenafis-sevgili olmak. Tabii burada sözü edilen sevgili, kâinatın Sanii olan zattır. Dolayısıyla tasavvuf ıstılahı ile söylenecek olursa aşk, tam bir isar hasletine sahip olmak, yani sahabeler gibi mü'min kardeşini nefesine tercih etmektir. Sevgili uğruna zehiri göze almaktır.

Belâ yağmur gibi gökden yağarsa

Başını ana dutmaktır adı 'ışk

(Gökten yağmur gibi belâ yağdığında başını ona tutmanın adı aşktır.)

Aşk, belalı, çileli bir vaziyet alıştı. Âşık, başına birçok belâ

¹⁶⁸ Mustafa Güneş, *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı-Eserleri ve Dîvânı*, İstanbul 2006, s. 279.

ve musibet geleceğini bilir ve onlara peşinen razı olmuştur. Yani âşık, sürekli bir rıza ve şükür hali içinde olacaktır. Çünkü bela ve musibetler önce nebilere, sonra velilere ve daha sonra diğer Allah dostlarına gelir. Hele ilahî aşk çeşmesinden nasibi olanların bu bela seylabından istifadeleri daha çoktur.

Bu âlem sanki oddan bir denizdir

Ana kendüyi atmaktadır adı 'ışk

(Bu âlem sanki ateşten bir denizdir; kendini ona atmanın adı aşktır.)

Şairin bu âlemden muradı ilahî aşk olmalı. Oddan bir deniz olması, şiddetli imtihanla ilgilidir. Aşk, öyle sıradan bir hal değildir. Mükâfatı büyük olduğu gibi, hakedilmesi için ödenmesi gereken bedel de büyüktür.

Var Eşrefoğlu Rûmî bil hakîkat

Vücûdî fanî itmektedir adı 'ışk

(Eşrefoğlu, şunu hakîkat olarak bil ki, vücudu/ varlığı fanî etmenin adı aşktır.)

Aslında bu son beyit, konuyu bütün vüsatıyla anlatıyor. Aşk, varlığı, maddî vücudu fanî etmekten ibarettir. Eşrefoğlu Rumî'nin bu veciz ve aşkı bütün çıplaklığı ile ifade eden şiiri, tasavvuf edebiyatımızın aşk anlayışını en güzel bir biçimde dile getirmektedir. Bu düşünceler bütün mutasavvifenin tercümanıdır. Başka bir şiirinde yaptığı şu tarif de dikkat çekicidir:

Cefâ vü renc ü mihnetdür adı 'ışk

Firâk u derd-i firkatdür adı 'ışk

(Cefa, incinme, sıkıntının adı aşktır. Ayrılık ve ayrılık derdinin adı

aşktır.)

Bu beyit aşkın bütün şart ve neticelerini ifade ediyor.

Virüþ râbatları mihnetler alup

Düni gün âh u hasretdür adı 'ışk

(Râbatları verip sıkıntuları almanın adı aşktır.)

Kişi dünyada gurbettedir. Gurbette olan sılayı özler, orda kalan sevdiklerini görmeyi ister. Bunlar gerçekleşmeyince acısı çöker. Aşkın gecesi günüzü bu yüzden ayrılık derdinden ibarettir. Ruh, geldiği kutsi âlemi özler. Kafesteki kuş gibi çırpınır durur.

Bu 'ışkı ol bilür kim 'âşık oldı

Niçe tevhd ü vahdetdür adı 'ışk

(Bu aşkın, nasıl bir tevhid ve vahdet olduğunu âşık olan bilir.)

Aşk, tevhide ulaşmak, yani tam bir marifetullahla gönlün muhat olmasıdır.

Sorarsan 'ışkı Eşrefoğlu Rûmî

Tamam dostla vuslatdur adı 'ışk¹⁶⁹

(Ey Eşrefoğlu Rumî, eğer sorarsan tam olarak dostla kavuşmanın adı aşktır.)

Aşkın sonu elbette vuslattır. Allah, kendisini saf, ihlaslı bir aşkla seven kulunu rü'yeti ile ödüllendireceğini vaad ediyor. Onun için vaadinde hulf etmek söz konusu değildir. Böyle bir ödüle karşı sâlikin canını başını ortaya koyması anlaşılabilir bir değil mi? Eşrefoğlu Rumî'nin mısraları, ciltler dolusu kitabın

¹⁶⁹ Güneş, a.g.e., s. 280.

anlattığı aşkı en yalın ve anlaşılır biçimde ifade etmektedir.

15. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Kemâl Ümmî, aşk konusunda düşünce ve duygularını şiirle ifade edenler arasındadır. Aşağıda birkaç beyti örnek olarak sunuyoruz:

Koma i 'ışk eri bu 'ışkî elden

Ki 'âşıklar makâmî müntehâdur

(*Ey aşk eri, âşıklar makamı en son nokta olduğundan bu aşkı elden bırakma.*) Allah'a giden yollar, insanların sayısı kadar çok ve muhtelifdir. Marifetullaha giden kısa yollardan biridir aşk. Böyle bir yolu elde edenin ondan asla vazgeçmemesi beklenir. Çünkü yapıştığı etek, tutunduğu dal onu ebedi bir saadete, daha doğrusu Hakk'la vuslata götürecektir.

Bu 'ışkî tut delîl ol dost iline

Ko şol hırsı ki reh-zen ejdebâdur¹⁷⁰

(*Bu aşk, dost iline delil, rehber olduğundan tut; hırs ise yol kesici bir ejderha olduğundan terk et.*)

Hakikat yolcusu için tehlikeli bir haldir. O, sâlikî yolundan alıkor. Uzun ve ince bir yol olan seyr ü sülûk hırs sebebi ile elden kaçabilir. Bu sebeple aşk ve hırs birbirine zıttır. Kişi aşkı bir rehber olarak seçerse hırsın tuzağına düşmekten kurtulur. Çünkü aşk tam manasıyla bir sabır ve tahammül yoludur.

Şu denlî 'ışka ikrârıla toldum

Ki hergiz içüme inkâr sızma¹⁷¹

¹⁷⁰ Kemal Ümmî Divanı, İnceleme-Metin, Haz. Hayati Yavuzer, Bolu 2008, s. 585.

¹⁷¹ Yavuzer, a.g.e., s. 619.

(İçim aşkı ikrar etmekle o kadar doldu ki içime asla inkâr sığmaz.)

Kemâl Ümmî'nin bu beyti, aşkın insanı nasıl bir imanla taçlandırdığının delilidir. Aşk bir kalbi kapladı mı, inkâr oradan fırar eder. Çünkü aşk, kâinat Saniî'ne duyulan sevgiyi ikrar etmek, bir iman halidir.

16.yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Ümmî Sinan da Yunus gibi ilahî aşkı terennüm etmiştir. Divanından seçtiğimiz aşağıdaki beyitler bu sözümüze delil sadedindedir:

'Aşk alıp benden beni zâtında kurbân itdüğü

İki 'âlem emrine fermân olan sulltânedür¹⁷²

(Aşkın, beni benden alıp zâtında kurban etmesi iki âlemin emrine boyun eğdiği sultan içindir.)

Aşk, âşığı kendinden aldırır. Âşık istiğrak halinde olandan bitenden habersiz olur. Aşk, âşığı iki âlemin sultanına kurban eder. Burda sözü edilen kurban, kişinin maddî varlığından arınması ve nefsinin terbiye ederek ölmeden önce ölme makamına yükselmesidir. Dolayısıyla bu dünya ve ahiret sahibine boyun eğmek, ona itaat etmek manasına gelir.

Gönlüme sordumaber virdi bana Allâh için

Aşk-ı Hak'dan gayrısından şöyle boş olmak diler¹⁷³

(Gönlüme sordum, Allah için, Hak aşkından başka her şeyden boş olmak istediği (şeklinde) cevap verdi.)

İntibaha gelmiş bir insan kalbine kulak verse, onun

¹⁷² Ümmî Sinan Divanı, İnceleme Metin, Haz. Azmi Bilgin, İstanbul 2000, s. 52.

¹⁷³ Bilgin, a.g.e., s. 56.

Hak'tan başka bir şeye razı olmadığını anlar. Gönlün mutmain olduğu tek hal, ilahî aşktır. Çünkü Allah, gönlü kendi tecelligâhı olarak halk etmiştir. Gönlü temizleyip şirk ve masiva kirlerinden arındıranların konuğu bizzat O'dur.

Gerçi âşık hayretin şem'indeki pervânedir

'Ayn u şîn ü kâf içinde ârif kurbet budur¹⁷⁴

(Âşık gerçi hayret mumundaki pervanedir, ayn, şin ve kaf harflerinde ârif için (Hakk'a) yakınlık vardır.)

Âşık hayret mumunun pervanesidir. Pervane mumun çevresinde döner döner, sonra dayanamaz kenidini ateşe atıp yakar. Âşık da böyle bir pervanedir. Şair, ayn, şin ve kaf harflerinden oluşan “aşk” kelimesinin âşığı Allah'a yaklaştırdığını söyler.

17.yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Niyazi Mısri'nin aşk konusundaki birkaç beytini örnek olarak sunuyoruz:

Âşinâ-yı aşk olandan âh u zar eksik değil

Keşti-i bahre demâdem rûzgâr eksik değil¹⁷⁵

(Deniz gemisine sürekli rûzgâr eksik olmadığı gibi, aşka aşina olandan ah ve inleme eksik olmaz.)

Mısri'nin benzetmesi çok yerinde ve veciz. Yelkenli gemi nasıl rûzgâr beklerse aşk ehli de ah ve inleyiş bekler. Daha doğrusu yelkenliyi harekete geçiren rûzgâr; âşığı harekete geçiren, diri tutan da ah ve inlemedir. Âşıklar da aşktan birçok belaya uğrayacaklarını bilir ve buna sabr ederler. Seyr ü sülûka yelken

¹⁷⁴ Bilgin, a.g.e. s. 62.

¹⁷⁵ Niyazi-i Mısri Divanı, Haz. Kenan Erdoğan, Ankara 1998, s. 129.

açabilmeleri ah ve inleyişle dolu tazarru ve niyazlarıdır. Aşağıdaki beyit bu düşüncenin bir adım ötesine yöneliktir:

Aşk odı şöyle yakupdur cism ü cânın anlaruñ

Kül idüp savurdular cümle vücûd harmânını¹⁷⁶

(*Aşk ateşi, onların cisim ve canlarını öyle yaktı ki,bütün varlık harmanını kül edip savurdular.*)

Âşıklar için ilk şart, masivadan geçmek. Arkadan gelen şart, nefsin kanun ve nizam tanımaz arzularına gem vurmaktır. Bu da bizi ölmeden önce ölüne, gerçeğine götürür. Varlık harmanını yakıp kül etmedikçe, yani masivadan ve tenden geçmedikçe maksada vasıl olamazlar.

Her kimüñ kim şebriñe uğradı ‘aşkun ‘askeri

Hep ‘imârâtın anuñ bir demde vîrân eyledi¹⁷⁷

(*Kimin şebriñe aşk askeri uğradıysa bütün binalarını, bir anda yıkıp viran etti.*)

Aşk, çok kıskanç bir sevgili, aman tanımaz bir hükümdardır. Şerik, ortak kabul etmez; girdiği yeri hükmü altına alır. Kendinden başka hiçbir yapı, bina, bayındır menzil bırakmaz. Aşk, sadece ben varım, der gönül ülkesinde, başkalarına yer yok. Çünkü gerçekte de gönül sırf bunun için halk edilmiştir. Bilinmek, tanınmak ve sevilmeğe isteyen, kâinat mimarı gönlü, kendi için, kendi aşkı için yaratmış ve orada başkasına yer verilmemesini istemiştir.

İktibaslardan anlaşılacağı gibi İslâm düşünce sistemi ile ta-

¹⁷⁶ Erdoğan, a.g.e., s. 229.

¹⁷⁷ Erdoğan, a.g.e., s. 230.

savvufta “aşk” kavramı değişik bakış açılarından irdelenerek olumlu/olumsuz görüşler ileri sürülmüştür. Ancak mutasavvıflar temelde, kâinatın yaratılışına sebep olarak aşkı/muhabbeti ileri sürüp kulun Allah’ı aşk derecesinde sevmesinin gereği üzerinde durdukları gibi bu sevgiye “aşk” denip denemeyeceği konusunu da tartışmışlardır. Tasavvuf, bir manada kalb merdiveniyle Allah’a ulaşma yoludur. Ali Nihat Tarlan, “Şeriatte asıl olan akıldır. Tarikatta aşktır. Akıl, masivâ yani kesret âleminde yaşamanın yollarını gösterir. Aşk ise “maverâ” yani vahdet âleminin idraki içindir. Akıl; mahduttur, aşk; dur.”¹⁷⁸ ve “Aşkın gayesi vahdete erişmektir.”¹⁷⁹ diyerek aşkın son hedefini işaret eder.

II.2. Hüsn: Aşk, gönlün güzelliğe aşırı incizabı sonucu oluşan ruh hali diye tarif edilebilir. Bu durumda öne çıkan kavram hüsnüdür. Hüsn, lugatlerde “Arapça, güzellik demektir. Zattaki kemâldir ki, sadece Hakk’da bulunur. Âlemdeki bütün güzellikler, O’nun güzelliğindedir. Hüsn, ilahî güzelliktir.”¹⁸⁰, Âşığı, aşk denen gerçekte karşılaştıran hüsnüdür. Kâinatı muhabbet üzre yaratan Allah, insan gönlünü güzelliğe meftun halk etmiştir. İnsan gönlü, kâinatta tecelli eden esma-i hüсна güzelliklerine karşı bir cezbe, bir tutulma, bağlanma arzusu duyar. Gönül, cemâl tecellilerini görünce bütün varlığı ile hayran olur:

*Görününce kalar cân u dili hayrân cemâline
Cemâl-i zâtım âşık gözüyle eder ol seyrân*¹⁸¹

¹⁷⁸Ali Nihat Tarlan, *Fuzulî Divanı Şerhi*, C.1.Ankara 1985, s. 12.

¹⁷⁹Tarlan, a.g.e., s. 15.

¹⁸⁰Cebecioğlu, a.g.e., s. 289.

¹⁸¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 225.

(O, görününce canı ve gönüğü güzelliğine hayran eder; O, kendi güzelliğini aşkıların gözleriyle temaşa eder.)

Bu beyit, Bayezid-i Rumî'nin şu beytini hatırlatıyor:

Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledin

Çeşm-i âşıktan dönüp sonra temâşâa eyledin

Cemâl, Arapça,güzel, güzellik, iç ve dış güzelliğini ifade eder. İki türlü cemâl olduğu söylenir; birisi halkın bildiği güzellik, ikincisi hakiki güzellik. Bu da her uzvun, olması gerektiği karakter ve hey'etin en faziletlisi üzere bulunmasıdır. Cemâl, Allah'ın müşahade-i ilmiye olarak, kendi Zât'ında ilk müşâhade ettiği ezeli bir sıfattır. O, müşâhade-i aynîye olarak yarattıklarında bu sıfatı görmek diledi; bunun üzerine ayna gibi kendi cemâlinin aynını görmek üzere âlemi yarattı¹⁸² aşığıdaki beyit bu hususa açıklık getirmektedir:

Göz âfitâb-ı hüsnünün rûz-ı ezel hayrânıdır

Dil ol şarâb-ı aşkınun ayılmadık sekrânıdır¹⁸³

(Göz güzellik güneşinin ezelden hayranıdır; gönül o aşkınun şarabının ayılması güç sarboşudur.)

Görülen her güzellik, o ezel güneşinin güzelliğinden bir tecessülüm'ası, parıltısı taşıdığından gözeldir,

Her çeşm tarâvetiyle incilâ bahş eyleyip

Her hüsn zerafetîyle hûb nigâr eder¹⁸⁴

(Göz, onun bağısladığı tazelikle cila bulup her güzellik onun zarif-

¹⁸² Cebecioğlu, a.g.e., s. 123.

¹⁸³ Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 68.

¹⁸⁴ Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 69.

liğyle güzelliğ bulur.)

Daha açık bir ifadeyle her güzellik, onun esmasının tecellilerinden ibarettir. Bu bakımdan göz ve ruh gördüğü güzelliklere karşı ilgisiz kalamaz, fitrî bir çekilişle ona doğru yönelir. Hulûsi Efendi bu durumu aşağıdaki beyitte çok vazih ve anlaşılır bir dille ifade etmektedir:

Sensin bu hüsn-i aşkdan murâd ey nigâr

Sensiz hüsn ü aşka kim i'tibâr eder¹⁸⁵

(Ey güzel, bu aşk güzelliğinden murat / maksat sensin; sensiz güzelliğ ve aşka kim itibar eder, değer verir?)

Meselenin nirengi noktası budur işte. Sâlik, güzelliğın menşecini bildiğinden geçici, fani, ölümlü güzele ve güzelliklere bel bağlamaz, kalbini onlara tahsis etmez. O, bütün bu güzelliklerin bir ezeli güneşin tecellileri olduğunu bilir, nakıştan başını kaldırarak nakkaşa bakar, sanatta sanatkârı görür, aklını başına alarak faniden yüz çevirir. Nasıl yüz çevirmesin ki, ay ve güneş, onun güzelliğine nisbetle herhangi bir güzellik iddiasında bulunamazlar:

Tal'at-ı hüsnüne nisbet ay u gün

Edemezler hiç birisi keşf-i râz¹⁸⁶

(Güzelliğine nisbetle ay ve güneş asla sırlarını açığa vuramazlar, yani ışık saçma davasında bulunamazlar.)

Esmâ-i hüsnâ tecellileri, kâinatı kuşatmış dururken yine de herkes bu güzellikleri göremeyebilir. Hulûsi Efendi bu hususu

¹⁸⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 70.

¹⁸⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 98.

aşağıdaki beyitte çarpıcı bir örnekle açıklıyor:

Ser-tâ-kadem ey yâr gün gibi ayân hüsnün

Her yüzden ayân olup her yüzele ridâlanmış¹⁸⁷

(Ey sevgili güzelliğin baştan ayağa güneş her yüzde görünüp her yüzele perdelenmiş.)

Beyitte yüz kelimesi ilginç bir biçimde kullanılmış. Sevgilin güzelliği en güzel haliyle yüzde görünür, ama aynı şekilde yüz bir perde olur. Hulûsi Efendi mecazla hakikatin farkına dikkat çekiyor. İntibaha gelmiş bir sâlik, her yüzde lemean eden “Semme vechullah. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır.”¹⁸⁸’i görür. Gaflete dalmış olan insan ise mecazî güzelliğe bakar, kaşta, kirpikte, yanakta ve gözde yolunu şaşırır, kaybolur gider. Bu noktalar göz önüne alındığında Hulûsi Efendi’nin ne denli hakikati terennüm ettiği daha iyi anlaşılır:

Cemâli dil-berin gündün ayandır

Anı seyr eyleyen bînâ olursa¹⁸⁹

(Seyredenin gözü O’nu görüyorsa güzelin cemâli güneşten daha açıktır.)

Bakmak ve görmek farklı eylemlerdir. Herkes baktığını göremeyebilir. Hulûsi Efendi’nin sözü görenlere, görmesini bilenlere... Eğer kişi/sâlik doğru bakarsa her varlık üzerinde esma-i hüsnâ ve cemâl tecellilerini görebilir. Bu eserlere bakıp, kâinatın Halikini güneşten daha zahir görebilir. Kâinatı bir kitap gibi

¹⁸⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 122.

¹⁸⁸ 2/Bakara, 115.

¹⁸⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 259.

yaratan Allah, insanoğluna bu kitabı okumayı emretmiş, öğretmen olarak, muallim olarak da peygamberleri, âlim ve velileri göndermiştir:

Yârin kitâb-ı hüsnüünün hayrâm olmuşdur gönül

Bülbül gibi gül yüzünün nâlâmı olmuşdur gönül¹⁹⁰

(*Gönül, sevgilinin güzelliğinin kitabının hayranı olmuş, bülbül gibi gül yüzünün inleyeni olmuştur.*) Yüz mecazi manada kullanılmıştır. Cemâl tecellileri ile mest olmayı ifade ediyor Hulûsi Efendi. Gönül, müşahade ettiği envar-ı cemâl ile hayran ve sergerdandır. Kavuşma arzusu şiddetini artırınca şair bülbül gibi feryat ediyor. Mecazi sevgiliden ayrı kalan âşık feryat eder de Cemâl-i mutlak olan Zât-ı Bâri'yi anan, O'na kavuşmak isteyen sâlik feryat etmez mi? Bu sebeple şairler insan nev'inin bülbül-leridir. Şiirin büyüleyici etkisi, mutasavvıfları, mürşitleri bu vadede eserler vermeye sevk etmiştir. Şiir, sihir etkisi yapar, kalpleri musahhar eder. Mürşitler de bu imkânı irşad için kullanırlar. Yoksa onların yaptıkları, madde âşıkları gibi yapmadıklarını söylemek, hayallerini allayıp pullayarak sunmak değildir. Aşağıdaki beyit bu sözleri çarpıcı bir üslupla ifade ediyor:

Andelîb-i vahdet olmuş vâlib ü hayrân sana

Gonca-i bağ-ı Behişt ruhsâr-ı âlûndan senin¹⁹¹

(*Vahdet bülbüülü sanabayran olmuş, cennet bahçesinin goncası senin kızıl yanağından renk almış.*)

İfade tamamen mecazîdir. Hulûsi Efendi, diğer mutasavvıf

¹⁹⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 168.

¹⁹¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 158.

şairler gibi, hakikati mecazla anlatmaya çalışıyor. Zaten bunu anlatmanın başka bir yolu da yoktur. Ferdî tecrübe olan seyr ü sülûk ancak sembol ve remizlerle anlatılabilir. Bütün güzellikler ve renkler esma tecellileri olduğuna göre bunları algılayabilen ve aşka gelip söyleyebilen Hak âşıkları insan nev'inin bülbüllerinden başkası değildir. Mecaz vadisinde istediğiniz kadar dolaşın, hakiki sevgiliye eş olabilecek bir güzel mümkün değildir, bulamazsınız:

Bülbülüm seyr-i gülistân eyledim ammâ gülüm

*Gonca ruhsârın gibi bir verd-i handân görmedim*¹⁹²

(*Gülüm, ben bülbülüm, gül bahçesini geçdim, ama gonca yanağın gibi bir açılmış gül görmedim.*)

Bu beyit, mecaz peşinde koşanlara bir uyarı niteliğindedir. Gül bahçesinde pek çok gül, insanlar arasında pek çok güzel vardır. Ancak bunların hiç birisi Mahbub-ı hakiki olan Zât-ı akdes'e eş olamaz. Bu imkânsızdır. Beyit mecazdan hakikate çıkmanın merdivenini işaret ediyor: Ey insan, boşuna yorulma, kalbi mutmain edecek güzellik ve güzel bunların ötesinde, üstünde, verasındadır, demek istiyor. Bu sırra eren, mazhar olduğu tecellilerle hayran olur, kendinden geçer, istiğrak âlemine dalar:

Beni ta'n etme ey muhtî füsûnkâr dîdesi yârn

*Nigâb etdikçe akl u fikr alır sibr-i belâlince*¹⁹³

(*Ey hatalı olan/ hataya düşüren beni kınama, sevgilinin büyüleyici*

¹⁹²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 195.

¹⁹³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 270.

gözünü baktıkça aklı, fikri helal sihir gibi baştan alır.)

Hulûsi Efendi bu derin manalı beyitte, Hak âşıklarını tanımayıp kınayan şekilperestleri uyarıyor. Bu, özge bir haldir. Tecelli aklı, fikri baştan aldı. İslâm'da sihir haramdır ama güzel söz övülmüştür. Sıhr-i helal diye de bir sanat vardır. Ancak burada kastedilen ilahî aşkın, sâliki istila edip aklını yağmaya vermesidir. Bunda haram yoktur. Bu bir mazhariyet, bir lutuf, bir inayettir. Zaten O, bir kez cemâlinin perdesini ref etse görenler her türlü sıfatı unuttur, kendinden geçer:

Bir kez cemâlin perdesin lutfun ile ref eyledin

Anı gören gözler kamu gayrı sıfâtı unuttu¹⁹⁴

(Bir kez cemâlinin perdesini lutuf olarak kaldırdım, onu gören gözler bütün başka sıfatları unuttu.)

II.3. Hulûsi Efendi'nin Dîvânı'nda Aşk:

Meydân-ı aşk içinde merdânedir Hulûsi

İ'lâm-ı ma'rifetden hiç bir lîsânı bilmez¹⁹⁵

Aşk, güzelliğe duyulan fart-ı muhabbettir. Aşkın bir de hakiki veçhesi vardır: Kulun Cemil-i mutlaka duyduğu fitratının gereği olan aşk. Mutasavvıflarda aşkın bu türü hükümfermadır. Âşık, madde kaydından geçerek ilahî tecellinin ezvakı ile hayran olur. Aşk, sıradan insanı alır, padişah eder. Aşk, âşığın nesi var nesi yok yağmalar. Aşk şahı dilenci eder.¹⁹⁶Çeşitli sıkıntılar

¹⁹⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 289.

¹⁹⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 97.

¹⁹⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 69.

içinde olan kalbi ferahlatan, ateşini söndüren aşktır. Âşığı bin türlü derde giriftar eden de aşktır. Aşk bir kalbe girdi mi, başka varlığa tahammül edemez, Âşığı sürekli kendi ile meşgul eder. Aşk, pervaneyi mumun ateşine yandırır, bir gül için bülbülü tabe-mahşer zar eder, inletir. Mecnun’u çöle düşürüp dağ bayır gezdiren. Leyla’yı güzellikte itibar sahibi eden aşktır. Aşk, Ferhat’a dağları yandırır, Şirin’den kötü haber halınca kazmasını başına vurdururur. Şirin’in dudağından kevser akıtan da aşktır. Kısacası aşk, zorlukları aşmada güç ve kuvvet; âşıkları derde salmada afettir. Vamık’ı kana boğan, Azra’nın sırrını ifşa eden aşktır. Katreyi deryaya salıp nehir eden, deryayı coşturup buharlaştıran aşktır.¹⁹⁷ Hulûsi Efendi, manasını özetle sunduğunuz “eder” redifli şiirinde, kâinattaki her hadisenin temelinde aşk gerçeği bulunduğuna işaret eder. Aşağıdaki beyitler sözkonusu gazeli özetler gibidir:

Aşktır cemâlde kemâl gösteren

Aşktır her kemâl ile kâr u zâr eder¹⁹⁸

(Cemâlde kemâl gösteren aşktır; her kemâl ile oynayan, mücadele edip alt eden aşktır.)

Aşktır Hulûsi her ne ki var âlemde

Aşktır bîgâne gönlinü mahrem-i visâl-i yâr eder¹⁹⁹

(Ey Hulûsi, âlemde ne varsa aşktır. Bîgane gönlinü sevgilinin visâline mahrem eden aşktır.)

Hulûsi Efendi’nin yukarıdaki beyti Fuzûlî’nin meşhur şu

¹⁹⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 70.

¹⁹⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 70.

¹⁹⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 70.

beytinin ilk mısraını hatırlatmaktadır:

*Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıl ü keal imiş ancak*

Aşkın sırları saymakla bitmez, ancak bu uğurda meşakketleri, zorlukları göze alanlar onun sırlarına erebilirler. Bizim yaptığımız, buzlu bir camın gerisinden dalgalanan renk ve manzarayı tahayyülden ibarettir. Aşağıdaki beyit, aşkın insan üzerindeki etki ve kudretinin nefis bir ifadesidir:

*Zerresi mihre erer katresi bahra erer
Bir aceb sırta erer feth olur esrâr-ı aşk²⁰⁰*

(Sâlik, mücâbedesi ile uzun çaba ve gayretlerden sonra, güneşe ulaşan zerre, denize kavuşan damla, herkesin bilmediği sırta vardırıp sırlarını açar.)

Hulûsi Efendi, aşk sayesinde derd ve gamdan kurtulduğunu, Şirin gibi bir güzelin Ferhad'ı olduğunu, bu sebeple aşka alıcı olduğunu söyler.²⁰¹ Aşk, insanı pervane gibi ateşe atar yakar, fakat sırrının ortaya saçılmasını arzu etmez.²⁰² Aşk, bezm-i eleste payına düşmüştür Hulûsi Efendi'nin. Aslında bütün âşıklar için geçerli bir ifade bu. O halde âşıklara düşen bu mecliste verdikleri sözde durmak, masiva cilvelerine kapılmamaktır.²⁰³

²⁰⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 133.

²⁰¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 129.

²⁰²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 28.

²⁰³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 29.

*Sakın Bezm-i Elest'in çıkmaya ünsiyeti cândan
 O peymânı unutma ol demi ayınnda zâbir tut
 (Sakın(ha) canından Elest meclisi'nin ünsiyeti, yakınlığı candan
 çıkmazın; o yemini unutma, o anı gözünde apaçık tut.)*

Aşkın ezel bezmindeki rızık taksiminde paylarına düştüğü ifadesi bütün âşıkların ortak ikrarıdır. Şeyh Galib de bu anlayışı aşağıdaki beyitte dile getiriyor:

*O zaman ki bezm-i canda bölüşüldü kâle-i kâm
 Bizze hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düştü
 (Elest/ can meclisinde murat kumaşı bölüşüldüğünde aşk payı ola-
 rak paramparça bir gönül düştü.)*

Bu hisse, ezel meclisinde şairlerin payına düştüğü için uğrunda her türlü sıkıntı, meşakkat ve eziyete de gönüllü olarak katlanmak onların üzerine borçtur. Hulûsi Efendi, benzer bir düşünceyi aşağıdaki beyitte de dile getiriyor:

*Cümle hâlim sana ma'lûm ey Kerîm-i Zü'l-Celâl
 Kim senin sayyâd-ı aşkın kuldî cânımı şikâr²⁰⁴
 (Ey celal sahibi Kerim (Allah), senin aşkının avcısının canını avla-
 dığı sana malumdur.)*

Bu beyitten, aşkın, ilahî bir lutuf, bir mazhariyet olduğu neticesini çıkarabiliriz. Burada ihtiyar, söz konusu değilmiş gibi görünüyor. Bu ilahî lutuf ile âşığın gecesini gündüzü bahara döner, her gönül bülbül terennümleri ile şakır, her dikenini gül eder.²⁰⁵ Aşk, bir yandan âşığın varlığını, varını yağmalayıp yok

²⁰⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 47.

²⁰⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 69.

ederken, bir yandan azını çok, mutluluğunu ziyade eyler.²⁰⁶ Sonuç olarak Hulûsi Efendi, kalplerin hakiki cilası olan aşkı her türlü tevabii ile kabul ettiğini şöyle ilan eder:

Kâr u bâr-ı aşkına olsun senin cânım fedâ

İstemez zîrâ gönül aşkdan özge kâr u bâr²⁰⁷

(Aşkının uğruna canım feda olsun; zîra gönül senin aşkından başka bir şey istemez.)

Aşkın çeşitli tezahürler, aşamaları vardır. Hulûsi Efendi'nin bu hususlarla ilgili düşüncelerini, ikaz ve irşatlarını şu başlıklar altında toplayabiliriz:

II.3.a. Ateş: Ateş yakıcıdır. Aşk ateşi, istila ettiği gönlü yakar. Hulûsi Efendi, aşk halini en güzel ifade eden ateş kavramını şu beyitte dile getirir:

Buyurmuşsun kim yansa aşk ile bulup devlet

Olur âşıkımlarıma vasl-ı didârım salâ yâ Rab²⁰⁸

(Rabbim, aşkla yanıp saadet bulan kullarıma didarıma kavuşmayı nasip ederim, diye buyurmuşsun.)

Ateş, maddî kirleri nasıl yakar arıtırsa, aşk ateşi de kulu manevî kirlerinden öylece arındırır, rü'yet-i cemâle layık hale getirir. Kalbini bu ateşle arındıran halis kullarına Rablerinin vaadi rü'yet-i didardır. Zaten bu ateşi ezelde yakan O'dur. Aşk, ezeldeki takdirin kazasıdır:

²⁰⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 77.

²⁰⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 46.

²⁰⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 21.

Yandırdı ezel âteşine şem'a-i hüsnün

Yoksa kimin olur idi pervânesi gönlüm²⁰⁹

(Güzelliğinin mumu ezel ateşine (beni) yandırdı, yoksa kimbilir gönlüm kimin pervanesi olurdu?)

Pervane ve şem, mum ve kelebek ayrılmaz ikilidir hem klasik şiirimizde hem tasavvuf şiirimizde. Gönül kelebek, güzellik ya da cemâl mumdur. Kelebek mumu gördü mü dayanamaz, cezbeye gelmiş gibi etrafında döner, sonra dayanamayarak ateşe atılır, yanar, ateşle bütünleşir. Hulûsi Efendi'nin aşağıdaki beyti bu duyguyu çok güzel dile getiriyor:

Yanar aşk oduna cânı o cânânın firâkıyla

Şu kim pervâneler gibi aşk oduna sûzân olur

(Pervaneler gibi aşk ateşine yananların cânı, o sevgilinin ayrılık ateşiyle tutuşur.)

Aşk ateşi, utanma, sakınma duygularını bertaraf eder, kişiyi halka rüsva eder. Bu yakma işi, gönül arınıncaya, içinde aşktan başka hiçbir varlığı kalmayınca kadar sürer gider. Pervane, buna en sahîh örnektir; kendini yakar da canandan vazgeçmez:

Şu pervâneyi görmeyi mi verip cân

Yanar nârdan geçer yârdan geçilmez²¹⁰

(Şu pervaneyi görmüyor musun; can verip ateşten geçer de sevgiliden geçmez.)

Beyitteki “nardan geçer” sözü mecazî manada kullanılmıştır. İlk anlamı ateşin içinden geçmek, içine düşmek. İkinci ma-

²⁰⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 200.

²¹⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 105.

nasa –Allahu a’lem- ateşten geçip arınır, saflaşır, temizlenir. Her durumda âşğın sevgiliden vazgeçmemesi, karşılaştığı eza ve cefaya sabretmesi tavsiye edilir. Nedir bu eza ve cefa? Seyr ü sülûkta sâlikin karşılaşacağı durumlar, ruhî ve kalbî sıkıntılar, riyazet ve ibadette sebat diye özetlemek mümkündür. Çünkü hakikat yolcusunu yolundan alıkoymak için şeytan ve avaneleri var gücüyle çalışır. Haram lezzetleri gözlerinin önüne serer, sürekli bir riyazetin sıkıntısı ile korkutur, akla hayale gelmedik hile ve tuzaklarla onu vazgeçirmeye çalışır. Eğer sâlik gerçek manada bir ihlâsa sahipse gönlünün rahmanî telkinlerine uyar, yar yolundan geri dönmez. Aşk yolu, çeşitli engebelerle doludur:

Aşka yan tutuş deme düz yokuş

Yâra var kavuş dervîş ol dervîş²¹¹

(Düz, yokuş deme aşka yan tutuş, dervîş olup var git sevgiliye kavuş.)

Uyarı tam yerinde ve kıvamında. Dervîş olan kişiye vadedilen ücret aşikâr: Sevgiliye kavuşma. Allah, kullarına verdiği nimetlere karşılık olarak şükür ister. Kullarına verdiği madî manevî hasseleri yine kendisine satmalarını ister. Karşılığında ebedi bir saadet hayatı ve rü’yet-i cemâl vaad eder. Bu alışveriş ne güzel! Dervîş olan kul, bu kârı görünce pervaneler gibi ateşe atılmaz da ne yapar! Bu aşk uğrunda Leyla’nın saçı, şehla gözleri, mecazî güzellerin cazibeleri bir mana ifade etmez.²¹² Gönül bir kez bağlandı mı, artık hiçbir kuvvet onu geri döndüremez.

²¹¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 123.

²¹²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 46.

Mecnun’u çöle, Mansur’u darağacına salan sır bu aşk ateşidir.²¹³ Aşk ateşi ile yanıp tutuşan, tenini toprak eder, hayatı verene hayran olup ona bağlanır, kalır.²¹⁴ Hulûsî Efendi’nin kendi nefesine, bilvasıta sâliklere tavsiyesi şudur:

Pervâne sıfat bâlîni yak ateş-i aşkına

Terk-i ten ü cân et de karar eyle seherden²¹⁵

(Seher vaktinden (başlayarak) ten ve canını terk ederek pervane gibi kanatlarını onun aşkının ateşine yak!)

Seher vakti, kulun, tabiatın zikrine, tesbihatına uyarak uyanıp Hakk’la başbaşa olduğu zamandır. Bu saatler, tatlı gaflet uykusunda olanlar, tabiatın canlanıp Rabb’ine şükür ve tahmidatını göremezler. Ancak tatlı uykularından, rahat yataklarından doğrulup O’na yönelenler o ateşin tatlı yakışı ile tabiatın zikir halkasına katılır, sohbet-i canan ile mest ve hayran olurlar.

II.3.b. Dert: Aşk ve dert, sebep sonuç gibi birbirinin lazım-ı zarurisidir. Kimde aşk varsa dert de vardır. Çünkü aşk, ayrılıkla pekişir. Ayrılık dertlerin en büyüğüdür. Genel olarak şairler, dert kavramını soyut manada kullanırlar. Bu kavramın içine aşktan dolayı başa gelen her tülü mihnet, sıkıntı, gam, kasavet girer. Âşıklar, aşk derdinden son derece mutludurlar, zira yaşama sebepleridir bu dert. Fuzûlî’nin dediği gibi:

Aşk derdiyle hoşem el çek ilacımdan tabib

Kılma derman kim helakim zehri dermanındadır

²¹³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 139.

²¹⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 184.

²¹⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 223.

Hulûsi Efendi de benzer bir anlayış içinde şöyle seslenir:

Derd zevkin bilmeyen ister devâlar derdine

Gör kim ârifdir o kim derd ü belâ hâsıl kılâr²¹⁶

(*Derdin zevkini bilmeyenler dertlerine deva ararlar; arif olanı gör ki (kendine) dert ve belalar elde eder.*)

Yanlış anlaşılmalı, Hulûsi Efendi, maddî dertlerden, durup durukken kendini hasta etmekten söz etmiyor. Burada söz konusu olan ilahî aşk ve onun derdidir. Yani kalbin ezeli hasretidir. Gönül, ayrıldığı ilahî diyara dönme iştiyakı ile içine hapsedildiği ten kafesinden kurtulma çabası içindedir. Dert dediği budur. Bu kafesin parmaklaıkları ne kadar genişler, ruh ilahî diyarla temasa ne kadar yaklaşırsa o kadar mutlu olacaktır. Dert, bu yolda çekilmesi mukadder çilelerdir. Çünkü şair, aşk müftüsünün fetvasına uymuş, ona bel bağlamıştır:

Müftî-i aşkın ezelden beri fetvâsı budur

Cân verene vasl-ı yâr u vasl-ı yâra cân bahâ²¹⁷

(*Aşk müftüsünün ezelden fetvası budur. Canını verene sevgiliye kavuşma ve sevgiliye kavuşmaya fiyat da can vermek.*)

Sevgiliye kavuşmak isteyen canını ortaya koyacaktır. Bu fedakârlığın neticesi visaldir. Bu pahaya, bu fiyata aklı başında her sâlik “eyvallah” der. Bu uğurda gelen her sıkıntıya gönül rızasıyla katlanır:

Derd-i aşkın bende-i bî-çâreye yâr olalı

Aklımı yağmaladı fikrimi kıldı târumâr

²¹⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 44.

²¹⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 12.

(*Ey Allah'ım*) aşkın derdi bu çaresiz köleye yar olduğundan beri aklımı yağmaladı, fikrimi tarumar etti.)

Aşkın şaraba benzetilmesi, ya da şarapla sembolize edilmesinin sebebi ikisinin de aklı baştan almasıdır. Hulûsi Efendi, aşkla aşına olunca aklının fikrinin yağmalandığından bahsederken, mü'minler hakkında söylenen meşhur söze atıf yapıyor gibi: "*Siz onları görseydiniz deli derdiniz*". Evet, gerçek mü'minin fedakârlığı, İslâm'ı ve imanı yaşayışı sıradan insanın akıl, fikir erdiremeyeceği boyuttadır. Yoksa âşığın aklı da fikri de başındadır. Ancak o, sadece o aşkla kaimdir. Dünyasında sadece ezeli sevgili vardır. Gönül evinde başka sevgililere yer yoktur. Sıradan insanın bunu anlamasını beklemek nafîle çabadır. Herkes bu aşk derdini anlamayaz. Derdi, ancak derde düşen bilir.²¹⁸ Bu derdin dermanı ancak ve yalnız verendedir. Âşik, niyazını ona yöneltir, ondan bekler şifayı:

Kime arz-ı hâl edem sen var iken ey serv-i nâz

*Çâresiz derd-i dile sensin tabîb-i çâre-sâz*²¹⁹

(*Ey naz servisi, sen varken ben kime halimi arz edeyim? Çaresiz gönül derdine çare verecek olan sensin.*)

Servi, endamı ve duruşu ile elif harfini, bilvesile Allah'ı ifade eder. Hulûsi Efendi, halini Rabbine arz ediyor. Zira gönül derdine ondan başka şifa verecek kimse yoktur. Naz servisi demesi sebepsiz değildir. Tecelli kimi zaman kabz haliyle âşığı sınar. Bu durumda naz kavramı karşımıza çıkar. Tecellinin gecikmesi, kabz hali nazla ifade edilir. Ancak kabzdan sonraki

²¹⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 95.

²¹⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 108.

bast hali âşığın rahatlayıp ferahlamsını sağlar. Bu haller zaman zaman birbirini takip eder. Seyr ü sülûkun tekdüze bir yolculuk olmadığını sâlîke ihtar ederek onu sürekli uyanık tutar. Yani bir makamı elde edip, artık bitti, deyip yatmak söz konusu olamaz. Mücahade, can tenden çıkıncaya kadar sürer gider. Âşığın, namahrem olana sırrını, derdini açması uygun değildir. Âşık, derdi verene derdini açar, ondan deva bekler:

Bu derdine bir çâre ara bul da tabîbi

Nâ-mahreme derd-i dili tîmâra götürme²²⁰

(Bu derdine bir çare ara da tabibi bul; nâ-mahreme gönül derdini iyileştirmek için götürme.)

Âşığa düşen, her sırrına mahrem olana, kalbinin en gizli köşelerinde olan bitenden haberi olana gidip açmak, şifa aramak:

Yine dil başladı zâra o aşk-ı Lâ-yezâlıden

Yine bu derdine ister devâyı Zü'l-Celâlîden²²¹

(Gönül yine o ilahî, bitimsiz aşktan inlemeye, yine bu derdine celal ve azamet sahibi Allah'tan derdine deva istemeye başladı.)

Görüldüğü gibi, âşık, Hz. Eyyub (a.s.) gibi, acılar çoğalıp, derman kesilince Rabbine iltica ediyor, ondan şifa bekliyor. Son tahlilde âşık, derdinden memnundur. Zaman zaman deva talep ediyor görürse de o, aşağıdaki beyitte ifade edildiği üzere, bu derdinden mutludur:

²²⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 245.

²²¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 227.

Mübtelâ-yı aşkımm olmam bu mihnetden halâs

*Devletim budur benim etme bu devletden halâs*²²²

(Aşkının tutkunuyum, bu mihnetten, sıkıntidan kurtulmam; saadetim budur benim, beni bu devletten/ mutluluktan kurtarma.)

Evet, Hulûsi Efendi sözü “Yetmez mi dert, derman sana” demeye getiriyor. Bu dert aslında onun yaşama sebebidir bir manada.

II.3.d. Mestlik: Aşk şaraba teşbih edilince aşk hali de mestliğe, yani sarhoşluğa benzetilir. Her âşık, bu mestlikten bahseder. Aşk, akılları yağmalayıp onları sarhoş eder. Âşık yine de sevgilinin rızasına, onun şanına layık bir âşık olmadığını düşünerek üzülür.²²³ Âşık, mana meyhanesinde sarhoş olmuş iken saki durmadan ona bade sunarak bu durumun sürmesini sağlar. Devran/zikir, seher vaktine dek sürer.²²⁴ İbadetin, zikrin en makbul vakti seherdir. Sâlik/âşık tabiatla uyanıp, kâinatın zikrine katılır, gönül bu zikrin ve vecd ve incizabıyla kendinden geçer. Aşk sırrına mahrem olmanın yolu meyhaneden/tekke'den geçer:

Mahrem-i aşk olmak istersen girip mey-bâneye

*Sâde mest ol bâdeyi hürmetle tutup başa al*²²⁵

(Aşka mahrem olmak istersen meyhaneye girip sarhoş ol, şarabı saygıyla başının üstünde tut.)

Beytte sözü edilen, bildiğimiz meyhane değil elbet. Şair,

²²²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 126.

²²³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 46.

²²⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 51.

²²⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 168.

tekkeden bahsediyor. Meyhane tekkedir. Meyhaneci mürşid-i kâmil. Bu meyhanede aşk şarabı sunulur; âşıklar bu şarapla mest olur. Bu şaraba alışan, başka nimetlere el uzatmaz.²²⁶ Bu meyhanedeki durum aşağıdaki beyitte güzel metaforlarla tasvir ediliyor:

Mey-hânemiz hâli harâb mezeye ciğerden kebâb

Bezîm içre hûn-i dil şarâb olsun bu devrân bu gece²²⁷

(*Bu gece, meyhanemiz harap, meze ciğerden yapılmış kebab, gönül kanı ise şaraptır. Bu gece böyle devran olsun.*)

Beyit gayet açık, meze ciğer kebabı, yani âşıkların yanık gönülleri, şarapsa gönül kanı. Yani âşık, sufi devranına girip yürekten zikrederek gece boyunca Allah'ı anacaktır. Şu rubai bu durumu çok güzel tasvir ediyor:

Sâkiyâ bâdeyi insâf ile doldur katı ver

Yütürüp kendini yârâm şarâba katıver

Artırıp zevkini bezmindeki rindânelerin

Hırka-i zühdü metâ'-ı aklı şarâba satıver²²⁸

(*Ey saki, insafla şarabı doldurup çok ver. Kendini kaybedip dostları şaraba katıver. Meclisindeki rintlerin zevkini artırıp akıl zühdüünün metanın birkasını şaraba satıver.*)

Hulûsi Efendi, halk şüirimizin çokça kullandığı bir sanatı, cinası kullanarak zengin bir mana inşa etmiş; geleneğe uyarak da zahidi eleştirmiş. Ancak dikkat edilirse eleştirilen mücerred

²²⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 103.

²²⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 246.

²²⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 344.

manada zahid değil, akıl zahididir. Böyle bir yaklaşımı sanırım ilk kez duyuyorum. Aklın zahide teşbihi ilginç. Tasavvuf kalb vasıtasıyla manevî bir yolculuktur. Aklın ayağı o yolda gidemez. Kalbin bazı keşiflerini akıl idrâk edemez. Bu sebeple akıl, zahide teşbih edilmiş olmalı. Zira, edebiyatta zahid, dinin ruhunu anlamayan kişiler için kullanılan bir tabirdir. Bu tabirin gerçek zahitler için kullanılmadığını belirtelim. Çünkü akılla, bu harabat ehlini anlamak gerçekten zordur. Her şeyini Allah için feda eden bir insanın halini sıradan akıl anlayabilir mi?

Harâbât eblinin abvâlini efsâne sanmışlar

O irfân bezminin sâliklerin divâne sanmışlar²²⁹

(Harabat ehlinin halini efsane sanmışlar, o meclisin devamlılarını divane sanmışlar.)

Şu beyitle bu bölümü noktalayalım:

Bir bâdeyi iç ki anın mesti “Ene’l- Hak” söylesin

Sâkê odur kim mey sunan desti “Ene’l- Hak” söylesin²³⁰

(Bir şarabı iç ki, onun sarboşu “ene’l-Hak” desin; bir şarabı iç ki, şarap sunan “Ene’l-Hak” desin.)

Mutasavvifenin sözlerini sıradan insanların anlaması beklenmemeli. Hz.Mevlâna’nın babasına sormuşlar, Hallac niçin “Ene’l-hak” dedi. Cevabı çok ârifane olmuş: “Ene’l-batıl” deseydi daha mı iyi olurdu?

II.3.e. Vuslat: Her âşığın beklediği, dilediği, özlediği, uğruna her sıkıntıyı göze aldığı biricik şey vuslat, yani sevgiliye,

²²⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 378.

²³⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 403.

yâre, dosta kavuşmaktır. Âşığın fikri vuslattır; bu düşünceden asla vazgeçmez. Aşk ehlini asıl öldüren vuslat zevkinden uzak kalmak, ayrılık elemelerinden uzak kalmaktır.²³¹ Âşık/sâlik ölmeden gerçek visalin olamayacağını bilir. Bu sebeple samimi bir vuslat arzusu duymakla beraber fırkatin de lüzumunu kabul eder. Ayrılık elemi âşığı, vuslata hazırlar. Şu beyit vuslat arzusunun şairi nasıl cuş u huruşa getirdiğinin ifadesidir:

Kıyunda tek olsam turâb bassa ayak şeyh ile şâbh

Yâr etse gel deyü hitâb gitsen de görsem yârım²³²

(*Mahallende yaşlıların gençlerin basıp geçtiği toprak olaydım da tek sevgili bana gel, diye hitâb etse de gidip onu görsem.*)

Âşığın biricik meselesi budur: Sevgiliye ulaşmak...Gönül visalini bildiği için hicrana katlanır.²³³Hulûsi Efendi, sevgiliye vuslat uğruna her türlü dünyevi nimeti feda etmek gerektiğini âşığa hatırlatır:

N'ideydim devlet-i câhı n'ideydim izzet-i şâhı

N'ideydim mihr ile mâhı sana mihmân olaydım yâr²³⁴

(*Ey sevgili, makam saadetini ne yapaydım, padişahlık izzetini ne yapaydım; güneşle ayı ne yapaydım, tek sana misafir olaydım.*)

Gerçek âşıkların gönlünü işgal eden bu duygulardır. Onlar dünya makam ve servetlerinin peşinde değildirlir. Onların biricik arzusu, rızasını kazanarak ezeli ve ebedi sevgiliye ulaşmak, visale erdemektir. Onlar bu uğruda bir ömür ağlayıp inlemeyi

²³¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 126.

²³²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 301.

²³³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 100.

²³⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 46.

yeğlerler.²³⁵ Sevgiliyi uzakta aramaz. Bilirler ki onun makamı âşıkların gönlüdür. Sevgiliyi gönlünde bulan başka hiçbir değer, kıymet, makam aramaz.²³⁶ Visal âşık için, gecesı olmayan gündüzdür.²³⁷ Hulûsi Efendi'nin sıklıkla vurguladığı husus, her dem yar ile olmak, ondan asla gaflet etmemektir.²³⁸ Aşkın biricik işi sevgiliye mahrem olmak, onun yakınlığını elde etmek, tasavvuf diliyle ifade etmek gerekirse kurbiyetini kazanmaktır.²³⁹ Bu yakınlığı, visali elde etmenin, kazanmanın yolu, tecerrüdden geçer:

Kal tecerrüid soy libâs-ı sûreti uy yârına

Sûrete uyma anınla bir olup ma'nâda ol²⁴⁰

(*Sevgiline uy, tecerrüit elbisesini giy, suret giysisini çıkar; surete uyma, onunla bir olup manada kal.*)

Bütün mesele, suretten, görünüş ve gösterişten geçebilmektir. Gönül, suretten yakasını kurtardığı oranda manada yar ile birlikte olur. Bu sebebple âşık, başkalarının dediklerine, dedikodularına bakmaz, sevgili ile beraber olma yollarını arar.²⁴¹ Gönül burcunda aşk yıldızı doğarsa o anda aşk gecesı kavuşma gündüzüne döner.²⁴² Aşk, visali de beraber getirir, âşığın gecesını gündüze çevirir. Yani derdin devası derdin içindedir; uzakta

²³⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 46.

²³⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 119.

²³⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 130.

²³⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 133.

²³⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 77.

²⁴⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 169.

²⁴¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 86.

²⁴²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 149.

aranmamalıdır. Hulûsi Efendi, bu hususta yine pervane örneğini verir: Pervane muma can verir, onun visaline erer; (peki) mumun sevgilisi kimdir, kimden dolayı sevgili göründü yüzüne²⁴³ diye sorar. Ona kavuşmak için candan ve serden geçmek gerekebilir. Hulûsi Efendi, zaman zaman klasik şiir mazmunlarını kullanarak durumu izah eder:

Tîğ-i müjgân ile kasd-ı cân eder cânân yine

*Müjde kim makbûl-i vasl-ı yârsın ey cân yine*²⁴⁴

(*Sevgili yine kirpik kılıcıyla cana kast eder; müjde olsun ki ey can, yine sevgilinin kavuşmasının makbulü oldun.*)

Klasik şiirde âşığın en büyük arzusu, sevgilinin dönüp ona bakmasıdır. Sevgili dönüp gamze okuyla onu kalbinden vurduğunda en büyük mutluluğu yaşar. Tasavvuf şiirinde bu ifadeler tamamen tasavvufî remizlere bürünür. Allah, makbul kullarına, sınamak ya da manevî derecelerini arttırmak için çeşitli belalar, musibetler verir. Onların ruhları musibet ve acılarla tasaffi ederek durulur, olgunlaşır, visale hazır hale gelir. Sevgilinin vaslına eren sâlik, şekeri de şeker kamışını da unuttur. Zira visal zevki her türlü lezzetin üstündedir:

La'l-i lebinden nûş eden âb-ı hayâtı unuttu

*Vasılın zülâlınden içen kand ü nebâtı unuttu*²⁴⁵

(*Dudağımın şarabından içen ab-ı hayâtı unuttu; kavuşmanın duru suyundan içen şekeri ve şeker kamışını unuttu.*)

²⁴³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 235.

²⁴⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 256.

²⁴⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 289.

Leb, yani dudak fenafillahın remzidir. Fenafillaha eren bir sâlik artık başka zevkler, lezzetler aramaz. Darağacına çıkma pahasına bu zevkten vazgeçmez. Hulûsi Efendi aşağıdaki beyitte durumu vuzuha kavuşturur:

*Kim daldı vahdet bahırına ere hakikat şehrine
Yârın muhabbet bezmine cânını kurbân eyledi²⁴⁶*

(Vahdet denizine dalan hakikat şehrine ulaştı; sevgilinin aşk meclisine canını kurban etti.)

Vahdete eren, ikilikten kurtulur, dostla celis olur, onunla enis olur:

*İkilik birlik oldu
Gönüller dirlik oldu
Aşk oldu enîsimiz
Dost oldu celîsimiz²⁴⁷*

II.3.f. Safâ: Âşığın visale ermesi safâ haliyle ifade edilir. Safâ, “sâfi olmak, bulanıksız, duru olmak; nefsânî özelliklerden arınmayı ifade eder... Safânın üç mertebesinden söz edilir: 1. Safâ-i ilim: Bu safâ Hz.Peygamber (s.a.v.)’in yolunda gidenin sülûkunu süsler, sâliki Hz. Peygamber’in(s.a.v.) edebiyatı edeblidir. 2. Safâ-i hal: Bu safâ ile hakikat şahitleri görülür, münâcât lezzeti tadılır ve cismânî âlemden geçilir. 3. Safâ-i ittisâl: Kulun kendinden fanî olarak, Hakk’ı görmesidir ki, bu durumda olan kul, kendi sıfat ve fiillerini, Allah’ın sıfat ve fiille-

²⁴⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 300.

²⁴⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 347.

rinde mahv ve ifnâ eder (yok eder).”²⁴⁸ Çekilen renc ü belalar-
dan, mihnet ve sıkıntılardan sonra gönülde temkin hâsıl olunca
ruh büyük bir safâ duyar:

Safâ-yı aşkêdır zâr olduğum aşkın safâsıyla

*Dil-i mecrûbun onmaz zahmı gayrının devâsıyla*²⁴⁹

*(Aşkın sevinciyle inlemek aşkın safâsıdır; yaralı gönlin yarası baş-
kalarının ilacıyla iyileşmez.)*

Aşkın derdiyle ağlamak, âşık için bir sevinç ifadesidir. Âşık,
aşk derdinden memnundur. Bu derdi başkaları tedavi edemez,
ancak hakiki sevgili ona şefkat nazarıyla muamele ederse şifâ
bulur. Safâ, gönülde ancak sevgilinin aşkı ile olur. Dert ve ga-
mın devası da ancak aşktır.²⁵⁰ Âşık, sevdasından dolayı her türlü
zevkten vazgeçmek durumundadır:

Hüsn-i sevdâsıyla her demde zebûn-i aşk olup

*Hep dem-i devrânımız o gayr safâdan geçmişiz*²⁵¹

*(Sevdasının güzelliğiyle her anda aşk düşkünü olup bütün zaman-
larda başka safâlardan vazgeçmişiz.)*

Demek ki asıl olan kalpteki aşktır. Bu aşk, âşık için en bü-
yük sevinç kaynağıdır. Aşk, kalbi istila etti mi, temizler, arındırır
her türlü masivadan.²⁵² Aşkın bu güzelliklerinden dolayı Hulûsi
Efendi aşağıdaki rubaide safâya teşvikte bulunur:

²⁴⁸ Cebecioğlu, age., s. 533.

²⁴⁹ Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 269.

²⁵⁰ Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 22.

²⁵¹ Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 100.

²⁵² Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 133.

*Safâ-yı aşka ol tâlib gönül gayrı safâdan geç
 Hevâ-yı yâra uy âşık isen gayrı hevâdan geç
 İki âlemde maksûdu rızâ-yı yâra terk eyle
 Eğer ârif isen marzî olup gayrı rızâdan geç²⁵³*

(Ey gönül, aşkın safâsını iste, başka safâlardan vazgeç. Aşkısan sevgilinin aşkına uy, başka arzularından vazgeç. Dünya ve ahireti sevgilinin rızasına bırak. Eğer ârif isen kendisinden Allah'ın razı olduğu kul ol, başka rızalardan vazgeç.)

Rubai, safânın mahiyetini, işlevini ve âşık için vazgeçilmeziliğini çok güzel ifade buyurmuş. Başka safâlar ve rızalar aramak, o kapıdan eli boş dönmekle neticelenebilir. Dünyada aşkın safâsı olmadan gönül safi, arınmış olmaz:

*Safâ-yı aşksız âlemde dil-i sâfî safâ bulmaz
 Safâ-yı aşkı kim bulmazsa dil derde devâ bulmaz²⁵⁴*

(Aşkın safâsı olmadan dünyada safi gönül safâ bulmaz; gönül aşkın safâsını bulmazsa derdine devâ bulamaz.)

*Safâ-yı hâtırım sensiz perişân olmamak olmaz
 Firâkı fehm eden âşıkda giryân olmamak olmaz²⁵⁵*

(Hatırın safâsının sensiz perişân olmaması mümkün değil; ayrılığı anlayan âşıkta ağlamamak olmaz.)

II.4. Âşık: Şiirde şairi temsil eden karakterdir. Muhabbette aşırı giden, çok seven manalarına kullanılan bu kelime, tasavvufi şiirlerde sâliki temsil eder. Hulûsi Efendi âşığı şöyle tarif eder:

²⁵³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 342.

²⁵⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 104.

²⁵⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 107.

*Her nefes hamd ü senâsı âşıkın
 Varlığı yokluk gınâsı âşıkın
 Derd-i aşk oldu safâsı âşıkın
 Mahv-i zât oldu fenâsı âşıkın²⁵⁶*

Her saat hamd ü sena eden, Allah’a şükreden, zenginliği yoklukta bulan, yani “Fakrım fahrimdir” diyen, safâsı, sevinci aşk derdi olan, zatını mahveden, nefis cihetiyle fanî olan kişidir. Aşağıdaki beyit bunu bir nebze daha açıyor:

*Men gülistân-ı bekânın gülleri hayrânıyım
 Şol bekâsız güllere yüz döndürüp zâr eylemem²⁵⁷
 (Ben beka gülistanının güllerinin hayranıyım, fanî olan güllere yü-
 zümü çevirip ağlamam.)*

Hulûsî Efendi Dîvânı’nda tarif edilen ve onun şahsında kişiliği tebellür eden âşık, bekâ bülbülüdür. Bekâ güllerine âşıktır. Mecazî mahbuplarla bir alışverişi yoktur. Âşık hayrandır, gördüğü güzellikler karşısında. Şöyle açıklar Hulûsî Efendi:

*Hayretle temâşâ-yı cemâl eyledi âşık
 Yok oldu da ikmâl-i kemâl eyledi âşık
 Her nazra-i ma’nâsına bin türlü avâlim
 Yüz açdı görüp terk-i hayâl eyledi âşık²⁵⁸
 (Âşık cemâli hayretle seyretti. Yok olarak kemalini tamamladı.
 Her bakışının manasına bin türlü âlemler yüz açtı, âşık onları görüp*

²⁵⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 352.

²⁵⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 190.

²⁵⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 350.

hayalleri terk etti.)

Âşığın birinci adımını cemâl seyri ile hayran olmak, ikinci adım, mazhar olduğu cemâl tecellisi karşısında varlığından tecerrüd edip fanî olduğunun bilincine vararak ölmeden ölmek, daha sonra da mana gözüne görünen âlemlere bakarak evham ve hayallerden sıyrılmaktır. Aslında tarif edilen seyr ü sülûk yolundaki sâlikin yolculuğu ve vardığı menzildir. Âşık, cemâl mumunun pervanesi olur, kendini bu mumun ateşine atıp yakar, ezeli sevgiliye tutulup sonunda Mansur gibi darağacına gitmeyi göze alır.²⁵⁹ Âşığın kararı ezelde verilmiştir. O kendini idrâk etmeye başladığı andan itibaren o güzelin meftunu, hayranı, ser-gerdandır.²⁶⁰ Âşık için gerekli olan, pervaneler gibi ateşe atılıp kolunu kanadını yakmaktır.²⁶¹ Âşık, aşığıdaki manzumede çok yalın bir ifade ile şöyle tanıtılmıştır:

Sevdâsı yârı âşıkın

Yok özge varı âşıkın

Hep kârı zârı âşıkın

Yâr ola yâr-ı gâr-ı aşk²⁶²

Bir başka manzumede âşığın şu özelliklerine dikkat çekilir:

Âşık aç susuz gerek

Her dem uykusuz gerek

²⁵⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 343.

²⁶⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 287.

²⁶¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 234.

²⁶²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 129.

Gamsız kaygusuz gerek

Gönül yâra yar olur²⁶³

Aşık olan post olur

Mevlâ ile dost olur

Gece gündüz mest olur

Gönül yâra yâr olur²⁶⁴

Her üç dörtlük de izah istemeyecek kadar açık. Âşık bu dörtlüklerde sayılan vasıfları taşıyan kişidir. Âşığa, eziyet ve sıkıntı, dert ve mihnet aşkın yadigârı, armağanıdır.²⁶⁵ Âşık için çektiği mihnet yük değildir. O, sadık yârı bulduğu zaman hiçbir sıkıntıdan yılmaz. Arı, utanmayı bir yana bırakır, aşkının gereğini yapar.²⁶⁶ Âşık, madde cihetiyle fanî olmadıkça cemâle nail olamaz:

Ayân olmaz yüzü ma'sûkun âşık olmadan fânî

Fenâsız kangı câna am görmeklik müyesserdir²⁶⁷

Fanî olmadıkça ma'sûkun yüzü âşığa görünmez; hangi can fena bulmadan onu görmek müyesser oldu, der şair. Tasavvufun temel ilkelerinden biridir fenâ. Sâlik nefis ve bedeni arzular ve istekleri bakımından kendini fanî etmedikçe mesafe alamaz. Bekâya giden yol fenâdan geçer. Âşık yanıp yok olsa bile başkasına sırrını açmaz, halini söylemez, söyleyemez. Zira bundan

²⁶³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 81.

²⁶⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 82.

²⁶⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 129.

²⁶⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 130.

²⁶⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 54.

şikâyet kokusu sezilir.²⁶⁸ Sevgiliye canını feda etmek âşığın sıradan işlerinden biridir. Âşık, pervanedir, pervanenin işi yanmaktır.²⁶⁹ (Âşık çılgındır, sevgilinin üzüntüsünden kendinden geçmiştir.²⁷⁰ Bir âşık tarifi de aşağıdaki beyitte yapıyor:

Âşık ana derler gözü câmi özü gönüllü gözü

Çıkıp aradan kendüzü câmi vü adı kalmaya ²⁷¹

(*Âşık, gözü, camî, özü, gönüllü gözü ve kendisi aradan çıkıp adı sanı kalmayandır.*)

Daha kısa bir söyleyişle âşık, fenâ makamına taht kurandır. Orada addan, şandan söz edilemez. Âşık sevgili ile beraberdir. İkilik bitmiş birliğe yetmiştir. Sevgilinin dudağından (fenafillah) başka bir şarap, bir içki âşığın aklına gelmez, susuzluğunu gidermez:

Leb-i yârından özge âşıkta sürb-i şarâb etmek

*İki âlemde rüsvâlekdan encâm-ı nedâmetdir*²⁷²

(*Sevgilisinin dudağından başka bir şarap içmek, âşık için iki dünyada da rüsvâlık ve sonunda pişmanlık duymaktır.*)

Aşk sarhoşluğunun humarı âşığa öyle bir zevk verir ki, onun aklı başından gider. Gece gündüz sevgilinin güneşinin tuluu ile mest olur.²⁷³ Âşık, sevgiliden başka her türlü irtibatını, ilgisini kesmek durumundadır:

²⁶⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 205.

²⁶⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 244.

²⁷⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 26.

²⁷¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 272.

²⁷²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 66.

²⁷³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 133.

Kes murâdın terk edip gayrı taalluk bendini

*Bend-i dâm-ı zülfi-yâr ol gayrıdan âzâde ol*²⁷⁴

(Bağlantın, irtibatın sadece sevgilinin saçlarının bağı olsun, başkalarıyla bağlarını kesip azat ol.)

Sevgiliye varmak için, başka alakalar, ilgiler olmamalı, sâlik sevgiliye kalbini tamamen bağlamalıdır. Aksine davranmak aşk davasında samimi olmadığını gösterir. O sevgilinin uğruna canı saçmak mutluluktur, özür dileyip canı esirmek kabahattir, günahtır.²⁷⁵ Aşağıdaki rubaide bu düşünce daha güçlü bir biçimde ifade edilmektedir:

Cânını cânâna teslim eyleyip ol câvîdân

Gönlünü dil-dâra ver ağıyâra meylin bağlama

Âdemin ebrûsuna kıl secdeyi Hakık'ı gözet

*Ârif ol cehli bırak inkâra meylin bağlama*²⁷⁶

(Canını sevgiliye teslim edip ölümsüz ol, gönlünü sahibine ver başkalarına meyletme, Âdem'in kaşına secde et, Hakık'ı gözet, arif ol cehaleti bırak inkâra meyletme.)

Rubaide, meleklerin Hz. Âdem (a.s.)'e secde etmeleri ve İblis'in karşı koyup baş eğmemesine telmihte bulunularak gerçek insan olma vurgusu yapılıyor. Hakk'ı bulmak, ona tam manasıyla inkıyad etmekle mümkündür. Âdem'e secde emrini veren Allah'tır. İblis buna uymamakla mel'un olup rahmetten kovuldu. Âşık da gerçek manada Hakk'a tevecüh edip

²⁷⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 169.

²⁷⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 139.

²⁷⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 340.

masivadan elini çekerek âriflik makamına çıkmalıdır. Ârife yakışan da böyle davranmaktır:

Unut ârif isen yârından özge ilm ü irfânı

Neyi bildinse andan başka hep ilmi cebâlet bil²⁷⁷

(Eğer arif isen yârinden başka ilim ve irfanı unut; neyi bildinse ondan bil, onun dışındaki her ilmi cebalet bil.)

Dikkat edilirse âşîğın temel olarak masivadan el çekip mahbub-ı hakikiye yönelmesi en temel vasıflarından biri olarak gösterildiği görülür. Âşık, iki dünyayı satıp sevgiliyi dir.²⁷⁸ Âşîğın matlubu, maksudu sadece ve ancak canandır, yarıdır, sevgilidir. Matlubu, isteği sadece sevgili olan menziline varır.²⁷⁹

Âşıkın nakdîne-i cânından cânân arzûsı

Zâhidin arzûsı Cennet kendide cân arzûsü²⁸⁰

(Âşîğın can sermayesinden maksadı sevgilidir; zâhidin arzusu ise Cennet ve (dolayısıyla) kendisidir.)

Zahidle âşîği ayıran temel nokta budur. Zahid nefsinin, âşık sevgilisini, rü'yeti düşünür. Âşıkla akıl arasında da önemli farklılıklar vardır. Âşık, aşkla sarhoş olduğundan akılla pek işi yoktur. Oysa akılın durumu farklıdır:

Âkılın her gördüğü bir perdedir mabbûbuna

Âşıkın aynı müdâm dostun likâsıyla gezer²⁸¹

²⁷⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 177.

²⁷⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 132.

²⁷⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 271.

²⁸⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 412.

(*Akıllı kişinin her gördüğü sevgilisi ile arasında bir perdedir; Âşığın ise sürekli gözü dostun kavuşma, görme dileğiyle geçer.*)

Akıllı kişi, her şeyi akıl terazisinde tartmaya çalıştığı için Âşığın, kimi zaman, aklın sınırlarını zorlayan hallerini anlayamaz. Bu yüzden âşığı kınamak gibi hatalara düşer:

İşit âşıkların sırrını ta'n eyleme ey ihvân

Veren aşk u muhabbeti değil mi Hazret-i Sübhân²⁸²

(*Ey kardeşler, madem aşk ve sevgiyi veren hazreti Sübhan'dır, (o halde) âşıkların sırlarını kınamayın.*)

Her şey akıl terazisiyle ölçülüp tartılamaz. Aklın eremediği, idrâk edemediği nice sırlar vardır. Aşk ehli rint meşrep olduklarından hareketleri laubalidir. Bunu bilip onları kınamamak gerekir.²⁸³ Aynı konuda Ziya Paşa şöyle der:

İdrak-i meali bu küçük akla gerekmez

Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez

Âşık, yardan gelecek her cefaya katlanmaya razıdır:

Çek hançer-i ebrûn ile yar sînemi zîrâ

Ben cânâ yetem döküle ger kanım elinden²⁸⁴

(*Eğer kanım elinden dökülüp ben cânâ ulaşacaksam kaşının hançeri ile çek, bağrımı yar.*)

Sonunda sevgiliye kavuşmak olan her hareket Âşığın makbulüdür. Âşık, eğer sevgili kabul ederse, layık görürse onun

²⁸¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 53.

²⁸²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 225.

²⁸³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 56.

²⁸⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 233.

uğruna canını seve seve vermeye her zaman hazırdır. Eğer âşık layık olursa, sevgili de ona visal için izin verir.²⁸⁵ Aşağıdaki manzumede âşığın ağlaması lirik bir eda ile dile getirilmiştir:

Ağlarım dâr-ı fenâda gülmezem

Yâr mıyım ağyâr mıyım bîç bilmezem

Ölmeden ön ölmek ister ölmezem

N'ideyim âb ile zâr oldu günüm

Âşıkım mihnet-i bâr oldu günüm²⁸⁶

(*Bu fanî âlemde ağlarım gülemem; sevgili miyim, yabancı mıyım, bilemem; ölmeden ervel ölmek isterim, ölemem; ne yapayım, günüm ab ve inlemekle geçer, Âşığım, günüm sıkıntı dikenleri oldu.*)

Kısaca nesre çevirdiğim bu mısralarda insan olarak, sâlikin çektiği sıkıntı vardır. Sâlik de bir insan olarak zaman zaman çıktığı yolda aksaklıklar yaşar. Zorluklarla karşılaştığı zaman çeşitli psikolojik sıkıntılara düşer. Bu anlarda ona yar ve yar-dımcı olan kendi ihlâsı ve mürşidin koruyup kollamasıdır. Böyle durumlarda, seher vakti uyanıp, dualara cevap veren Zat'ın dergâhına iltica etmekten başka çare olmadığı da âşıkardır:

Kalk ey gönül feryâda gel vakt-i seher vakt-i seher

Mahbûb-ı aşkı yâda gel vakt-i seher vakt-i seher²⁸⁷

(*Ey gönül, seher vakti kalk, feryada başla; aşkın mabubunu hatırla ve feryat et, yakar.*)

Allah, "Bana dua edin ki size cevap vereyim"²⁸⁸ buyurmuş-

²⁸⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 267.

²⁸⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 214.

²⁸⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 52.

tur. Sâlik, bu ilahî emre uyup sürekli yakarış durumunda olacak ki maksuduna ersin, visâle layık olsun. Sevgilinin mahallesinde yer edinsin, vatan edinsin.²⁸⁹ Hulûsi Efendi, Mecnun, Leyla'yı anınca aşk denizini boyladı, bense namus ve arı bıraktım²⁹⁰ diyerek âşıklar kervanına katıldığını zarif bir ifade ile dile getirmiştir. Aşağıdaki rubai, samimi bir gönlün mahbub-ı hakikiye içten gelen niyazının terennümleridir. Yorum katmadan sunuyoruz:

Yâra gönül bağlamışsın kim bilir

Gece gündüz ağlamışsın kim bilir

Sevgilinin gözlerine kaşına

*Cân u ciğer dağlamışsın kim bilir*²⁹¹

Âşığın sevgiliden beklentisini ifade eden aşağıdaki beyit de samimi bir yakarıştır:

Arz-ı cemâl eyle ne olur bu âşğın dâdârına

*Öyle bir ihsân eyle ki fevkinde ihsân olmasın*²⁹²

(Ey sevgili, ne olur, bu âşğın gözlerine cemâlini göster; öyle bir ihsanda bulun ki fevkinde, üstünde bir ihsan bulunmasın.)

II.5. Sevgili: Klasik şiirimizde sevgili önce bizzat Allah, sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), daha sonra padişah ya da herhangi bir insandır. Tasavvuf şiirinde ise başta Allah ve Rasûlü, daha sonra da mürşid ve sâliklerdir. Şiirleri okurken bu husus göz

²⁸⁸ 40/Mü'min, 60.

²⁸⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 269.

²⁹⁰Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 286.

²⁹¹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 367.

²⁹²Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 238.

önüne alınmalıdır. Mutasavvıf şairler, belki daha kolay anlaşılınsın diye ilahî aşkı anlatırken, beşerî bir sevgi ve sevgiliden bahsediyorlarmış gibi bir üslup kullanırlar. Bu, biraz da metaforlarla yüklü olan tasavvuf hayatının bir zarureti olarak görülmelidir. Sevgiliye ait unsurlar sanki bir insan tasvir ediliyormuş izlenimi uyandırır. Ancak, sembolik ifadenin arkasında anlatılmak istenen hakiki sevgilidir. Kaş, göz, gamze ve benzeri unsurlar ise tamamen tasvufi remizlerdir. Gönül, bütün güzelliklerin menşei olan ilahî güzelliğe hayrandır. Yani, gönül gözünü kamaştıran cemâldir. Eşyada tezahür eden esma-i hüsnadır:

Âfîâtâb-ı hüsnüne hayrân olan gönlüm şebâ

Âfîâtâb-ı pertev-i hüsnünle oldu âfîâtâb²⁹³

(Ey şab, senin güzelliğinin güneşine hayrangönül, güzelliğinin güneşinin ışıyla güneş oldu.)

Gönül, hakiki sevgilinin cemâli ile nurlanınca, güneş gibi ışık saçar, çevresini aydınlatır. Mürşid de güneş gibidir. Aldığı nurları etrafına saçar, gönülleri aydınlatarak Hakk'a yönlendirir. Aşağıdaki beyitte sembolik bir anlatımla şöyle sesleniyor Hulûsi Efendi:

Gördüm yüzünü bâr-ı dilim hep güle döndü

Akıcı gözüümün yaşsı revân bir sele döndü²⁹⁴

(Yüzünü gördüm, gönlümün dikenleri hep güle döndü; gözüümün yaşsı akıcı sele döndü.)

Bu beyti iki türlü anlamak mümkündür: Birincisi şair, mür-

²⁹³Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 22.

²⁹⁴Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 291.

şidini görüp, hasret giderdiği için bütün sıkıntılarından kurtulmuş, bu sevinçle sel gibi gözyaşlarını akıtmıştır. İkinci husus, bir tecelli coşkusuyla bu beyti terennüm etmiştir. Gönül gözüne ilahî güzellik tecelli edince her türlü gussa, keder, elem silinip gider; sâlik bu sevinçle gözyaşları döker. Bu, tamamen ferdî bir tecrübe olduğu için fazla söz söylemek doğru olmaz. Biz, sadece tahminde bulunabiliriz. Gerçek, sözlerin sahibi ile mahbub-ı hakikisi arasındadır. Zaten aşağıdaki beyit, bize şairin asıl maksudını ifade ediyor:

N'ideydim hâr u gilmânı n'ideydim bâğ-ı Rıdvânı

N'ideydim başka seyrânı sana seyrân olaydım yâr ²⁹⁵

(*Ben huri ve gulmanları ne edeydim, cennet bahçesini ne edeydim; seyrânım, gördüğüm o yâr olsaydı başka seyrânı ne edeydim?*)

Gerçek âşık için ne cennet, ne de içindeki lezzetle, nimetler söz konusudur. Onun için bir tek amaç vardır, rızaya erip, rü'yete nail olmak...Sâlik, manevî yolculukta zaman zaman duraklamalar, kabz halleri yaşar. Bu durumu aşağıdaki beyitten anlamak mümkündür:

Dîdârını görem dedikçe örttü nikâbı yâr

*Bildim ki ben ve talebim bana hicâb-ı yâr*²⁹⁶

(*Ben didârını göreyim dedikçe sevgili peçesini örttü; anladım ki ben ve isteğim sevgili ile aramızdaki perdedir.*)

Bu son derece önemlidir, O'na giderken âşık, her türlü şahsî çıkar kaygısından uzak olacak, kalbini arındıracaktır. Nef-

²⁹⁵Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 46.

²⁹⁶Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 47.

sin hoşuna giden-velev ki manevî olsun- istekler arada perde olur. Perdeleri kaldırmak için cehd göstermek sâlikin asıl işidir. Allah, herkesin derûnunda olanı bilir, miktarına göre muamele eder. Kimini sırrına vakıf eder, kimini ilgisiz, yabancı eder.²⁹⁷ Sadık âşık, sevgilinin kirpik oklarına hedef olmayı en büyük mutluluk sayar:

Tîr-i müjgâna hedef sînem ise şâd olam

*Yıkılıp tîğ-i müjenle yine âbâd olam*²⁹⁸

(Eğer göğsüm kirpik oklarına hedef olacaksam sevineyim, kirpiginin okuyla yıkılıp yine yapılıyım.)

Sevgili, kirpikleriyle âşığın kalbini yaralar, içinden kanı, yani günah kirlerini akıtıp arındırarak temizler, yeniden bayındır eder. Seyr ü sülûkun amacı da budur. Bu sebeple gerçek âşık, sevgilinin gamzesinden ayır düşmeyi istemez:

Gamzene gaddâr demiş cevre tabammül kalmayan

*Cevr odur kim tîğ-ı gamzenden cüdâ çeke azâb*²⁹⁹

(Eziyete tabammül edemeyen, gamzene gaddâr demiş; asıl eziyet gamze kılıcından ayrı düşüp azâp çekmektir.)

Gamze, “Farça ve Arapça’da göz kaş hareketi anlamındadır. Gözün kenarında görülen, insanı mest eden hareket. Çene ve yanaktaki hafif çukur. Yan bakış, göz süzme. İdrak edilen işaretler”³⁰⁰ manalarında kullanılır.

²⁹⁷Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 148.

²⁹⁸Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 400.

²⁹⁹Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, s. 22.

³⁰⁰ Cebecioğlu, a.g.e., s. 224.

Sonuç olarak, Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi (k.s.)'nin Dîvânı, Dîvân'da yer alan manzumeler, şiirler, tasavvufî şiir geleneğinin güçlü bir biçimde günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Mutasavvıfın amacı şiir yazmak ya da söylemek değildir. O, seyr ü sülûkündeki mevâcîd, zevk ve heyecanları, yârânına sunmak, onları bu güzelliklere ortak etmek amacıyla, bir manada ilhamın sevgiyle, şiir biçiminde dile getirmiştir. Yoksa amacı birinci derecede şiir değildir.

Tasavvuf şiirini anlamak, şairlerin gönül dünyasına yolculuğa çıkabilmek için en azından belli bazı terimleri bilmek gerekir. Terimleri bilmek de tam manasıyla bu tür şiirleri anlamaya yetmeyebilir. Zira bu şiirlerin çoğu mutasavvıfın manevî yolculuğundaki müşahadeleri, kalplerine gelen ilhamların eseridir. İstedığımız kadar gayret edelim, ancak bazı zevkleri tadabilir, hissedebiliriz. Tam manasıyla bir anlama, ancak benzeri bir ruhanî tecrübe ile mümkün olabilir. Remiz ve terimleri bilmek, bu şiiri anlama yolunda kılavuzluk edebilse de yeterli bir vüzuha bizi ulaştırmaz. Hulûsi Efendi de diğer mutasavvıf şairler gibi kimi şiirlerinde ilahî aşkı, beşerî aşk formunda sunmuştur. O da kaştan gözden, gamzeden bahsetmiştir. Ancak bunların hepsi remiz ve mecazdan ibarettir. Mana, bu mecazların sarıp perdelediği arka planda gizlidir. Bu çalışmada Hulûsi Efendi'nin gönül ve aşka dair şiirlerini anlamaya ve anladıklarımızı paylaşmaya gayret ettik. Eksiklerimizin, hata ve kusurlarımızın tashihini himmet erbabından beklediğimizi ifade etmeliyiz.

KAYNAKLAR:

- A.E. Afifi, "İbn Arabî", *İslam Düşünce Tarihi*, C.II, İstanbul 1990, Terc.Mustafa Armağan
- Abdurrahman Bedevî, "Miskeveyh", *İslam Düşünce Tarihi* C.II.
- Ali Nihat Tarlan, *Fuzulî Divanı Şerhi*,C.1.Ankara 1985.
- Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2009
- Fahruddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, terc. Suat Yıldırım,C.4. Ankara 1989. *Hulûsî-i Dârendevî Dîvânı*, pdf.
- İbn Arabî, *Fûsûsu'l-Hikem*, terc. M.N.Gençosman, İstanbul 1964
- İbn Arabî, *İlahî Aşk*, Çev. Mahmut KANIK, İstanbul 2008.
- İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, C.1. İstanbul 2008.
- İlhan Kutluer, "Aşk", *TDV.İslâm Ans.C.4*.
- İmam-ı Gazalî, *İyhau Ulumu'd-Din*, Tercüme.Ahmed Serdaroğlu, C.4, İstanbul 1975.
- Kemâl Ümmî Divanı İnceleme-Metin, Haz.Hayati Yavuzer, Bolu 2008.
- M.Said Şeyh, Gazalî, *İslam Düşünce Tarihi* C.II, Terc. Mustafa Armağan, İstanbul 1990.
- Mevlâna, *Divan-ı Kebir, Seçmeler*, Haz. Şefik Can, C.2, İstanbul 2000.
- Mustafa Güneş, *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı-Eserleri ve Dîvânı*, İstanbul 2006.
- Nesimî Divanı*, Haz.Hüseyin Ayan, Ankara 1990.
- Niyazî-i Mısırî Divanı, Haz.Kenan Erdoğan, Ankara 1998.
- Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005.

Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul 1994.

Ümmî Sinan Divanı, İnceleme Metin, Haz. Azmi Bilgin, İstanbul 2000.

Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, C.2, İstanbul 2007.

Yunus Emre Divanı II, Tenkitli metin, Haz. Mustafa Tatçı, Ankara 1990

Ziya Şükun, *Farsça-Türkçe Lügat Gencine-i Güfstar Ferheng-i Ziya*, C.II, İstanbul 1996

III.BÖLÜM

GÖNÜL VE AŞK MERKEZLİ

MAKALELERDEN ÖRNEKLER

AŞK ATEŞİNE PERVANE OLMAK

Yrd. Doç. Dr. Hakan YEKBAŞ

Türk edebiyatının tarihî seyri içerisinde birçok edip ve münekkit; edebiyatın asıl ve yegâne amacının estetik zevk ve heyecan uyandırmak olduğunu dolayısıyla kendi dışında hiçbir maksada hizmet edemeyeceğini ifade etmişlerdir. Buna karşın özellikle mutasavvıf müellifler, edebiyata ve dolayısıyla şiire daha yüce bir amaç yüklemişlerdir. Sanatsal kaygılardan ziyade düşünce ve tefekküre dayalı olan tasavvufî şiirin ortaya çıkmasında da bu anlayış etkili olmuştur. Edebiyatı Yüce Yaratıcı'yı aramak, bilmek, tanımak ve anlamak için bir vasıta olarak gören bu anlayışın en veciz ifadesini Necip Fazıl'ın *Sanat* adlı şiirinde görmekteyiz:

Anladım işi, sanat Allah'ı aramakmış;

Marifet bu, gerisi yalnız çelik-çomakmış...³⁰¹

Şiirlerini sanatsal kaygılardan âzâde tasavvufî vecd ve hâllerinden kaynaklanan ilhamın ürünüyle yazan sûfî şair için tek bir amaç vardır: Her mısrasında İlâhî aşkın bir yansıması olan ve kendi kişisel tecrübelerinden ziyade tamamen İlâhî bilgininin gönüllerini ihata etmesiyle ortaya çıkan hikmet ve irfanı mısra-

³⁰¹ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1996, s. 39.

lara dökmek. Tasavvufî şiir, bu sayede insanın varoluşunu sorgulayan, kendi varlık farkındalığının bilincine ulaşmasını salık veren bir sanat anlayışının yansıması olmuştur. Sûfî şair için manevî tecrübenin doğrudan taşıyıcısı olan şiir, aynı zamanda Allah'ın varlığının da bir delilidir. Çünkü şiir, bir duygu hâlinde öte, üstün ve mamûl bir idrak işi ve hiçbir sınırdan durmaksızın “*Mutlak Hakikat*”i arama faaliyetidir.³⁰²

Bu idrak faaliyeti sırasında sûfî şairin, kelimelere alışılmışın dışında ikincil anlamlar yüklediği görülmektedir. Mecazlı ve istiareli anlatım, remiz, ima ve tevriyeli ifade şeklinde kendini gösteren bu anlatım şekli, tasavvufî şiirin şerh edilmesini gerekli kılmıştır. Mutasavvıfların; ruhânî yolculukları esnasında yaşadıklarını, geçirdikleri hâl ve makamları, müşahede ve tecrübelelerini dile getirirken kullandıkları dil, Paul Valery'nin deyimiyle “*dil içinde bir üst dil*”dir. Bu özelliğinden dolayı tasavvufî şiir, şerh edilmeye muhtaçtır.

Tezkire müellifi Latîfî, mânâ âlemindeki hakikatlerin, ancak benzerleriyle anlatıldığına dikkat çekerek bu mecaz ve istiarelerin kelime anlamlarıyla anlamamak gerektiğine işaret etmektedir. Latîfî; fazileti şiar edinmiş şairlerin, hakikatları mecaz örtüsü altında dile getirmek için çeşitli sanatlarla def, ney, ma'sûk ve meyden bahsettiklerini belirttikten sonra, bu sözlerin dış görünüşe bakıp da şarap, dilber ve boy övgüsü olarak düşünmemek gerektiğini söyler. Tasavvuf ve hakikatı bilenlerin dilinde her sözün bir manası, her ismin bir müsemması, her

³⁰² Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1999, s. 20.

sözün bir tevili ve her tevilin de bir temsili olduğunu söyleyen Latîfî, şairlerin asıl amacının şiir sanatları ve güzel hikâyeler ile Yaraticıyı övmek olduğunu da ifade eder.³⁰³

Yukarıda sözü edilen tasavvufî şiir geleneğinson asrımızdaki önemli temsilcilerinden biri de Osman Hulûsi Efendi'dir. Şiirlerini sanatsal bir kaygıdan ziyade gönül dünyasındaki hikmet ve irfanı ifade aracı olarak gören Hulûsi Efendi, Dîvânı'ndaki birçok şiiri bu amaçla söylemiştir. Osman Hulûsi Efendi, şiir yazmadaki amacını öncelikle tefekkür etmek ve muhibbanının ufkunu açmak şeklinde düşünmüştür. Dîvânı'nda yer alan birçok manzumenin nasihat içerikli olması, bu anlayışının bir yansımasıdır.

Bu doğrultuda Osman Hulûsi Efendi'nin mana dünyasını ifade ettiği, kendi iç benliğinde yaşamış olduğu müşahede ve tecrübelerinden bahsettiği bir manzumeyi şerh etmeye çalışacağız. Müstezat nazım şekliyle söylenen manzume, şairin ruh dünyasındaki tecrübelerini anlatması bakımından önemlidir.

Şiirin şerhinegeçmeden önce, beş beyitlik müstezatin tamamını birden görsel ve işitsel olarak değerlendirebilmek amacıyla bütün hâlinde vermek yerinde olacaktır:

³⁰³ Rıdvan Canım, *Latîfî, Tezkiiretü's-Su'arâ ve Tabstratü'n-Nuzamâ*, AKMYay., Ankara 2000, s. 61-62.

Mef 'û lü / Me fâ 'î lü / Me fâ 'î lü / Fe 'û lün

Mef 'û lü / Fe 'û lün

1 Men sâkin-i mey-bâne-i gam zâde-i aşkım
Vîrâneyim ammâ

Sâkî bana mey sun bana üftâde-i aşkım
Dîvâneyim ammâ

2 Men Rûz-ı Elest'in meyinin olalı mesti
Bir bâde-peresti
Ser-mest-i ezel câm-ı mey-i bâde-i aşkım
Mestâneyim ammâ

3 Mecnûn'u kılıp bir nazâr-ı ân ile Leylâ
Pâ-beste-i sevdâ
Bildim ki yanıp nârına bir sâde-i aşkım
Pervâneyim ammâ

4 Ayılmışım ol demde ki bu âlem-i ecsâm
Yok idi serencâm
Cân vermeğe dîdârına âmâde-i aşkım
Bîgâneyim ammâ

5 Hulûsi ann pâyına yüz koy da olup hâs
Deryâsına gavnâs
Dal babr-ı muhîtime de âzâde-i aşkım
Dür-dâneyim

Manzumenin Şerhi

1. Beyit:

Men sâkin-i mey-bâne-i gam zâde-i aşkım

Vîrâneym ammâ

Sâkî bana mey sun bana üftâde-i aşkım

Dîvâneym ammâ

(*Gam meybanesinin sakini, aşkım çocuğuşum; ama (aynı zamanda) viraneyim. Ey sâkî bana mey sun bana, ben âşşığım; ama (aynı zamanda) divaneyim.*)

Manzumede şairin özellikle “ben”liğini vurguladığı görülmektedir. Beyitte geçen “ben, bana” zamirlerinin yanı sıra “aşkım, vîrâneym, dîvâneym” kelimelerinde kullanılan 1. tekil şahıs ekleri, şairin manevî ve ruhanî kimliğine³⁰⁴ vurgu yapmaktadırlar. Şiirde kastedilen benlik anlayışı ile “kibir, gurur, egoizm” anlamına gelen *benin* arasında bir ilişki yoktur. Şairin vurgulamak istediği “Kendini bilen Rabbini bilir” fehvası gereğince insanın kendini bilmesi, Yaratıcıyla bir olması ve ilahî benliğini oluşturmasıdır. Zaten her şeyden önce mutasavvıf kendini bilmek ve tanımakla işe girişir. Yani varlığını sorgulamaya, varoluş sebebini idrak etmeye çalışır. Bu idrake ulaşan insan, aynı zamanda gerçek kimliğine yani benliğine de ulaşmış olur. Yunus’un “Beni bende demem bende değilim / Bir ben var bende benden içerir” derken kastettiği de insanın gerçek, manevî kimliğidir. Aynı anlayış Hristiyan tasavvuf geleneğinde şu şekilde ifade edilmek-

³⁰⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul 2001, s. 72.

tedir: “*Nosce te ipsam*” yani “*Kendini tanı.*”

Bu telakkinin yansımalarını en iyi Yûnus Emre'nin şiir felsefesinde görmekteyiz. Yûnus'un şiirlerinde iki *benden* söz edebiliriz. Birincisi kişisel olan yani *nefs* diyebileceğimiz insanın subjektif yönüyle ilgilidir. Nefsanî olan ben, insanın maddî varlığıyla ilgilidir ve dünyadan bağını koparamaz. Yûnus'un:

Ömrüm beni sen aldattın

Ab nideyim ömrüm seni

Beni deprenemez kodun

Ab nideyim ömrüm seni

mısralarında şikâyet ettiği *ben*, nefsin arzularına boyun eğen kişisel ben'dir.

İkincisi ise “*aşkın ben*” olarak vasıflandırılan, sâlikin kendi varlığı hakkında düşündüğü ve kendini öteki nesnelere ayırdığı bir bilinç hâlidir. “*Aşkın ben*” bir yandan İlahî özellik arz ederken bir tarafıyla da bedenle ilgi kurmuştur.³⁰⁵

Mutasavvıf şairin bu bilince ulaşması yani kendini tanıması ve ilahî benliğine ulaşması ancak belli bir eğitim süreci yani seyr ü sülûk ile gerçekleşir. O, kendinin keşfini beşerî *ben*'den arındıktan sonra gerçek *ben*'e kavuşarak tamamlar.

Şair, beytin geriye kalan bölümlerinde de tasavvufî terimler etrafında bir anlam ilgisi oluşturmuştur. Hulûsi Efendi, “*mevhâne, virâne, sâkî, mey, üftâde, divâne*” kavramları etrafında bir

³⁰⁵ İbrahim Ağâh Çubukçu, “Yunus Emre'nin Felsefesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, s. 71-93.

meclis mazmunu oluşturmuştur. Yukarıda daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu kelimeleri gerçek anlamı ile düşünmemek gerekmektedir. Tarikat âdâbı ile ilgili kitaplarda mutasavvıfların kendilerine özel bir kelime kadrosuyla konuştukları, şiir söyledikleri belirtilmesi de bu yüzdendir. Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin'in Hurde-i Tarikat'ında yer alan şu ifade, tasavvuf erbabının dili konusunda bizleri aydınlatmaktadır. “*Uhlular demişlerdir ki, her tâifenin bir dili vardır, tarikede olan kimselerin dili takvâ üzerine ola ve fîli takvâyâ muvâfık ola.*”³⁰⁶

Bu anlayış ile beyte bakıldığında meyhâne ile kastedilenin kâmil mürşidin gönlü olduğu anlaşılacaktır. Zira orası, Allah sevgisinin hazinesidir. Ayrıca tasavvufî literatürde meyhane ile tekke de kastedilmektedir. Tekke, ilahî aşk şarabının sunulduğu, gönüllerin Allah'a yöneldiği bir mekândır. Bu meclisin sâkîsi ise Allah veya mürşid-i kâmindir.

Mey ise bu tekkede sâliklerin ulaşmaya çalıştığı İlâhî aşkı temsil etmektedir. Meyi içen muhabbetullaha ulaşacaktır. Yani mey, irfan duygusudur ve aşktır. Bu meyden içenler, Hakk'a âşık olurlar.

Beyitten anlaşıldığı kadarıyla şair, tekkenin bir sâkinidir. Yani bir dervîştir. Manzumede geçen virane kelimesi “*harap yer, yıkıntı*” anlamına geldiği kadar tasavvufî literatürde “*boş görülen derbeder dervîş, ehl-i barâbât*” anlamına da gelmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla şair, bu kelime vasıtasıyla meyhanelerin eskiden yıkık dökük harabe yerlerde bulunduğu da gönderme yapmaktadır.

³⁰⁶ Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı-Halil Çeltik, “Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî'nin Hurde'si”, *Tasavvuf*, Sayı; 3, Nisan 2000, s. 43-63.

Viranelerin bir diğer özelliği ise hazinelerin bu tür yerlerde saklanıyor olmasıdır. Buna göre şair, nasıl ki hazineler kimsenin bir şey ummadığı virane ve harap yerlerde bulunuyorsa manevî cevherlerde kimsenin bir şey ummadığı üstü başı toza bulanmış derbeder dervişlerde bulunmaktadır, demektedir. Yani dış ben'e aldanılmaması gerektiğini, kendisinin İlahî aşk meclisinde âşık olduğunu ifade etmektedir.

Şair, beytin ikinci mısrasında ise âcizliğini idrak eden bir âşık tavrıyla karşımıza çıkmaktadır. İlahî aşkın üftadesi yani âciz ve çaresiz bir kul olduğunu söyleyen Hulûsi Efendi, sâkîden yani Allah'tan kendisine lutfetmesini istemektedir. Allah'ın bir mutasavvıfa en büyük lutfu, onun gönlüne tecelli etmesi, bu suretle aşk şarabını ona sunmasıdır. Beyitte geçen “*dâvâne*” kavramının “*âşık*” anlamında kullanılması da bu yüzdendir.

2. Beyit

Men Râz-ı Elest'in meyinin olalı mesti

Bir bâde-peresti

Ser-mest-i ezel câm-ı mey-i bâde-i aşkım

Mestâneyim ammâ

(Ben Elest günü içilen meyin sarhoşu ve bu şarabın düşkününü olalı, ezel sarhoşlarının başı ve aşk şarabının kadehiyim; ama (aynı zamanda bu aşktan dolayı) sarhoşum.)

Müstezatın ikinci beytine de “*aşkın ben*”ini vurgulayarak başlayan şair, tasavvufî şiirimizde sıkça geçen “*rûz-ı elest*”i bizlere hatırlatmaktadır. Ezel kavramının tasavvuftaki karşılığı *bezm-i ezel* başka bir deyişle elest bezmidir. Buna göre Hak Te'alâ, in-

sanlardan çok evvel onların ruhlarını yaratmış ve onlara sor-
muştur. “*Elestü bi-Rabbiküm, (Ben sizin Rabbiniz değil miyim)*”,
onlar da “*Kâlû belâ, (Evet, öyledir.)*”³⁰⁷ demişlerdir. Böylece Allah
ile kulları arasında bir mîsâk yapılmış, kullar Allah’ın birliğine
iman ederek söz vermişlerdir. Fakat maddî dünya hayatı içinde
bazı insanlar, bu sözü unutarak nefsinin esiri olmuşlardır. Sö-
züne sadık olanlar ise mü’min, ârif ya da kâmil olmuşlardır.
Yani herkes ezelde ne ise aslında burada da odur. Burada kâmil
olan ezelde ruhlar âleminde iken de kâmil idi. Orada ârif olan
burada da ârif olur. Kâmil ve âriflerin ezal meclisinde ve bu
dünyadaki hâllerinde değişiklik olmaması, onların Allah’a duy-
dukları aşk ile ilgilidir.

Bezm-i eleste ruhların İlâhî sevgiliye âşık oldukları şeklin-
deki anlayış, aşkın tasavvuftaki konumunu da tayin etmiştir.
Beyitte geçen “*mey*” kavramının tasavvufî literatürde “*aşk*” an-
lamına geldiğini daha önce ifade etmiştir. Âşık, bu meyi ezal
gününde içmiştir, yani elest meclisinde aşka tutulmuştur.

Şairin ezal kavramını söz konusu etmesi, sevgilinin ezalî ol-
duğuna işaret etmektedir ki bu da Cemâl-i Mutlak olan Allah’tır.
Yani aşkın hem kaynağı hem de başlangıcı ezalîdir. Zaten Allah,
insanı ruhundan üfleyerek yaratmıştır. Dolayısıyla insanın mayası
aşkla yoğrulmuştur. Ruhlar âleminden dünyaya misafir olarak
gönderilen insan, tekrar sevgilinin yanına ulaşmak için aşkı yaşa-
malı ve gerçek bir âşık olduğunu ispat etmelidir. Mevlâna, bu
yüzden insanın Allah’a ancak aşkla ulaşabileceğini söyler.³⁰⁸

³⁰⁷ 7/A’râf, 172.

³⁰⁸ Veled İzbudak, *Mesnevî*, Cilt: III, MEB Yay., İstanbul 1995, s. 247.

Ezel gününden beri âşık olduğunu ifade eden şair, kendisini aynı zamanda ezel sarhoşlarının başı olarak vasıflandırmaktadır. Hulûsi Efendi, muhtemelen burada aşkının büyüklüğünü vurgulamaktadır. Öyle ki kendisini hâlâ mestâne olarak nitelendirmektedir. Yani ezel meclisinden ayrılmış olsa bile masivanın aşkını azaltmadığını hatta sevgiliye duyduğu iştiyakın daha da arttığını ifade etmektedir.

3. Beyit

Mecnûn'u kılıp bir nazâr-ı ân ile Leylâ

Pâ-beste-i sevdâ

Bildim ki yanıp nârına bir sâde-i aşkım

Pervâneyim ammâ

(Leylâ Mecnûn'ı bir anlık bakışı ile sevdasına bağlamıştır. Bildim ki ben (aşkın) ateşine yanmış, gösterişsiz bir aşkım ama (aynı zamanda) pervaneyim.)

Fuzûlî, Kays ile Leyla'nın mektepte ilk kez karşılaşmalarını ve birbirlerine meftûn olmalarını şöyle anlatır:

Bir saf kız turdu bir saf oğlan

Cem' oldu bebişte hûr u gilmân

...

Şebbâz bakışlu âhû gözlü

Şîrîn-hareket ü şebd sözlü

...

Râb u revîşi müdâm gamze

Başdan ayağa temâm gamze

...

Kays anı görüp belâk oldu

Bin şevk ile derd-nâk oldu

...

Gördü ki bir âfet-i zemâne

*Misli dabi gelmemiş cibâna*³⁰⁹

Beyitlerden anlaşılacağı gibi Mecnûn'u aşk ateşine bırakan Leyla'nın gamzesi yani bakışlarıdır. Leyla'nın bir anlık bakışı Mecnûn'un yüreğine sevda ateşini düşürmüştür.

Sâlikin yüreğinde İlâhî aşkın ateşini tutuşturan ise mürşidinin nazarıdır. *Bakış, bakma, göz atma* gibi anlamlara gelen nazar, tasavvufta önemli bir terimdir. Sâlikin cezbesi için mürşidinin nazarı gerekir. Nazar yoluyla mürşidinden feyz alan müridin ruhu olgunlaşır. Nazar, sâlikin yetişmesi ve eğitimi için önemlidir.

Tabîî nazarın bir diğer anlamı da göz değmesidir. Kelimenin göz değmesi anlamı da çok zaman sevgilinin al yanakları üzerindeki benlerinin; ateş üzerindeki üzerlik tohumlarına benzetilmesiy-le ortaya çıkar. Bu vesileyle nazar, ateşle ilgilidir. Hulûsi Efendi'nin ikinci mısradaki ateşten bahsetmesi de bu yüzdendir.

³⁰⁹ Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, (Hzl: Hüseyin Ayan), Dergâh Yay., İstanbul 2005, s. 94-96.

Şairin ikinci mısırada *şem'pervane* mazmunu çerçevesinde kendisini pervaneye benzettiğini görmekteyiz. Divan şiirinde pervane, âşığı simgeler; mum ise ma'suktur. Pervane, mum ışığının çevresinde döner döner ve öyle bir an gelir ki kendisini mumun alevine bırakır. Yani tek bir ışık etrafında döner ve kendini yakıp yok eder. Vahdet yolundaki dervişin, sâlikin yok oluşu da buna benzer.³¹⁰ Yani ışık, İlahî aşk; pervane ise bu aşka kendini kaptırarak yanan kavrulan tarikat ehlidir. Aşkın ateşinde kendi cismini ve nefsinin yok eden Hulûsi Efendi, bir anlamda fenâfillaha ulaştığını da söylemektedir.

4. Beyit

Ayılmışım ol demde ki bu âlem-i ecsâm

Yok idi serencâm

Cân vermeğe dîdârına âmâde-i aşkım

Bîgâneyim ammâ

(Öyle bir zamanda ayılmışım ki ne bu cisimler âlemi ne de başka bir şey vardı. (Sevgilinin) çehresine canımı vermeye aşkımla hazırım ama (aynı zamanda) bu dünyadan da bağımlı koparmışım.)

Bu dünya, görünen âlemdir. Kevn ve fesât âlemdir. Hepimiz aslında ruhânî âlemden bu dünyaya yani cisimler âlemine gelmişizdir. Ruh âleminde insan, hem kendini hem de Allah'ı idrak etmiştir. İnsan, elest bezminde iken ruh hâlindedir. Yani henüz bir bedene, cisme sahip değildir.

³¹⁰ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M Yay., İstanbul 2003, s. 383.

Beyitte de şair; bu dünyadan bağını kopardığını, gönlünde masivaya dair bir şey olmadığını söylemektedir ki bu ancak cisimden kurtulmak yani beden kafesinden ruhunu azad etmekle mümkündür. Şair, bu suretle bir anlamda uykudan uyandığını söylemektedir. Bilindiği gibi dünya, Kur'an'da ve hadislerde bir gaflet ve uyku yeri olarak tavsif edilmiştir. Hulûsi Efendi, ruhunu maddeden arındırmak suretiyle gaflet mekânı olan dünyadan bağını kopardığını ifade etmektedir.

5. Beyit

Hulûsi anın pâyına yüz koy da olup bâs

Deryâsına gavrâs

Dal bahr-ı mubâtine de âzâde-i aşkım

Dür-dâneyim ammâ

(Ey Hulûsi, (sevgilinin) ayağına yüzünü koyup onun saf aşk deryasına dalgıç olup O sevgilinin denizine dal, çünkü ben aşktan dolayı hüriim ama (aynı zamanda, bu deryanın) bir incisiyim.)

Hulûsi Efendi, son beyitte Rahmân'ın aşk deryasına daldığını ifade etmektedir. Deryâ, tasavvufta *insân-ı kâmil* anlamına geldiği gibi varlık anlamını da taşımaktadır. Beyitte kastedilen anlam da budur. Yani şair, deryadan Allah'ın varlığını ve vahdetini kastetmektedir. Aslında beyitteki bu ifadeler, vahdet-i vücûd düşüncesindeki “*beme üst*” yani “*Ne varsa O'dur.*” görüşünün bir yansımasıdır. Buna göre kâinatta varlık olarak ne varsa bütün eşya, hep Allah'ın esmâ ve sıfatlarının tecellisinden iba-

rettir.³¹¹ Rahmân Suresi 26. ayette buyrulduğu gibi “*Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.*” Dolayısıyla var olan tek hakikat Allah’tır. Sûfî de bu varlık içine tıpkı bir dalgıç (gavvas) gibi dalıp kendi benliğini yok etmelidir. Hulûsi Efendi’nin Dîvânî’nda geçen aşağıdaki beyit, söylediklerimizi destekler niteliktedir:

Vücûdun gark-ı bahr-ı vasl-ı yâr et hicrîden kurtar

Ki mahv-ı mahz-ı Zât-ı Mutlak ise işbu deryâdır

Görüldüğü gibi şair, Mutlak olan sevgiliye kavuşmak isteyenlerin vahdet deryasına dalması gerektiğini, bu suretle maddeden kurtulabileceklerini ifade etmektedir.

İkinci mısradaki *babr-ı muhît* ifadesi ile de mutlak varlık olan Allah kastedilmektedir. Hulûsi Efendi, daldığı bu deryada hem dalgıç hem de inci olduğunu söylemektedir. Bilindiği gibi dalgıçlar, denizlerin dibinden inci gibi değerli mücevherleri çıkarmaya çalışırlar. Şairin hem dalgıç hem de inci olduğunu söylemesi bu bakımdan ilginçtir.

Sonuç

Mutlak varlığın sırrıyla hemhâl olan mutasavvıf, “*Ben ol da gör*” kuralından hareketle söylemek istediklerini söz ile değil hâl ile ifade etmeye çalışır. Bu hâlin ifadesi için çoğu zaman kelimelerin gerçek anlamları yetmez. Bunun içindir ki mutasavvıf, ancak imâ ile yetinir. İşte bu imâ, tasavvufî sembolleri doğurmuştur.

³¹¹ Mahir İz, *Tasavvuf Mahiyeti, Büyüklere ve Tarikatler*, TÜRDAV Yay., İstanbul ?, s. 161.

Şiirinde tasavvufî remizleri ve sembolleri yoğun ve başarılı bir şekilde kullanan Osman Hulûsi Efendi, bu suretle müşahede ve tecrübelerini aktarmıştır. Yukarıda şerh etmeye çalıştığımız manzume de şairin bu tür şiirlerindedir. Hulûsi Efendi, tasavvufta ulaştığı merhaleyi ve yaşadığı hâli, kelimelerin görünmeyen anlamlarından hareketle ifade etmiştir. Buna göre Hakk'ın meclisinde yani elest meclisinde aşk şarabını içen şair, bu dünyada O'nu tekrar görmek amacıyla beden kafesinden kurtulmaya çalışmaktadır. Şair, bunu başarmıştır. Gözüne cismanî âlem değil ruhânî âlemin sırları görünmektedir. O, artık bu dünyanın karanlık dehlizlerinde değil, Hakk'ın aşk deryâsında bir gavvastır. Bu deryada bir incidir.

Kaynakça

Rıdvan Canım, *Latîfî, Tezâkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nużamâ*, AKM Yay., Ankara 2000.

“Yunus Emre'nin Felsefesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, s. 71-93.

Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, (hızl: Hüseyin Ayan), Dergâh Yay., İstanbul 2005.

Mahir İz, *Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatler*, TÜRDAV Yay., İstanbul.

Veled İzbudak, *Mesnevî*, Cilt: III, MEB Yay., İstanbul 1995.

Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1996.

Cemâl Kurnaz -Mustafa TATCI-Halil Çeltik, “Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî'nin Hurde'si”, *Tasavvuf*, Sayı: 3, Nisan 2000.

İskenderPala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M Yay., İstanbul 2003.

SüleymanUludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2001.

HAYAL ÂYÎNESİYİM

HULÛSİ EFENDİ (K.S)'NİN ŞİİRİ

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

1. *Hayâl âyînesiyim her hayâlim hatt u bâlince
Ne müşkil hâle düşdüm zülf ü hâl ince hayâlince*
2. *N'iderdin ey gönül zülfün...olmağz bende
Atar tîr-i kemâni cân alır ebrû hilâlince*
3. *Beni ta'n etme ey muhtâ füsûnkâr dîdesi yârın
Nigâh etdikçe akl u fikr alır sibr-i belâlince*
4. *Kim olmaz âşık-ı şeydâ görüp de olmasın rüsvâ
O servi kâmeti Tâbâ gezince gül nihâlince*
5. *Hulûsi n'eyleye yârın visâlde bulmasa yârın
İsterler cümle ahvâlin hesâbını suâlince*

“Tasavvufun dili, şüphesiz o dilin daha çok kullanıldığı mekân ve muhitlerde gelişmiştir. Bugün o mekânlar yoktur; ancak dilden dile gönülden gönüle intikal eden söz mirasıyla oluşan muhitler hâlâ varlığını idame ettirmektedir.”

Tasavvuf, Yunus Emre'den bu yana şiirimizi derinden etkilemiştir. Tasavvufun şiir dünyamıza ve dilimize tesiri, sadece tekke şiiri yahut tasavvuf şiiri adını verdiğimiz vâdîde söylenen şiirlerle sınırlı kalmamış; bununla birlikte inşa ettiği özel dil ile divan şiiri ve halk şiirinin söz dünyasını etkileyerek geniş bir alana yayılmıştır. Günümüzde de bu etkinin izlerini, hem modern şiirde, hem de geleneksel formlara bağlı olarak yazılan şiirde görmek mümkündür.

Tasavvufun dili, şüphesiz o dilin daha çok kullanıldığı mekân ve muhitlerde gelişmiştir. Bugün o mekânlar yoktur; ancak dilden dile gönülden gönüle intikal eden söz mirasıyla oluşan muhitler hâlâ varlığını idame ettirmektedir. İlahilerde, türküler ve şarkılarda hâlâ hayat bulan tasavvuf dili, modern şairin de çıkış kapılarından birisidir. Çünkü bu dil, fotoğrafa derinlemesine nüfûz ederek görünenden öteyi idrak etmeyi öngören yüksek bir öğretinin dilidir. Zâhir, görüntüden ibârettir. Görüntüyü bir yere kadar yazarsınız, resmeder, şarkısını yaparsınız; ama bir yerden sonra, görünenin hayal ve düşüncüyü sınırladığını ve zamanla şiir ve sanat eserini sıradanlaştırarak sanatçının düşlemini tükettiğine şahit olursunuz. Oysa sanatçı bitmek tükenmek bilmeyen bir anlam dünyasından seslenmesini bilmelidir. Bu bakımdan tasavvuf, uçsuz bucaksız bir bakış kazandırır; görüş ve duyuş verir. Şairi, bir yönüyle mitsel bilginin baştanbaşa hayal ve heyecan dünyasına alıp götürürken, öte yandan da kendi

gerçekliği ile hakîkatin eşğine ulaştırır.

Belki, tasavvufî mekânların yokluğuna paralel olarak muhitler de zayıfladı. Bu cümleye “belki” ifadesiyle başlamalıydım; nitekim görünen o ki, dil mekânla ve bu mekânı dolduran ayinler, özel uygulamalar, ziyafetler, giyim kuşam ve sosyal ilişkilerle hayat bulan kültürel zenginliklerle kendini yeniliyor ve çoğalıyor. Tasavvuf dilinde, mekânın kaybı, zaman içerisinde bu yenilenme ve çoğalmayı bir kenara bırakalım, dil kaybını da beraberinde getirmiştir. O dilin pek çok kavramını, söyleyişini, edasını, lezzetini kaybettiğimiz bir gerçektir. Bugün Mevlevîlik üzerine bunca bilimsel ve kültürel etkinlik yapılıyorsa da, o kültüre yeni kavramlar, kelimeler, söyleyiş ve eda kazandırılmadığı gibi, kullanılan dile de nüfûz edilemediği, içselleştirilip kâmilan anlamlandırılmadığı bir gerçektir. Bu durum Bektâşîlik için de geçerlidir, Nakşîlik ve Halvetîlik için de. Dil, üretildiği vasattan kopmuştur. O vasatı yeniden kurmak, bir noktaya kadar, burarlarda üretilen metinlerin filolojik anlamda çoğalmasıyla mümkün olacaktır. Dîvânlar, mesnevîler, menkâbeler, hatıratlar ve tarihi kayıtlar yayımlandıkça, o dil varlıklarını yeniden hatırlamış olacağız. Fakat bütün bunlar, o dilin kaybolan yüzünü bütünüyle bize gösteremeyecektir. Peki, bu kayboluşun nasıl önüne geçebiliriz? Günümüz şairleri, en azından tarihi ve kültürel olana değer veren müdekkik şairler, bu soruyu sormak durumundadırlar.

Bana kalırsa, bu sorunun cevabı içinde gizlidir. Dil, kullandıkça, o dilin kelime dünyası sanat eseriyle, doğru söyleyişle ve anlayışla buluştukça ihya edilir. Burada, kaybolan söz varlıklarına yeniden hayat vermekten söz etmediğim malumunuzdur.

Fakat bir kültürün, bir geleneğin izlerini sürmek, oradaki söyleyişi, buluşu ve bakışı tıpkı tarihi bir esere hayat verir gibi, restore ederek yani o kavramlar dünyasını yeniden söyleyerek sürdürmek mümkündür. Her restorasyon faaliyetinin bir yeniden inşa olduğunu ve her yeniden inşanın özden biraz da olsa uzaklaşma olduğunu bilerek bunları söylüyorum; o dil mirasını tanımak, anlamak ve anlamlandırmak istiyorsak, bir yandan bilimsel metinler yayınlarken, öte yandan da geleneğe bağlı olarak eserler vermek durumundayız. Bu bakımdan modern şiirin estetik dünyası içerisinde kalıp da Yunus'tan yahut Şeyh Galip'ten mülhem bir söyleyişe ulaşan şairleri ve biçimde de geleneksel formlara bağlı kalarak bir söyleyişe ulaşan şairlerimizin önemli bir görev îfâ ettikleri aşikârdır. Bu iki gurup da, birer köprüdür; bizi dünümüzle buluşturuyor ve yarınımıza ulaştırıyorlar.

Bu köprü şahsiyetlerden birisi de, Hulûsi mahlasıyla şiirler söyleyen ve bu şiirleriyle bir Dîvân da tertip etmiş olan Darendeli Osman Hulûsi Efendi'dir. Darendeli'yi günümüzde sanat, ilim ve estetik şehrine dönüştüren bu büyük zat, esasen meslek ve eğitim itibarıyla geleneksel çizgide eser vermeye yatkındır. Dini tahsilin devamında imâmet göreviyle uzunca yıllar hizmet îfâ etmesi, geleneksel şair formatına uygunluk arz eder. Nitekim dinî tahsili olmayan klasik şairimiz pek azdır. Kezâ pek çok şairin resmî ulemâ olduğu, yani ilmiye sınıfı içerisinde bir görev îfâ ettikleri de görülür. Bu bakımlardan Hulûsi Efendi, klasik şairin düşünce ve hayal ufkunu tecrübe edecek niteliktedir. Ama onu farklı ve zengin kılan başka bir husus da, tasavvufun dil dünyasına âşinâ olmasıdır. Dil dünyası derken, sûfinin düşünce biçimini ve bu düşünceyi belirleyen temel nazariyeleri

kastetmiş oluyorum. Nedir bu temel nazariyeler? Bu soru, başlı başına bir makâle konusudur. Sadece şairin bir beytinden yola çıkarak hayal ve varlık nazariyesine ilişkin bazı değerlendirmeler yapmak isterim.

Hulûsi Dîvânı'nda şöyle deniliyor;

Hayâl âyînesiyim ber hayâlim hatt u bâlince

Ne müşkil bâle düşdüm zülf ü hâl ince hayâlince

Buradaki söyleyişte öne çıkan temel ifade, “hâyâl âyînesi”dir. Bu söyleyişte şair kendisini hayal aynası olarak görmektedir. Nedir hayâl âyînesi? Daha doğrusu hayâl nedir? Ayîne nedir? Bütün bu söyleyişlerin elbette görünen bir anlamı vardır; mesela hayâl sadece insanın zihninde canlandığı şey, hülyâ, imaj; gerçekte olmadığı halde görüldüğü sanılan şey, görüntü değildir. Çünkü sûfî şair, bir sözü zikrettiğinde, temel veya yan anlamlardan çok öte anlamları zikreder. Maamâfih şair burada, “Ben hayal aynasıyım” derken, kendisini aynaya teşbîh edip zihninde canlandığı şeylerin, imajın, hülyanın ve görüntünün aksettiği sıradan bir aynayım demek istememiştir.

Öyle sanıyorum ki, tasavvufun varlık ve âlem tasavvurlarını müdrük olarak şair bize bir üst anlamın kapılarını açıyor. Nitekim varlık ve birer varlık gibi görünen bütün bu kâinat, sûfî nazariye içerisinde ayna ve hayal ifadeleriyle izah edilir. Ayna, bu âlemdir; varlıkmış gibi görünen bütün bu mükevvenât ise, o aynada yansıyan hayâllerden (sûret) ibarettir. Şair, “Hayâl aynasıyım” derken, kendisini âlem olarak da nitelendiriyor. Zira insan fizikî muhteva itibariyle küçük âlem (âlem-i sagîr) olarak nitelendirildiği gibi, idrâki, aklı ve irâdesi itibariyle de âleme yön

ve şekil veren bir varlık olarak büyük âlem (âlem-i kebîr)dir. Şair, “Ben aynayım” derken, büyük âlem olduğunun farkındadır; âlemin içinde dürüldüğünü ve bütün varlıkların kendisinde yansıdığını açıkça beyan eder. Ama mısraın ikinci bölümünde “her hayâlîm hatt u hâlince” derken, bir ayna olarak bende yansıyan her hayal, ancak senin çizdiğin ve hayat bahşettiğin boyutla sınırlıdır demiş de olur. Gerçek varlık karşısında sınırlarını bilen bir ayna, ancak orada kendisine gösterileni yansıtabilir.

Tasavvuf, insana öncelikle sınırlarını öğreten bir disiplindir. Ben kimim? Ben bir aynayım. Peki, nasıl bir aynayım? Ancak senin hattını ve hâlini gösterebilen bir ayna! Sen orada tecellî etmesen, ben kimi ve neyi gösterebilirim? Hiçbir şeyi. Fakat bu kadarıyla da, ikinci mısra’da anlatıldığı gibi, şair “ne müşkil hâle düşdüğünün” farkındadır. Tecellî, varlığın hakikatine erdirici bilgidir. Bu bilgi, Süleyman’a bahşedildiği gibi, kâinatın dilini çözücü bir bilgi düzeyine ulaşmaktır. Her bilgi, ek mes’uliyeti de beraberinde getirmez mi? Bilmek, insana güç verse de çoğu kere sorumlulukları da artırır. Bu bakımdan müşkil hâle düşmüştür. Niçin? Müşkil hâle düştüm, çünkü diyor şair “zülûf ü hâl ince hayâlince”dir. Zülûf, sevgilinin yüzünün iki tarafına sarkan saçıdır ve klasik şiirde güzellik unsurlarından birisidir. Bazen bu zülûf kement olur, aşığı avlar. Daha doğrusu zülûf görünen güzellik unsurudur; acaba bu zülûf arkasında daha nice güzellikler var? Şair, bize bunları düşündürüyor. Daha açık bir ifadeyle sûfî şaire göre zülûf, ulaşılması mümkün olmayan gaybî hüviyettir. Demek istiyor ki, sen aynama yansıdığın kadarıyla, bu zülûfün, bu hâlin bu nazenîn duruşunla beni cezp ettin. Ama bu cezbe bana yetmez; ben ay-

namda senin görüntüden ibaret olan güzelliğini değil, aslî hüviyetini, bütünüyle güzelliğini görmek ve göstermek isterim.

Kimdir bu zülfüyle ve hâliyle şairi müşkil hâle düşüren sevgili? Müşkil hâl... Aşk hâli, baştan sona müşkildir. Hele bir de güzelliğinin bir parçasını, bir küçük izini, bir parça yansımasını gösterip de şairi mest edip Mecnun'a dönüştüren ve çöllere düşüren o Leylâ yok mu? Gelenekte söz gelir, Leylâ'da düğüm lenir. Esasen Leylâ düğüm atıcıdır; bakanı, göreni, dahası "hayâl âyinesi"nin farkına ereni kendine meftun eyler. Zira der ki şair:

Kim olmaz âşık-ı şeydâ görüp de olmasın rüsvâ

O servî-kâmet-i Tûbâ gezince gül nibâlince

Siz şimdi, âşk-ı şeydâ, servi kâmet, Tûbâ ve gülnihal de nedir deyin? "Evet" deyin de sûfî şairin dil dünyasına bir kapı aralayın. Ben sizi buraya kadar getirdim, daha içeriye siz buyurun kendiniz girin. Elinizdeki Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî'nin rehberliğinde mânâ denizinde yelken açın. Ben buradan Hulûsî Efendi'den ödünç aldığım şu beyitle sesleneceğim size, duyun sesimi:

Kâr üzre kâr isteme her demde kârın yâr ise

Göz yum kamu yüzden yana her baktığın dâdâr ise

Netice itibariyle, gelenek ırmağı, dil kaybıyla suyunda buharlaşma olsa da yatağını buldukça gürül gürül akıyor. Bu ırmağa ermek, serin sularından kana kana içmek ve bu serinlikle yeni türküler, yeni ilahîler söylemek mümkündür.

"Tasavvuf, insana öncelikle sınırlarını öğreten bir disiplindir. Ben kimim? Ben bir aynayım. Peki, nasıl bir aynayım? Ancak senin hattını ve hâlini gösterebilen bir ayna! Sen orada tecellî etmesen, ben kimi ve neyi gösterebilirim? Hiçbir şeyi."

GÖNLÜMÜZE İSTİKÂMET VERELİM

Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ

Gönül üzerine ne yazılsa azdır. Asırlar var ki mutasavvıflarımız, şairlerimiz bu ucu bucağı olmayan ummân hakkında yazılar yazdılar, şiirler kaleme aldılar. Kimi bu gönlü bir eve, kimi sırça saraya, kimi de bir ülkeye benzetti. Evlere, saraylara, ülkelere yollar olduğu gibi gönülden gönüle giden yollar olduğu da hepimizce malumdur. İnsanlar zâhiren boyun eğseler de hoşlanmadıkları işler için gönülleri ferman dinlemediğinden içlerindeki itirazı dışa vurmazlar. Atalarımız gönülsüz yapılan işin, yenilen aşın bile ya karın ya da baş ağrıtaçağını söylerler. Hatta onlar “Gönülsüz namaz, göğe ağmaz.” diyerek, Allah katında makbul olması için namazın gönlün derinliklerinden gelen bir huşû içinde kılınması gerektiğini dile getirdiler.

Her insanın gönlü bir âlemdir. Orada nelerin olup bittiği, hangi sevgilerin, nefretlerin yattığını kişi ancak kendi bilir. İnsanları zâhirine, kılık kıyâfetine, konuşmasına, zenginlik ve fakirliğine bakarak tanımak her zaman mümkün olmayabilir. Ancak herkesin matlubu olan özü-sözü, konuşması-ameli velhasıl içi-dışı bir olan insandır. Rabbimiz, içimizden geçeni de işlediğimiz amelleri de hakkıyla bilir. Neyi hangi niyetle yaptığımızı,

birilerine yalan söyleyip dürüst davranmadığımızı, yapamayacağımız şeyler için vaatte bulunduğumuzu O bilir. O'nun rızâsına muhâlif olan amellerimizi düzeltmeli, niyetimizle amelimizi sâlih eylemeliyiz. Gönlümüz fitne-fesadın, kin ve nefretin, haset ve kıskanmanın, aşırı dünya sevgisinin, arkadaşları, dostları, komşuları ve çeşitli sebeplerle iş ilişkisinde bulunduğu kişilere karşı içten pazarlığın yer almadığı saflıkta olmalıdır. Allah'ın nûruyla münevver olan kalpte bu kötü hasletlere aslâ muhabbet hâsıl olmaz. Peygamber Efendimizin ifadesiyle, insan bedeninde bu mekân ne kadar temiz olursa bedenimiz de o kadar sağlam olur. Kalbi ve bedeni sağlam insanların bulunduğu ortam ise her zaman huzurlu olur.

Bunun için gönülümüzde Allah sevgisi yer etmeli, amellerimiz O'nun buyruklarına muvâfık, Rasûlü'nün sünnetine uygun olmalıdır. Zaten Allah'ın râzı olduğu mü'minler de böyle olanlardır. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: *"Kıyamet gününde ne mal ne de evlâtlar fayda verir! O gün ancak Allah'a kalb-i selîm ile varanlar kârlidir."*³¹²

Hulûsi Efendi (k.s) de aşağıdaki gazelinde her gönülde bir sevginin var olduğunu, Allah'ın kullarına kem-nazarla bakılmaması gerektiğini, insanların zâhirine bakarak onlar haklarında müsbet-menfî hüküm verirken acele edilmemesini tavsiye etmektedir. Her ne kadar kul olarak zaman zaman hatâ işlese de Allah'ın afv u mağfiretinin bulunduğunu, en onulmaz dertlerin bile dermanının O'nda olduğunu, kendisine ihlâs ve samimiyetle yönelenleri bağışlayacağını unutmamamız gerektiğini bildirmektedir.

³¹² 26/Şuarâ, 26

Gazelin Metni:

1. Her gönülün ayrı ayrı gizli bir mihmânı var
Ka'rina eller erişmez bir aşîm ummânı var
2. Kem nazâr kalmak yaraşmaz bende-i Rahmân'a kim
Her kulun kalbinde bin gencîne-i pinhâni var
3. Kiminin zâbirde dışı kara ammâ içi ak
Kimi ak yüzlü meğer içinde bin isyânı var
4. Kimi dost ne olduğun bilmez hemân ki sûzdur
Kiminin yârının îdine bu cân kurbânı var
5. Kiminin tabt-ı dilinde dâv ü şeytân eğleşir
Kimi izzetle oturtmuş bir Ulu Sultân'ı var
6. Hor bakâr bakma günâbkâr âdemoğluna beğim
Afv olur elbette bir gün Tanrı'nın gufrâmı var
7. Sen yürü dil-dâr yoluna sür Hulûsi yüzünü
Hiç onulmaz derdlerin ol yârîde dermânı var

Gazelin bugünkü dille ifadesi

1. Hemen hemen her insanın gönlünde gizlediği bir misâfiri vardır. Bu gönül öyle ulu bir okyanustur ki onun derinliğine erişilmez.

2. Rahmân olan Allah'ın kullarına kötü nazarla bakmak uygun olmaz. Çünkü her kulun gönlünde gizlediği bin hazinesi vardır.

3. Kimi insanlara dışarıdan bakıldığı zaman kara olabilir. Ancak belki onların tertemiz gönülleri vardır. Diğer taraftan içlerinde nice isyanlar bulunduğu halde yüz ak görünenler de bulunmaktadır.

4. Kimileri ahabab, dost kadrini bilmez, onlarla birlikte olduğu zaman sözleri yakıcı olup insanı incitir. Kimileri de dostuna kavuşmayı bir bayram günü kabul eder, hatta canını bile dostuna kurban eder.

5. Bazı insanların gönül tahtında devler, şeytanlar mekân tutmuştur. Nicelerinin gönül ülkesinde de yüce Allah tecellî etmiş, taht kurmuştur.

6. Bazı günah işleyen insanlara hor bakıp onları küçümseme. Cenâb-ı Hakk'ın mağfireti bağışlaması vardır. Bir gün olur tevbe eder de, O da o kulunun günahlarını bağışlar.

7. Ey Hulûsi, gönülleri alan sevgilinin, Yüce Allah'ın yolunda yürü, o yolun toprağına yüzünü sür. Çünkü nice onulmaz, çaresiz dertlerin dermanı O sevgilinin katındadır.

DERD-İ HAK İLE YAN EY GÖNÜL

Yrd. Doç. Dr. Abdülmecit İSLAMOĞLU

Dünya insanoğlunun imtihan edilmek üzere gönderildiği oyun ve eğlenceden ibâret geçici bir durak; âhiret ise dünyada iken yaptıklarımıza karşılık ebedî olarak kalacağımız cennet veya cehennem yurdudur. Akl-ı selîm sahibi her insanın bu noktada yapması gereken, madde ile mânâ, rûh ile beden, dünya ile âhiret arasındaki dengeyi kurmak ve seçimini iyiden, güzelden yana kullanmaktır. Kutsal kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’deki pek çok âyette bu husus vurgulanmış; tercihini dünyadan veya âhiretten yana yapanların durumları karşılaştırılarak Müslümanlar bu konuda uyarılmıştır. Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi (k.s.) de, yedi beyitten oluşan “olagör” redifli gazelinde, dünyada yaşanan acı ve mutlulukların geçiciliğini dile getirmiş; ebedî ve asl olanın ise âhiret olduğunu belirtmiştir.

Ey gönül hâk idi aslın sen yine hâk olagör

Derd-i Hak ile yanuban cümleden pâk olagör

(Ey gönül senin aslın topraktır; o hâlde yine toprak (gibi) ol. Cenâb-ı Hakk’a duyduğun aşk ile yanarak bütün kötülüklerden temizlen.)

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi bu ilk beyitte kendi şahsında bütün insanlığa seslenir. Burada insanoğlunun aslının topraktan yaratılmış olduğuna dikkat çekilmekte, aslı ve menşei toprak olan insanın bu özelliğini kaybetmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Toprağın en önemli özelliği şüphesiz tevâzûdudur. İnsan, fıtratında bulunan bu sıfatı kaybetmemeli, özüne sâhip çıkarak yerini bilmeli ve mütevâzi olmalıdır. Eşref-i mahlûkât olmanın yolu buradan geçmektedir: *“Mütevâzi olanı rahmet-i Rahmân büyüdür.”*

Toprağın bir başka özelliği de gökten yağın her şeyi; yağmur, kar, dolu demeden itirazsız kabul etmesidir. Bu münâsebetle Âdemoğlu da, yaratıcısından gelen emirleri tam bir teslimiyet içerisinde kabul etmelidir. Beytin ikinci mısrasında ise Yüce Allah’ın rızası dışındaki her şeyi bir kenara bırakarak O’nun aşkı ile yanıp tutuşmak gerektiği; temizlenmenin, arınmanın tek yolunun bu olduğu belirtilir.

Beytin hatırlattığı başka bir husus da *“Ölmeden önce ölmüç.”*³¹³ hadisidir. Her insan için mukadder olan ölüm isteyelim ya da istemeyelim, bizi bulacaktır. O hâlde öldükten sonra toprak olması kaçınılmaz olan insan, ölmeden/toprak olmadan önce toprağın; yani özünün vasıflarına bürünmelidir.

Bu beyitte anlam bakımından aralarında ilgi bulunan kelimeleri bir arada kullanma sanatı olan “tenâsüb”e yer verildiğini görüyoruz. Böylece “hâk” ve “pâk” kelimeleri birlikte kullanıla-

³¹³ Bkz.: El-Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ ve Muzilü’l-İlbâs amme’ştehera mine’l-Ehâdîsi alâ-Elsineti’n-Nâs, (I-II), Mektebetü’l-Kudsî, Kâhire, 1351, II/291 (Hadis nr.: 2669).

rak toprağın başka bir özelliği olan temizleyicilik vasfına da atıf yapılmaktadır.

Sana cân u dil verüben ismini Âdem kodu

Nefsini katl eyleyüben kurb-ı “levlâk” olagör

(Yüce Allah sana beden ve gönül vererek adını Âdem koydu. Nefsini öldürerek ‘levlâk’ hitâbına mazhar olana yaklaş.)

Topraktan yaratılan insan yapı itibarıyla beden ve rûhtan meydana gelen bir canlıdır.³¹⁴ Yüce Allah’ın ilâhî hitabına mazhar olan insanın kendisine yüklenen sorumluluğun gereklerini hakkıyla yerine getirebilmesi ise rûh-beden dengesini kurabilmesine bağlıdır. Hakîkate, ahlâka, güzele aykırı şeylere dur diyebilen, nefsinin dizginlerini ele alabilen insan bu zorlu yolculuğu başarıyla tamamlamış, görevini hakkıyla yerine getirmiş demektir. Bu meşakkatli yolda Müslüman’ın yolunu aydınlatacak, ona iyiyi ve güzeli bizzat yaşayarak gösterecek olan ise beyitte zikri geçen ve “levlâk”³¹⁵ hitabına mazhar olan Hz. Muhammed (s.a.v.)’dir. Allah’ı sevmek ve sonuçta O’nun sevgisini kazanmak, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e yakın olmakla, ona uymakla mümkün olmaktadır: *“(Rasûlüm!) De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizî sevsin”*³¹⁶

Şugl-ı dînyâdan artt içini hiç çekeme elem

Nâr-ı aşk ile tutuşup sînesi çâk olagör

³¹⁴ “O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı. Sonra onu şekillendirip ona rûbundan üflledi.” 32/Secde, 7 ve 9.

³¹⁵ Levlâk, “Sen olmasaydın bu kâinâtı yaratmazdım.” anlamındaki ibârenin başında bulunan ilk kelimedir. Bkz.: Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, II/164 (Hadis nr.: 2123).

³¹⁶ 3/Âl-i İmrân, 31.

(Dünyaya ait işleri gönlünden çıkar at ve bunlar için üzülme artık. Aşk ateşiyle yanıp tutuşan yaralı bir gönle sâhip ol.)

Sonsuzluk âleminde dünyaya gelen insanoğlu geldiği yere karşı büyük bir hasret, karşı konulamaz bir özlem içerisinde. Mükemmelden gelen, rûhunun derinliklerinde buna dâir nüveleri barındıran insanın, fânî dünyada tam bir mutluluk ve huzur bulamayışı da şüphesiz bu sebeptir. Tam olmayan, eksik ve kusurlu olan, sonlu olan şeyler, sonsuzluk diyârından bu dünyaya gelmiş Âdemoğlunu tatmin edememekte; dahası ona elem ve ızdıraplar vermektedir. O hâlde yapılması gereken bu dünyaya ait olanla meşgul olmamak, onlarla oyalanmayı bırakmaktır. Mutlak sükûn ve huzura kavuşmak ancak aşk ateşiyle yanmış yaralı bir gönülle olacaktır.

Sabr edip Hak'dan gelen cümle belâyâ râzî ol

Dostdan ibsândır deyüben ehl-i idrâk olagör

(Cenâb-ı Hak'tan gelen her türlü belâyâ sabr ederek rızâ göster ve bütün bunların "Dost"tan gelen lütuflar olduğunu söyleyerek bunu anlayanlardan ol.)

Bu dünya; imtihan dünyasıdır. İmtihan ise belâyı, meşakkati, sıkıntıyı beraberinde getiriyor şüphesiz. Kimin iyiyi ve güzeli; kimin kötüyü ve çirkin olanı seçeceğinin belirleneceği bu süreç sıkıntılı bir süreçtir. Müslüman'a düşen ise başına gelecek olanlara sabretmek; bunlara rızâ göstererek imtihanı başarıyla tamamlamaya çalışmak olmalıdır. Şuur sâhibi her insanın bu noktada en büyük tesellisi ise, kendisine şah damarından daha yakın olan Allah'ın onu her an görüp gözettiği ve hiçbir zaman tek başına bırakmayacağına olan inancıdır. Yüce yaratıcıya îmân

eden herkes, Hâkimler hâkiminin hiç kimseye zulmetmeyeceğini bilir. Ve yine bilir ki “Allah mü’minlerin dostudur.”³¹⁷ Dosttan gelenin ise baş göz üstünde yeri vardır. Sultanların sultanına kavuşmak isteyen kişi için bunlar birer ihsândır; bu uğurda nelere katlanılsa azdır:

Miskîn Yûnus sabr eylegil bu dünyânunzahmetine

*Dürlü cefâyâ katlanur sen sultâna iren kişi*³¹⁸

Kendini mir’ât kıl tâ kim tecellî ede Hak

Kendin idrâk eyleyenler ile derd-nâk olagör

(Kendini öyle bir ayna haline getir ki onda Hak tecellî etsin. Varlığının şuuruna ermiş insanların dertleriyle dertlen.)

Tasavvufta, cansız maddelerden bitkiler, hayvanlar ve insanlara değin bütün varlıklar Yüce Allah’ın isim ve sıfatlarını yansıtan aynalardır. Ancak Cenâb-ı Hakk’ın esmâ, sıfât ve zâtıyla varlıklarda tecellî etmesi (ortaya çıkması, zâhir olması), yaratılmışların kabiliyet ve imkânları ölçüsünde gerçekleşmektedir. Bu nedenledir ki yere göğe sığmayan ancak mü’min kuluunun kalbine sığan Yüce Allah için saf bir gönül, temiz bir kalbe sâhip olmak gerekmektedir. Paslanmış bir aynadan güzellikleri yansıtmaması beklenemeyeceği gibi, günahlarla kararmış bir gönle de, Yüce Mevlâ’nın kemâl ve cemâliyle tecellî etmesi beklene-meyecektir. Nitekim bu gerçeği meşhur mutasavvıflardan Şemseddîn Sivâsî Hazretleri de şöyle dile getirmiştir:

³¹⁷ 3/Âl-i İmrân, 68.

³¹⁸ Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Divânı-Tenkitli Metin, M.E.B. Yay., İstanbul, 2005, s. 360.

Sür çıkar agyârı dilden tâ tecellî ide Hak

Pâdişâh konmaz saraya bâne ma'mûr olmadan

Âyinesini sâf tutabilenler, sadece nefsini bilenler ve varlığının bilincine erenlerdir. Kendini bilen Rabbini bilecek³¹⁹, bu vasıftaki insanlarla oturup kalkan, dertleriyle dertlenenler de, sonunda onların hâlleriyle hâllenecektir.

Ölmeden ön ölmek olsun dâim arzûn ey gönül

Nefs ü şeytânın elinden çeşm-i nem-nâk olağör

(Ey gönül ölmeden önce ölmeyi arzula dâimâ. Nefs ve şeytanın yaptıkları ve sana yaptırdıkları yüzünden gözlerin hep yaşla dolsun.)

Her insanın mutlaka tadacağı ölüm, bizi de yakalayıp canımızı almadan önce, henüz hayattayken ve henüz iş isten geçmemişken ömür muhâsebemizi yapmamız gerekir. Dünyanın geçici, âhiretin ise ebedî olduğunu bilen her insan, ölmeden önce nefsinin yularını eline alabilmeli; kötü arzu ve isteklerini öldürebilmelidir. Burada bahsedilen ölüm elbette bedene ait bir ölüm değildir. Benliğin/nefsin, insan onur ve şerefiyle örtüşmeyen, ters düşen arzularına karşı, bilinç boyutunda öldürülmesidir söz konusu olan. Böylece gerçek ve sonsuz bir uyanıklık, bir şuur hâli yakalanmış olacaktır. Hevâ ve hevesin emrettiklerine bu dünyada iken hayır diyebilen insan ölmeden önce ölmüş olan insandır. Ölmeden önce ölen de zaten sonsuzluğa erişmiş, gerçek ve ebedî huzur ve mutluluğa kavuşmuş demektir.

Misâfirhâne hükmündeki bu dünyada bize gerçek amacımızı ve görevimizi unutturan, hayata gelişimizdeki hikmetlerin

³¹⁹ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/262 (Hadis nr.: 2532).

önüne kalın perdeler çekerek hakîkati görmemizi engelleyen nefis ve şeytana karşı da çok dikkatli olmamız gerekir. Bir an gaflete düşerek hevâ ve hevesine yenik düşen mü'min, vakit kaybetmeden nedâmet gözyaşları dökmeli, yaptıklarından dolayı pişman olarak bir daha yapmayacağına dâir Gaffârû'z-zünûb/günahları bağışlayıcı olan Allah'a tevbe etmelidir.

Ey Hatîboğlu Hulûsi bezl-i cân et dostuna

Gülme fânîde anın derdiyle gam-nâk olagör

(Ey Hatîboğlu Hulûsi (gerçek) dost (olan Allah) uğruna cânını fedâ et. Bu fânî dünyada gülmeyi bırak da (O) sevgilinin derdiyle hüzzünlen.)

Dost yoluna, sevgili uğruna kişinin varını yoğunu, her şeyin ötesinde cânını fedâ etmesi, harcamasıdır “bezl-i cân” etmek. Aslında kendisine emânet olarak verilmiş olanın sâhibine îadesinden başka bir şey de değildir bu. Mutasavvıflar biri vefât ettiğinde “Ölen kişi dostuna/Rabbine erdi.” veya “Âşık ma'şûkuna kavuştu.” demişlerdir. Hakîkî âşık için ölüm firâk değil bilakis vuslat olmuştur. “Bezl-i cân” etmek nefisî arzuların sökülüp atılması, hevâ ve hevesin isteklerine set çekilmesi anlamına da gelmektedir. Bir ömrün rızâ-yı Bârî için geçirilmesi, harcanmasıdır “bezl-i cân” etmek. Ancak insanoğlu, bu yolda önünü kesecek, çıktığı kutlu yolculuktan onu alıkoymaya çalışacak pek çok engelle karşılaşacağıнын farkında olmalıdır. Bu nedenledir ki dünyanın aldatıcı güzelliklerine kapılarak, sözde eğlenceler içerisinde saâdeti yakaladığı vehmine bir an olsun kapılınmamalıdır. Kul, bu yolda ayağının kaydığı yerlerde toparlanmasını bilmeli, yaptığı hatalar ve kusurlar için gözyaşlarıyla Rabbine yönelmelidir.

Sınırlı bir süre için geldiğimiz bu dünyanın sahte güzellikle-riyle mutlu olmak yerine, Cenâb-ı Hakk'ın, “*O gün bir takım yüzler vardır ki pırıl pırıl parlarlar. Gülerler, sevinirler.*”³²⁰ buyurduğu mü'minlerden olmak ümit ve duâsıyla...

³²⁰ 80/Abese, 38-39.

HULÛSİ EFENDİ SEV SEVİL PROJESİYLE DÜNYA GENÇLERİ DARENDE'DE BULUŞTU

Resul KESENCELİ

Türkiye, İngiltere, Ermenistan, Azerbaycan, İsviçre, İsrail ve Filistinli gençler 19-25 Temmuz 2009 tarihleri arasında “Hulûsi Efendi Sev Sevil Projesi” kapsamında, Darende’de bir araya geldiler. Darende’ye geldiklerinde doğa güzelliklerine hayran oldukları gibi, bu beldenin dünyanın pek çok yerinden farklı olduğunu ayrı bir sıcaklık ve mistik bir ruh taşıdığını belirttiler. Burada projedeki sevgi ve gönül kavramlarının var olduğunu, kendi içlerinde de bunları hissettiklerini ifade ettiler. Dili, kültürü, milleti, dini farklı olan bu gençler Darende’de birbirlerini gönülden sevmeye başlarken Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi’nin fikirlerinden de çok etkilendiler. Hulûsi Efendi’nin düşünceleri evrensel bir zeminde, sevgi platformu içerisinde, gül güzellğinde gençlere sunulmuş oldu. Gençler ise bu manevî ortamda duygu yüklü dakikalar yaşarken hayranlıklarını hem dilleri ile hem hareketleri ile gösterdiler. Ermeni ve Azeri gençlerin bir arada olup aynı düşünceyi paylaşması İsrail ve Filistin gençlerinin aynı şekilde birbirilerini sevmeleri ve saygılı dav-

ranmaları ancak, böyle bir manevî ortamda gerçekleşebilirdi. Hastalanan iki Ermeni gencin Hulûsi Efendi Devlet Hastanesinde tedavilerinden sonra şu ifadeleri önemlidir; “Siz bu kadar güzellik ve iyilikleri bize niçin yapıyorsunuz, Sizin hareketleriniz, ilginiz bizi gerçekten çok şaşırttı. Tekrar soruyorum; sizler bu kadar iyi insanlar mısınız? İsterseniz tedavi masraflarını hemen vereyim.” Ermeni genci bizler bu işi insanlık için, sevgi için, insan olduğunuz için yaptık dediğimizde şunu söyledi: “Her şeyin bedeli vardır. Siz bu bedeli kimden alıyorsunuz?” Kendisine şu cevap verildi: “Bu hizmetimizin karşılığını âlemleri yaratan Allah’tan alınız.” Bunun üzerine “Peki, bu kavramı size kim öğretti, bu hizmetlerin başında kim var?” diye sordu. Cevap olarak “Vakıf Başkanı’mız.” denildi. O ise; “Siz güzel insanlarsınız, Vakıf Başkanı’nız ise büyük düşünceli, büyük insan; o zaman beni ona götürün. Onunla tanışmak istiyorum.” dedi. Tüm hâlinde ise hayret, şaşkınlık, sevinç ve sevgi gözüküyordu.

Proje esnasında çok güzel, çok ılımlı bir ortam oluştu. Kendi ifadeleri ile huzuru ve güveni burada yakaladıklarını ifade ettiler. Ermeni gençlerden Hayk Ananyan düşünceleri sorulduğunda; “Öncelikle bizleri davet ettiğiniz için çok teşekkürler... Her şey çok güzel, bu projeyi ve katılımcıları çok seviyorum; her şey için çok teşekkürler. Çok sevimlisiniz, Türkiye’yi ve Türkleri çok seviyorum. Bir daha görüşmek umuduyla en iyi dileklerle, sevgiyle...” ifadelerini kullandı. 33 gençle birlikte Somuncu Baba (Şeyh Hamid-i Veli) Camii ziyaretine gidildi. Caminin tarihî, manevî ve sanat boyutları gençleri çok etkiledi. Bu kadar güzel ve huzurlu bir ortama hiç girmedik, yaşamamış-

tık itirafında bulundular. Çünkü buradaki maneviyat sanat eserlerine işlenmişti. Tüm güzellikler taşlara kazınmış, o maneviyatın neşesi mimaride vücut bulmuştu. İngiltere’den gelen Sacıd Iğbal’e düşünceleri sorulduğunda. “Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı’nın hizmetlerini yerinde görmek, Vakıf Başkanı ile görüşmek, hayatımdaki en iyi duygular idi. Somuncu Baba Camii’nin farklı bir güzelliği var. Hastane İngiltere’deki birçok hastaneden daha iyi, her şey çok güzel, Darende cennet...”

İnsanlar çok iyi. Darende’yi, buradaki insanları ve Vakıf Başkanını çok seviyorum.” Sevginin ve sevmenin, karşılıksız gönül vermenin ne anlama geldiğini Hulûsi Efendi’nin mesajlarından öğrendi gençler. İnsanca yaşamayı, yakınlaşmayı, din, dil, ırk ayrımı olmaksızın, yalnızca insanı insan olduğu için sevmeyi öğrendi gençler. Hulûsi Efendinin Nasihatı’ni okuyunca gençler hayret ve hayranlıklarını gizleyemediler. Buradaki bulunan tüm güzelliklerin bu güzel insana ve onun takipçisi olan insana ait olduğunu belirtti gençler. Çünkü karşılıksız sevgiyi ve sevmeyi öğrenmişlerdi. Şunu söylüyorlardı bizlere: “Dünya Hulûsi Efendi yılı kutlansın UNESCO’ya müracaatta bizler de kendi ülkemizde ve bölgelerimizde çalışma yapalım. Buralara çok emek verilmiş. Hulûsi Efendinin fikirleri, bizleri çok etkiledi. Darende’yi ve Hulûsi Efendiyi dünya tanımalı. Tanıyacaktır da. Bizim de bu tanıma ve tanışmada katkımız olsun istiyoruz.”

Filistinli bir genç, Sohaid Hikmet Dagga düşüncelerini şöyle ifade ediyordu: “Bu benim ilk yurt dışı gençlik programım. Bu yüzden gelmeye çekiniyordum ve yabancılık çekeceğimi düşünüyordum. Ama geldiğime çok sevindim. Çok memnun kaldım. Eğer bir şansım daha olursa buraya bir daha gelmek

için hiç düşünmeden hareket ederim. Gerçekten sizin misafirperverliğinizi ve cömertliğinizi takdir ediyorum. Umut ediyorum ki; bir gün Filistin'e geleceksiniz. Ve biz de sizi bizi ağırladığınız gibi ağırlayacağız. Çok teşekkürler. Bize nasıl seveceğimizi ve sevileceğimizi öğrettiniz.”

Yine başka bir Filistinli genç Alaa Rabei Amal şu düşüncelerini dile getiriyordu: “Her şey çok ilgi çekici. Külliye çok güzel ve çok ilgimi çekti, külliye hakkında çok güzel fikirlere sahip oldum. Kayısı hakkında birçok şey öğrendim. Buradaki insanları seviyorum ve Hamid Hamidettin Ateş Efendiye çok teşekkür ederim.”

Kültür geceleri düzenleniyor gençler kendi kültür sunumlarını gerçekleştiriyorlardı. Böylece insanlar birbirlerini tanıma ve anlama fırsatını buluyorlardı, fakat özellikle Türk kültür gece-sinde çok etkilenilmiş çok güzel anılar yaşanmıştı. Sema gösterisi parmak ısırtacak kadar güzel geçmişti. Sonra 30 Türk ailesinin Türk yemek kültürüne ait en güzel örneklerini hazırlayarak getirmeleri ve gençlere yemek hazırlayanların kendi elleri ile ikram etmeleri güzel bir ortam, yakınlık, sıcaklık ve duygu yüklü anlara sebep olurken, bizim ülkelerimizde böyle şeyler yaşamak mümkün değildir dediler. Azerbaycanlı genç Aida Samadova şu düşünceleri dile getirdi; “Her şey muhteşemdi. Rafting unutulmazdı. Akşam yemeği güzeldi. Akşam yapılan sema gösterisi ve yöresel yemekler harikaydı.” Ermeni genç Mariam Mughdusyan şu görüşlerini dile getiriyordu; “Hayır, ben Malatya'dan gitmek istemiyorum. Her şey çok güzel... Sizi özleyeceğimi biliyorum. Gerçekten bir aile gibi olduk. Bu proje bizi kendi içimizde çok değiştirdi. Çok teşekkür ederim.” Pek çok tarihî doğal güzellik-

ler gezildi. Özellikle Hasan Gazi Şehitliği, Ashab-ı Kehf ziyareti, Gürpınar Şelâlesi, Çilehâne, Balıklı Kuyular hem çok güzel, hem çok etkileyici idi. Ayrıca Darende Kaymakamı ve Darende Belediye Başkanı'nı makamında ziyaret eden gençlerin ilçemize olan alakaları arttı. Çarşıdaki esnaf ziyareti ise, Darende insanının sevecenliğini katılımcılara göstermiş oldu. Düzenlenen Kanyon gezisi ve Raftingler ise, doğa harikalarının bu bölgede bulunduğunu gözler önüne serdi. İngiltere'den Shazad Iqbal şu düşünceleri bizlerle paylaştı. "Kanyon yürüyüşü etkileyici idi. Manzara çok güzeldi, daha önce hiç böyle bir şey görmedim. Bu kadar keyif aldığım hiçbir şey olmadı. Ashab-ı Kehf ziyareti çok hoştu. Çünkü onların hikâyesi kalbime çok yakın geldi. Sizlere çok teşekkürler..." İsraili gençler ise düşüncelerini şu şekilde ifade ettiler: "Yürüyüşü çok sevdik. Şelâle çok harikaydı. Burada herkes sevgi dolu... Biz de herkesi seviyoruz. Burası gerçekten çok güzel bir yer. Çevre çok etkileyici insanlar çok muhteşem".

Dünya gençleri ile çok güzel, çok muhteşem zamanlar yaşanmış, günler geçirilmişti. Aslında bu güzelliklerin temel sebebi maneviyattı ve maneviyat erenlerinin bu bölgede yaşamaları, yaşamaya devam etmeleri, kendi iç güzelliklerinin dış dünyaya yansımaysdı. Bu yansıyan güzellikler çevreyi de güzelleştirmiş huzurlu mekânların oluşmasını sağlamış, insanlara sevgi ve gönül kavramı öğretilmişti. Her şey Allah dostlarının yalnızca insanı sevmek doğrultusunda insana verdiği önemden kaynaklanıyordu. Hulûsi Efendi'nin şu beyiti tüm gençleri bir araya getirmiş ve gerçek sevginin anlamını öğretmişti:

Allah için herkese hürmet et de, sev sevil

Her göze diken olma, sümbülü ol gülü ol

Unutulmayan bir haftalık bu zaman diliminde din, dil, ırk ayrımı gözetilmeden tüm gönüller kazanılmış, sevgi ve muhabbet yüreklere nakış nakış işlenmiş, sevginin ve sevmenin bedelinin yalnızca Yüce Yaratıcı tarafından verileceği öğretisi insanlara kavratılmıştı. Katılımcılardan Aisha Ul-haq'ın düşüncelerini sizlerle paylaşarak, o güzel günlerin anısını kayda geçirelim: “Darende çok güzel bir yer. Darende benim ufkumu açtı ve bana gönül huzuru sağladı. Bu kadar nefret ve adaletsizliğin olduğu bir dünyada, Darende birçok ulusu ve dini daha büyük bir amaç için, sevgi ve paylaşmayı bir araya getirerek büyük bir rol oynamıştır. Teşekkürler...”

GÖNÜLDEKİ BÜYÜK ÂLEM

Musa TEKTAŞ

İnsan, bütün ilâhî sıfatların kendisinde toplandığı tek varlıktır. Kur'an'a göre insan, ilâhî sûrette tasvir ve tarif edilmiştir. Çünkü "Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı." hadisi insanın kudsiyetini belirtmektedir. Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri, Allah isminin bütün ilâhî isimleri cem' ettiği gibi, Hz. Âdem (a.s)'in de bütün ilâhî isimleri kapsadığını belirtmekte, bu açıklamayı Hz. Âdem (a.s) 'in âlem-i kebîrin özeti olmasıyla da irtibatlandırmaktadır.

Âdem'in Rahmân sûretinde yaratılması, bir yönden onun ilk insan ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in ezeli sûreti olan Hakikat-i Muhammediyye'nin görünür âlemdeki ilk tecellisi olduğunu, diğer yönden de Rahmân isminin tecellisi olması dolayısıyla, yapısında iyiliğin kötülükten daha belirgin bir şekilde var olduğunu ortaya koyar. Hakikat-i Muhammediyye'deki Muhammedî Nûr'un bütünüyle tezâhür ettiği ilk sûret Hz. Âdem (a.s)'dir.

Gönül Aynası

Tasavvuf ıstılahında ayna, "tecellî-gâh"tır. Sevgilinin görüldüğü, kendini gösterdiği yerdir. Tüm âlem, âlemdeki eşya-

nın, yaratılmışın her biri, insan, insan-ı kâmil, mümin, insanın gönlü, kalbi Allah'ın mazharıdır; yani aynadır. Ayna bütün bunların benzetilenidir; sembolüdür. Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi (k.s) Dîvân'ında insanın, Hakk'ın tecellî ettiği bir ayna olması için idrak sahibi biri ve gönlünü cilalayan bir kâmilin elini tutup onların aşk derdiyle dertlenmesini şu şekilde anlatır:

Kendini mir'ât kıl tâ kim tecellî ede Hak

Kendin idrâk eyleyenler ile derd-nâk olağör³²¹

Tasavvuf inanışında, âlem, tecellî ile meydana gelmiştir. Mutlak ve gerçek güzelliğe, iyiliğe, kudrete, ululuğa sahip olan Allah (c.c), kendini görmek ve göstermek istemiş, bu aşk-ı zâtî ile cihanı yaratmıştır.

Âlem, Allah(c.c)'ın kendini gösterdiği aynadır. Öyle bir ayna ki içinde âlem var, her şey var; ama bu varlık yokluktan ibaret. Sadece bir görüntü; gerçek gibi görünüyor, fakat gerçekliği yok. Allah'tan başka mevcut yoktur. Tek ve gerçek varlık Allah'tır. Kâinatta gördüğümüz ve var zannettiğimiz eşyanın, aynadaki görüntünün bir cisminin bulunmaması gibi, gerçek ve kendine mahsus bir varlığı yoktur. *“Biz emâneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu reddederek yüklenmekten kaçındılar, insan ise yüklendi. Şüphesiz o çok zalim, çok cabil bulunuyor.”³²²* âyeti, insana mahsus olan emânet ve ilmi göstermesi açısından önemlidir: Âyetteki emânet kavramına verilen mânâ, hem kendisi, hem de âlem hakkında şuur sahibi olmayı gerektiren şahsi-

³²¹ Es-Seyyid Osman Hulûsi Ateş, Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, (Haz.:Prof. Dr. Mehmet Akkuş-Prof. Dr. Ali Yılmaz) s. 79, Nasihat Yay., İstanbul, 2006.

³²² 33/Ahzab Sûresi, 72.

yettir. Hz. Âdem (a.s), aynı zamanda en iyi kulluk etme potansiyeline de sahiptir. Her şey Cenab-ı Hakk'ın, birer şekilde görüntüsünden ibarettir. Hulûsi Efendi Hazretleri bu hususu şöyle dile getirir:

Tecellî eder ol Mevlâ cemâl-i yârdan âşka

Görünen ol gören oldur hemân âşklara her an³²³

İbn Arabî, Hakk'ın âlemdeki tecellîsiyle Hz. Âdem (a.s)'in cem'iyeti arasında da bir irtibat kurarak Hakk'ın âlemde, tıpkı Âdem'deki tecellîsi gibi, O'nun istediği miktarda gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu konuda İbn Arabî'nin kullandığı kavramlardan biri de nüsha kavramıdır. Buna göre insan, iki sûretten oluşan bir nüsha olup, bunlardan birincisi Hakk, ikincisi ise âlemdir. Âdem'in maddî olan zâhirî yapısı âlem ve onun sûretlerinden, manevî olan bâtinî yapısı ise Hakk'ın sûretidir ve ona ruh üflenmesinden ortaya çıkmaktadır. Bu hâli Hulûsi Efendi Hazretleri şu şekilde dillendirir:

Nüsha-i kübrâ demidir âdemin

Âdemi bil âdem ol âdem gönül

"Küntü kenç" in mahzenî zâtındadır

Bil Hulûsi sırrın olma kem gönül³²⁴

Bu görüşler hem varlığın ve yaratılışın hedefini, hem de bilinç ve bilgi sahibi olan insanın hilâfetini açıklamaktadır. İnsan bir yandan Allah'ın isim ve sıfatlarının tamamının tecellî ettiği bir varlık, diğer yandan da âlemin bir minyatürüdür. Âlem de

³²³ Ateş, Divân, s. 225.

³²⁴ Ateş, Divân, s. 173.

Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının tecellî ettiği bir aynadır. Şu hâlde gerek âlem ve gerekse insan, bir bütün olarak O'nun sıfatlarını yansıtmaktadır. Ancak insanı bu noktada âlemden ayıran şey manevî varlığı, bilgi ve bilincinin gelişmeye açık bir yapıda olmasıdır.³²⁵

Bil “alleme'l-esmâ” nedir esmâ vü müsemmâ nedir

Hem tâc-ı “kerremnâ” nedir anı giyen muhtâr ola³²⁶

İnsanın bilgisinin ilk şekli de Allah'ın Hz. Âdem (a.s.)'e isimleri öğretmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Allab, Âdem'e tüm isimleri öğretti.*”³²⁷ ayetini zikreden İbn Arabî, Hz. Âdem (a.s) 'in kendilerini yüklediği isimlerin mânâlarını ise kendisine veciz söz söyleme kabiliyeti (cevâmi'u'l-kelîm) verilmiş bulunan Hz. Muhammed (s.a.v)'in yüklediğini ifâde etmektedir. Bu iki peygamber arasındaki fark, Hz. Âdem (a.s.)'e eşyanın sadece isimleri öğretilmişken, Hz. Muhammed (s.a.v) 'in mânâlarına da vâkıf kılınmış olmasıdır.

Chittick, Hz. Âdem (a.s.)'e isimlerin öğretilmesi olgusunun varlıklara isim vermeyi de içerdiğine temas ederek ayetin tüm İslâm teoloji, antropoloji ve kozmolojisini özetlediğini, Hz. Âdem (a.s) 'in ilk günahkâr olmaktan çok ilk peygamber oluşunun öne çıkarıldığını belirtmektedir.

Bu hususlar aynı zamanda Allah'ın varlıklara Hz. Âdem (a.s) önünde secde etmelerini emretme sebepleridir. Hz.

³²⁵ Zafer Erginli, İbn Arabî'ye Göre Hz. Âdem'de Temel İnsan Nitelikleri, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı,1), yıl: 9 [2008], sayı: 21, ss.161,197.

³²⁶ Ateş, Divân, s. 6.

³²⁷ 2/Bakara, 31.

Âdem'e secdenin kemâl sıfatlarla muttasıf olmaya delalet ettiğini Hulûsi Efendi şöyle anlatır:

Secde kıldınsa cemâl-i Âdem'e

Mahrem oldun her kemâl-i Âdem'e

Düşme beybûde hayâl-i Âdem'e

Sendedir Âdem demisin Âdem'in

*Mazharısın sırr-ı "nefaptü" demin*³²⁸

Güzelliğin Tecellî Etmesi

Allah, âlemde isim ve sıfatlarıyla tecellî etmiştir. İsim ve sıfatlarını âlemde belirtmiş, göstermiştir. Vahdet (birlik), kesret (çokluk) hâlinde belirtmiştir. Allah'ın isim ve sıfatlarıyla onların zıtları âlem aynasında birlikte görünürler. Her şey zıddıyla belli olur. Çirkin olmadan güzel; yokluk olmadan varlık; açlık hissi, yeme ihtiyacı olmadan rızık vericilik; affedilecek günahkâr olmadan rahm edicilik; verilecek muhtaçlar olmadan cömertlik kavramlarının belirmesi mümkün değildir. Birincileri kesretin, ikincileri vahdetin sıfatlarıdır. Vahdet, kesreti meydana getirir; kesret vahdeti gösterir, belli eder; karşılıklı aynalardır, birbirini aksettirirler.³²⁹

Bu nesnelere âleminin çokluk, zıtlık ve çelişmeler şeklinde belirmesi, vahdetin kavranması ve anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu duruma Mevlâna, Mesnevî'de bir ayna temsiliyle örnek verir. Birisinin, Hz. Yûsuf'u ziyarete giderken ona, hediye olarak ayna götürdüğü ve "Senin güzelliğine layık bir şey bulamadım;

³²⁸ Ateş, Dîvân, s. 158.

³²⁹Bkz: Zülfi Güler, Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1, Sayfa: 103-121, Elazığ, 2004.

aynaya bakıp kendi güzelliğini gördükçe beni de hatırlarsın.” dediği anlatıldıktan sonra Mevlânâ şunları söylüyor: “Varlığın aynası nedir? Yokluk. Varlık yoklukta görülebilir; zenginler yoksula cömertlikte bulunabilirler. Bir yerde yokluk var mı, orası, bütün sanatların hünerlerin aynasıdır. Elbise biçilmiş dikilmiş olursa terzinin hüneri nasıl görünür?

Marangoz ağaçları yontup birleştirmeli ki bir iş yapmış olsun. Noksanlar olgunluğun aynasıdır; o horluk üstünlüğün, ululuğun aynasıdır. Gerçekten de zıddı meydana çıkararak onun zıddı olan şeydir. Kendi noksanını gören olgunlaşmaya on atla koşar.”³³⁰

Her tarafı aynadan yapılmış bir eve benzeyen bu âlemde misafir, yani bu aynada geçici bir görüntü olan insan, hangi yöne baksa sevgilinin, Allah’ın tecellîlerini görecektir. Sevgilinin güzelliğini bütün yönleriyle görmenin zevki kişiyi hayrete düşürür; ondan başka bir şey göremez ve konuşamaz. Güzelliğin seyriyle hayrete düşen, kemale eren, hayâli bırakıp gerçekte yüzyüze gelen âşığın hâlini Hulûsi Efendi Dîvân’da şöyle tarif eder:

Hayretle temâşâ-yı cemâl eyledi âşık

Yok oldu da ikmâl-i kemâl eyledi âşık

Her nazra-i ma’nâsına bin türlü avâlim

*Yüz açdı görüp terk-i hayâl eyledi âşık*³³¹

Gönül, Allah’ın tecellî ettiği ve sevgilinin görüntüsünün

³³⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevi ve Şerhi, c.I:533-535. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.1989.

³³¹ Ateş, Dîvân, s. 350.

bulunduğu aynadır; bunun için daima temiz olmalıdır. Bu aynada toz, pas bulunmamalı; Hak'tan başka şeyler yansımamalıdır. Gönül aynası aşk ıstırabı ile mürşid-i kâmilin eliyle temizlenir. Gönül aynasını günahattan, kötü duygu ve düşüncelerden temizleyenlerin yüce yaratılış gayesine ulaşacaklarını anlatan şu beyitle yazımızı bağlayalım:

Gönül âyînesinden sil bu mâ-sivâ gubârını

Cemâline olup mir'ât bula tâ izz ü gâyatı³³²

³³² Ateş, Divân, s.290

ES-SEYYİD OSMAN HULÛSİ EFENDİ DÎVÂNI'NDA

GÖNÛL VE AŞKA DAİR

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Hazretleri, tasavvufî düşüncesiyle hep gönüllere hitap eden, gönüllere hizmet eden bir yüce şahsiyettir. Ona göre, gönül; aşkın menbaı, manevî ilham ve duyguların zuhur ettiği yerdir. Hakk'ın sırlarının tecelli ettiği aynadır. Samimi gönül; sahibini Allah'ı her an kalpte zikretmeye ve ona tam bir imanla yönelmeye sevkeder. Manevî kuvvet ve destek verir. Bunların hepsinden murad, ancak can ve gönülden Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna sâfiyâne varmaktır. Gönül âyinesindeki bu ezelî muhabbet ile Osman Hulûsi Efendi; Allah'ın yarattıklarına sevgi ile bakmış, "İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır" prensibi ile insanlığa hizmeti, Hakk'a hizmet kabul etmiştir. İnsanlara şefkat ve yardımda ahlâk numunesi sevgili ceddi Hz. Muhammed (s.a.v)'i örnek almış, O'nun yolunu takip etmiştir. Allah ve Rasulü'nün rızasını kazanmak için, insana ve çevreye karşı duyarlı olmuş, gösterdiği hassasiyetle samimiyetini bütün ömrüne yaymıştır.

H. Hamidettin ATEŞ
Mütevelli Heyet Başkanı

9 789944 774246

ISBN: 978-9944-774-24-6
www.nasihatyayinlari.com
facebook.com/nasihatyayinlari